

BBAC66-K-
TAVET 27-V OY GAWI 101

026000291126

BK

B 80

Αρ. Σω. 130.004

Επιδασκάλος Ιστορίας Π. Νόμων
Τμήμα

**ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΟΥ ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΟΥ
ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ**
(Codex Graecus fol. 62 = 297)
ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΡΥΛΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ἰ π ὀ

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ (Bees)

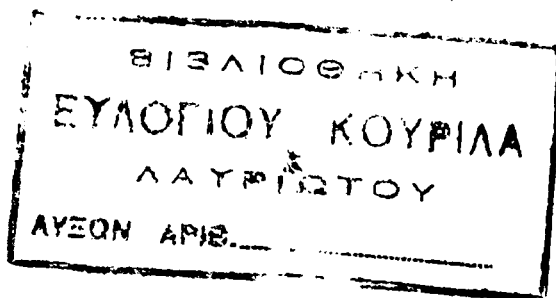
(Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“
τόμ. ΙΓ', 1936—1937)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΟΥΡΤΙΑ
ΔΑΥΡΕΣΤΟΥ
ΑΓΕΩΝ ΑΡΧΕ...

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΟΥΡΤΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΓΕΡΤ. Σ. ΧΡΙΣΤΟΥ
1938

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1934 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚῃ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗ 2 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1934
ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Κύριοι Ἐταῖροι!

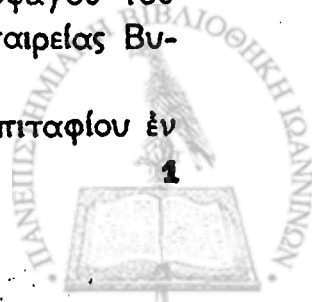
Συμφώνως πρὸς τὸ Καταστατικὸν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον λογοδοτεῖ ἐπὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ παρελθόντος ἔτους. Καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐσυνεχίσθησαν αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ καθορισθὲν ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου χρονικὸν διάστημα, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τέλους Μαρτίου. Ἐφέτος ἐγένοντο μέχρι τοῦδε ἑπτὰ ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις τῶν κ.κ. :

1) Νίκου Ἀ. Βέη, (*Bees*), «Περὶ τοῦ ἱστορημένου Χρησμολογίου τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62=297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» (δημοσιεύεται κατωτέρω).

2) Ἀ. Φιλαδελφῆως, «Περὶ τμημάτων παλαιοχριστιανικῆς σαρκοφάγου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν» (δημοσιεύεται προσεχῶς ἀλλαχοῦ).

3) Ἀ. Ξυγγοπούλου, «Περὶ τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου τοῦ Γεωργίου Καπανδρίτου» (ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. ΙΑ', 1935, σελ. 346—360).

4) Βενετίας Κώττα, «Περὶ τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ Ἐπιταφίου ἐν

σχέσει πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῶν Παθῶν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος» (δημοσιεύεται ὡς «ὑπόμνημα» κατωτέρω).

5) Γ. Ἀσκητοπούλου, «Περὶ τῆς ἐν Φλαβιανοῖς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ τοῦ Ἀναστασίου Λεβίδου» (δημοσιεύεται κατωτέρω καταλλήλως διεσκευασμένον ὡς «ὑπόμνημα»).

6) Γ. Κόλια, «Περὶ χριστιανικῶν μνημείων τῆς Λοκρίδος» (δημοσιεύεται κατωτέρω καταλλήλως διεσκευασμένον ὡς «ὑπόμνημα»).

Ἡ συμβολή, τὴν ὁποῖαν προσφέρει διὰ τῶν ἀνακοινώσεων τούτων ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς τέχνης τῆς πατρίδος ἡμῶν, εἶναι προφανῆς καὶ οἱ παρακολουθοῦντες τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τούτου.

Παραλλήλως προέβημεν καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Πρακτικῶν, τῶν ὁποίων τὸν πρῶτον τόμον παραδίδομεν σήμερον εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ τόμος οὗτος καθυστέρησεν ὀλίγον, τοῦτο ὁμως ὀφείλεται εἰς τυπογραφικὰ δυσχερείας ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως ἡμῶν. Ὁ τόμος οὗτος ἐστοίχισεν εἰς τυπογραφικὰ καὶ τσιγκογραφήματα 23.807.40 δραχμὰς. Τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου (ἤτοι δραχ. 11.953.75) κατέβαλεν ἡ ἔταιρεία, τὰ δὲ λοιπὰ ἐχορήγησεν ὁ Πρόεδρος αὐτῆς κ. Νίκος Ἀ. Βέης (Bees), ἐκτυπώσας τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος Πρακτικὰ τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν καὶ ὡς ἴδιον τμῆμα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένων «Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Χρονικῶν» („Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“). Νομίζω, ὅτι ἐκφράζω τὴν γνώμην τῶν ἐταίρων εὐχαριστῶν τὸν κ. Νίκον Ἀ. Βέην ἐξ ὀνόματος τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν καταβληθεῖσαν χορηγίαν.

Ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ συνέχισις τῶν τόμων τῶν Πρακτικῶν θὰ προσδώσῃ ἀκόμη μεγαλύτερον κῦρος εἰς τὴν Χριστ. Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείαν, ἡ ὁποία καὶ λόγῳ παρελθόντος καὶ λόγῳ τῆς ὑπ' αὐτῆς τὸ πρῶτον γενομένης ἐρεῦνης τῶν Χριστιανικῶν μνημείων τῆς χώρας ἡμῶν καὶ λόγῳ τῆς συμβολῆς, τὴν ὁποῖαν προσέφεραν αἱ πολύτιμοι συλλογαὶ τῆς εἰς Μουσεῖα τοῦ κράτους (τὸ Βυζαντινὸν καὶ τὸ τῶν Κοσμητικῶν Τεχνῶν) δικαιούται ἰδιαιτέρας ἀναγνωρίσεως.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1934-5 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗ 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 1935
ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Κύριοι Ἐταῖροι!

Πρὶν ἢ εἰσέλθῃ τὸ καθ' ἡμᾶς Διοικητικὸν Συμβούλιον εἰς τὴν ἐκθεσὶν τῶν πεπραγμένων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, θεωρεῖ καθήκον νὰ μνημονεύσῃ τὸν πρὸ μικροῦ ἐκλιπόντα ἐπίτιμον πρόεδρον τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας Σπυρίδωνα Παπαφράγκον. Ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων Παπαφράγκος διετέλεσε πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 μέχρι τοῦ Δεκ. τοῦ ἔτους 1932, ἤτοι ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη· ἐπεδείξατο ἀγρυπνον ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον. Διωργάνωσε τῷ 1925 τὰς ἑορτὰς τῆς τεσσαρακονταετηρίδος τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Παρακαλῶ, ὅπως ἐγερθῶμεν, τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς (ἐγείρονται τὰ μέλη ἐπὶ ἓν λεπτόν).

Ἡ λογοδοσία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀναφέρεται καὶ ἐφέτος κυρίως εἰς τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις. Οὕτω μέχρι τοῦδε ἐννέα ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας ἀνεκοίνωσαν λίαν ἐνδιαφερούσας ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις, ἤτοι οἱ κ. κ.

1) Νίκος Ἀ. Βέης (*Bees*), «Εἰδήσεις περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ τῶν μωσαϊκῶν αὐτῆς ἐκ παλαιῶν περιηγητικῶν ἔργων» (δημοσιεύεται ἐν προσεχεῖ τοῦ περιοδικοῦ τούτου τεύχει).

2) Π. Τρεμπέλας, «Περὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν λειτουργικῶν κωδίκων». (Μέγα μέρος τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης συμπεριελήφθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ ἐταίρου ἡμῶν: «Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας», τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη ὡς ΙΕ' παράρτημα τῶν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, ἐν Ἀθήναις 1935).

3) Ἀ. Ὁρλάνδος, «Περὶ τῆς Χριστιανικῆς Δήλου» (ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον *Délos chrétienne* ἐν *Bull. de Corr. Hell.*, τόμ. LX, 1936).

4) Γ. Σωτηρίου, «Περὶ τοῦ καταπετάσματος—'Αέρος» (δημοσιευθήσεται προσεχῶς).

5) Ἐμμ. Παντελάκη, «Περὶ τῶν λειτουργικῶν κωδίκων τοῦ ὄρους Σινῶ» (πρβλ. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. ΙΑ', 1934-5, σελ. 305—333).

6) Νίκου Α. Βέη (Bees), «Περὶ Ἑβραϊκῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Κορίνθου κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Joshua Starr (Πρβλ. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. ΙΒ', 1935/6, σελ. 42—49).

7) Μαρίας Σωτηρίου, «Περὶ τῆς χρονολογίας τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μυστρᾶ» (δημοσιευθήσεται προσεχῶς).

8) Ε. Ἀντωνιάδου, «Περὶ τῶν ἁσματικῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας» (δημοσιεύεται κατωτέρω).

9) Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, «Περὶ τῆς τυπικῆς διατάξεως τῶν Μηναιῶν τῆς Ἐκκλησίας πάλαι καὶ νῦν» (δημοσιεύεται ἐν περιλήψει κατωτέρω).

Μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς ἀνακοινοῦμεν εἰς τὰ μέλη, ὅτι ἐφέτος ἔδυναμεθα νὰ ἀναγγείλωμεν καὶ δωρητὰς πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν. Πρῶτος ὁ κ. Ἅγις Ταμπακόπουλος ἐδῶρησε 1000 δραχμὰς. Ἐπειτα ὁ ἀρχιμανδρίτης καθηγητῆς κ. Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης ἐδῶρησε 500 δραχμὰς. Ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ συνεχισθῶσιν αἱ δωρεαί, ἵνα δυνηθῇ ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ καθ' ἡμέραν ὄγκουμένα τυπογραφικὰ ἔξοδα πρὸς ἔκδοσιν τῶν Πρακτικῶν αὐτῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἡ συντελουμένη ἐπιστημονικὴ ἐργασία τῶν μελῶν αὐτῆς καθίσταται προσιτὴ εἰς εὐρυτάτους κύκλους.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935-6 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗ 30 ΜΑΡΤΙΟΥ 1936
ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Κύριοι ἑταῖροι!

Πρὸ τῆς λογοδοσίας τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐπιτελῶν ἱερὸν καθήκον, ὑπενθυμίζω εἰς τοὺς ἑταίρους τὸν ἤδη μνημονευθέντα καὶ ἐν τακτικῇ Συνεδρίᾳ τῶν ἀνακοινώσεων θάνατον τοῦ *Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως* καὶ πρώτου ἐπιτίμου προέδρου τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἀειμνήστου *Φωτίου Β΄*.

Ὁ ἀποθανὼν Πατριάρχης ὑπῆρξεν ἀληθινὸς διάδοχος τοῦ Μεγάλου Φωτίου, οὗτινος ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα. Ὡς ἀρχηγὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ἐβάσταξε τὸ βᾶρος τῶν πολλαπλῶν αὐτοῦ καθηκόντων μὲ σπανίαν ἀταπάρνησιν, ἐπεβλήθη δὲ εἰς πάντας κατὰ τοὺς δυσκόλους μάλιστα τούτους καιροὺς, τοὺς ὁποίους τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας διέρχεται.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔπληξε κατ' αὐτάς καὶ ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος *Ἐλευθερίου Βενιζέλου*, παρασχόντος εἰς τὴν πατρίδα ὑψίστας ὑπηρεσίας. Ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ συνετέλεσθη καὶ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ φιλοξενουῦντος ἡμᾶς Βυζαντινοῦ Μουσείου, τὸ ὁποῖον περιέλαβε καὶ τὰ εἰς τὸ κράτος παραχωρηθέντα ἐκκλησιαστικὰ κειμήλια τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας. Παρακαλῶ νὰ ἐγερθῶμεν εἰς μνήμην τῶν προμνημονευθέντων μεγάλων ἐθνικῶν ἀνδρῶν.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑταιρείας λογοδοτοῦν καὶ ἐφέτος ἐνώπιον τῶν φίλων ἑταίρων τονίζει τὴν ἐπιστημονικὴν δραστηρίαν αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐφέτος ἐγένοντο μέχρι τοῦδε ἑννέα ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις, ἦτοι τῶν κ. κ.:

1) *Ἰωάννου Παπαδημητρίου*, ἐφόρου ἀρχαιοτήτων, «Περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Κερκύρας» (δημοσιεύεται κατωτέρω).

2) *Γ. Α. Σωτηρίου*, «Περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν εἰκόνων» (ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη ἐγένετο ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἀνακοίνωσιν, δημοσιεύεται δὲ κατωτέρω).

3) *Γ. Α. Σωτηρίου*, «Λουτρῶνες καὶ ἀγιάσματα ἐν Ἀττικῇ» (δημοσιεύεται κατωτέρω).

4) *Νίκου Α. Βέη (Bees)*, «Περὶ χάρτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ

τοῦ Βερολιναίου χειρογράφου τοῦ Χριστοφόρου Buodelmontis» (δημοσιεύεται προσεχῶς).

5) *Εὐαγ. Ἀντωνιάδου*, «Περὶ τοῦ ἀσματικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν» (δημοσιεύεται ἐν περιλήψει κατωτέρω).

6) *Ἀν. Ὁρλάνδου*, «Περὶ Βυζαντινῶν ναῶν Αἰτωλίας καὶ Βοιωτίας» (δημοσιευθήσεται ἀλλαχοῦ).

7) *Βενετίας Κώττα*, «Περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς εἰκονογραφικῆς παραστάσεως τοῦ Ἐλκομένου ἐν τῇ Χριστιανικῇ τέχνῃ» (δημοσιεύεται κατωτέρω ἐν περιλήψει).

8) *Ἀγγ. Χατζημιχάλη*, «Περὶ τῶν Μεσογειακῶν καὶ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς κεντημάτων» (ἐδημοσιεύθη ἐν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, τόμ. IB', 1935/6, σελ. 97—118).

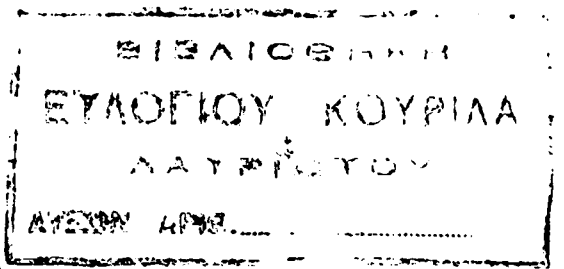
Αἱ ἀνακοινώσεις τῆς Ἑταιρείας θὰ συνεχισθῶσι καὶ μετὰ τὸ Πάσχα. Πλὴν τῶν ἀνακοινώσεων ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία ἔκαμε καὶ ἐπιστημονικὴν ἐκδρομὴν ἐφέτος εἰς Θήβας (τὴν 22 Μαρτίου ἐ.ἐ.). Κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηριάδης, ὁ ἔφορος Θηβῶν κ. Πλάτων, ὁ πρόεδρος κ. Νίκος Α. Βέης καὶ ὁ λέγων τὰς λέξεις ταύτας ἀνέπτυξαν εἰς τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας ξένους τὰ τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν Θηβῶν. Ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τῆς Χ.Α.Ε. τοῦ ἔτους 1933 περιλαμβάνει καὶ τὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (μέγα μέρος τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς τὴν Χ.Α.Ε.), συνταχθέντα μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Ἰ. Πάλλα, ἀποτελοῦντα δὲ συνέχειαν τοῦ ἐκδοθέντος τῷ 1906 ὑπὸ τοῦ νῦν Προέδρου ἡμῶν κ. Ν. Βέη καταλόγου. Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1933 Πρακτικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑταιρείας περατοῦται ἐντὸς ὀλίγου καὶ θὰ διανεμηθῇ εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ἀντὶ 25 δραχμῶν, τοῦ τιμήματος τούτου ὀρισθέντος ὡς κατωτάτου ὁρίου.

Ὁ τόμος οὗτος ἀφιερῶται εἰς τὸν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χορηγήσαντα διὰ τὴν ἐκτύπωσιν, Ὑπουργὸν νῦν τῆς Γεωργίας κ. Ἀντώνιον Μπενάκη, πρὸς ὃν καὶ πάλιν ἡ Ἑταιρεία ἐκφράζει τὰς εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ γενναίᾳ συμβολῇ.

Ὁμοίως ἐκφράζει ἡ Ἑταιρεία εὐχαριστίας καὶ πρὸς τὸν Ταμίαν αὐτῆς κ. Ἁγιν Ταμπακόπουλον, ὁ ὁποῖος οὐχὶ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς ὑπεστήριξε καὶ ὑποστηρίζει τὸ ἔργον ἡμῶν. Ὁ κ. Ἁγίος Ταμπακόπουλος ἐπ' ἐσχάτων προσέφερεν ἑτησίως εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν δραχμὰς 1000.

Ἐν τέλει ἐκφράζεται ἡ εὐχαριστία τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας πρὸς τὸν πρόεδρον αὐτῆς κ. Νίκον Α. Βέην, διότι καὶ πάλιν κατέβαλε τὸ ἡμισυ τῆς δαπάνης πρὸς ἔκδοσιν τοῦ ἐκτυπούμενου τόμου τῶν ἡμετέρων Πρακτικῶν κατὰ τὸ ἔτος 1933.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

ὑπὸ

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ (BEES).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΟΥ ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΙΟΥ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

(Codex Graecus fol. 62=297)

ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΡΥΛΟΥ ΤΟΥ "ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ,,

Μέρος Α': Προδιοίκησις.

Χρησμοὶ καὶ Χρησμολόγια.

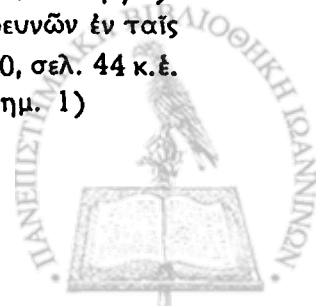
Μέγα μέρος τῶν χρησμῶν, οἱ ὅποιοι ἐκυκλοῦντο κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἀνεφέρετο εἰς τὰς τύχας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ἰδίᾳ δὲ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ.¹⁾ Ἀλλὰ καὶ χρησμοὶ περὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἢ καὶ πόλεων αὐτοῦ ἦσαν συνήθεις. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 394 κώδικι τοῦ Μετεώρου, ὁ ὅποιος ἐγράφη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐπὶ χάρτου βομβυκίνου, περιεσώθη χρησμός ὑπὸ τύπον «ὀράσεως», ἀναφερόμενος εἰς τὰς Σέρρας καὶ προσγραφόμενος εἰς «Μακάριον μοναχὸν καὶ ἀμαρτωλόν»²⁾. Ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθ. 2147 κώδικι τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοπεγχάγης κεῖται χρησμός περὶ τῆς Χαλκηδόνος.³⁾ Εἰς δὲ τὸ Ἐξαμίλιον, ἦτοι τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίν-

1) Πρβλ. I g n. D ö l l i n g e r, Kleine Schriften (ἐν Στουτγάρδη 1890) σελ. 451—557: Der Weissagungsglaube und das Prophetentum in der christlichen Zeit. Wilhelm Bousset, Der Antichrist in der Ueberlieferung des Judentums, des Neuen Testaments und der alten Kirche. Ein Beitrag zur Auslegung der Apokalypse. Ἐν Γοτίγγη 1895.

* Ἄλλη βιβλιογραφία παρὰ K. K r u m b a c h e r, GBL² § 260. 6, 336. E. K o z a k, „Bibliographische Uebersicht der biblisch-apokryphen Literatur bei den Slaven“ ἐν „Jb. f. protestantische Theologie“, τόμ. ΙΗ' (1892) σελ. 127—151. V. I s t r i n, Αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Μεθοδίου Πατάρων καὶ αἱ ἀπόκρυφοὶ ὀράσεις τοῦ Δανιὴλ ἐν τῇ Βυζαντιακῇ καὶ Σλαβορωσικῇ φιλολογίᾳ. Ἐν Μόσχᾳ 1897 (ρωσιστί. Πρβλ. καὶ C. E. G l e y e ἐν «B. Z.» τόμ. Θ' [1909] σελ. 222—228, [ἐπίσης αὐτόθι σελ. 251]. Πρόσθετε μάλιστα Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 4—28, τοῦ αὐτοῦ, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904. σελ. 658 κ. ἐ. καὶ ἄλλα τινὰ κατωτέρω μνημονευόμενα ἔργα).

2) Νίκου Α. Βέη, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909. Ἐν Ἀθήναις 1910, σελ. 44 κ. ἐ.

3) C h. G r a u x, Rapport κλ. (πρβλ. κατωτέρω σελ. 2, ὑπόσημ. 1)

θου, αναφέρεται χρησμός, περί ου γίνεται λόγος κατωτέρω (σελ. 205). Πολλοί συνηθέστεροι είναι οί χρησμοί εκείνοι, οί όποιοι ανάγονται εις τας τύχας τής Κρήτης¹⁾, τής Κύπρου²⁾ και άλλων ελληνικών νήσων³⁾. Σχετικώς νεώτεροι είναι οί χρησμοί οί προσγραφόμενοι εις τήν Ὑδραν⁴⁾ άσφαλώς δέ μετά τήν κατά τόν ΙΗ' αἰώνα έπελθούσαν άνύψωσιν τής μικρᾶς αὐτῆς νήσου εις ναυτικήν, έμπορικὴν και οίκονομικήν περιωπήν άπεδόθησαν εις αὐτήν οί περι ὧν ό λόγος χρησμοί.

Πολυάριθμοι είναι αἱ προρρήσεις και οί χρησμοί, τούς όποιους —κατά τὰ συναξάρια οί διάφοροι τοπικοί άγιοι έξέφρασαν περι τῶν τυχῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τής Χριστιανοσύνης. Οὕτω π.χ. ό όσιος Λουκάς ό Στειριώτης (+7 Φεβρ. 953) προείπε τήν έν έτει 917 έπισυμβᾶσαν ύπό τόν τζάρον Συμεών Βουλγαρικήν έπιδρομήν εις τήν κυρίως Ἑλλάδα ό δέ έπίσκοπος Ἄργους Πέτρος (+περί τὸ 922) προείπε τήν ύπό τόν προμνημονευθέντα τζάρον έπιδρομήν τῶν Βουλγάρων εις Πελοπόννησον. ή όποία συνέβη κατά τὰ έτη 924-927. ⁵⁾ Οὐχί μόνον προκειμένου περι τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους και τμημάτων αὐτοῦ, αλλά και περι τῶν βυζαντινῶν δυναστειῶν και μεμονωμένων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων έκυκλοφόρουν χρησμοί. Οὕτω,—όπως μνημονεύσω παραδείγματα εκ παλαιότερων αἰώνων—περι τοῦ αὐτοκράτορος

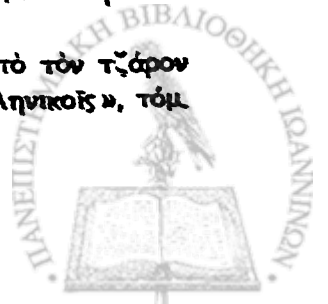
1) Πρβλ. K. K r u m b a c h e r, GBL², § 260, 6. 8. και κατωτέρω, σελ... Πρβλ. και S. P. L a m b r o s, Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos. Cambridge 1895—1900. Τόμ. Β', σελ. 203. άριθ. 4806.8. C. h. G r a u x, Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague, έν „Archives des missions scientifiques et littéraires“, σειρά Γ, τόμ. Δ' (1880) σελ. 219, άριθ. 2147. 8. Νίκον Α. Βέην, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τής έν Ἀρσανεία μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. [Ἀνατύπωσις εκ τής Ἐπετηρίδος Παρνασοῦ Θ' έτους]. Ἐν Ἀθήναις 1906, σελ. 16—18 (δημοσιεύονται ένταῦθα εκ Κρητικοῦ κώδικος τοῦ 12' αἰῶνος χρησμοί περι Κρήτης επ' όνόματι τοῦ Δανιήλ μοναχοῦ και γέροντος (πρβλ. κατωτέρω, σελ. 4 κ. έ.). Πρβλ. και Α. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη. Ἐν Πέτρονπόλει 1891—1915. Τόμ. Γ, σελ. 327—328, άριθ. 160. 1^ς.

2) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 13, άρ. Α. Πρβλ. και S. P. L a m b r o s, ένθ' άνωτέρω, σελ. 48, άριθ. 578. 25: «Χρησμός περι τής άλώσεως τής Κύπρου». Ἀρχ.: Οὐαί σοι τλήμων και κεκαυμένη Κύπρος | τάλανα ζσφώδη και βερβορωμένη...

3) Πρβλ. τὰ κατωτέρω, σελ. 4 κ. έ., σημειούμενα περι τῶν επ' όνόματι τοῦ Προφήτου Δανιήλ κυκλουμένων χρησμῶν.

4) Π. Δ. Στεφανίτζη Λευκαδίου, Συλλογή διαφόρων προρρήσεων (πρβλ. κατωτέρω, σελ. 15 κ. έ.) σελ. 88 κ. έ. (όπου αναγράφεται, ότι οί χρησμοί οὔτοι εύρέθησαν «έν τῇ βιβλιοθήκῃ τής Βιέννης»). Πρβλ. και τόν ύπ' άριθ. 1271 κώδικα τής Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τής Ἑλλάδος (κατάλογος Ἱ. και Ἀ. Ἱ. Σακκελίωνοσ, σελ. 231). Πρβλ. και κατωτέρω, σελ. 7 κ. έ., τὰ γραφόμενα περι τῶν επ' όνόματι τοῦ πατριάρχου Ταρασίον χρησμῶν.

5) Πρβλ. Νίκον Α. Βέην, «Αἱ έπιδρομαί τῶν Βουλγάρων ύπό τόν τζάρον Συμεών και τὰ σχετικά σχόλια τοῦ Ἀρέθα Κατσαρείας» έν τοῖς «Ἑλληνικοῖς», τόμ. Α' (1928) σελ. 337—370, Ἰδία σελ. 343—359.

Ἰσαακίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1057—1059) εἶχε κυκλοφορήσει προφητεία, ὅτι «ἐν τῷ μηνὶ Αὐγούστῳ τελευτᾷ», προφητεία διαψευσθεῖσα, ὡς μανθάνομεν ἐκ στίχων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ.¹⁾ Ὅσον δὲ τὸ κράτος προέβαινε πρὸς τὴν πτωσίαν τόσοι διεδίδοντο καὶ οἱ χρησμοὶ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπωτέρω ἀναστάσεως αὐτοῦ. Σειρὰ χρησμῶν ἀναφέρονται εἰς τὰς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, τῶν Λασκαριδῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων. Ἡ δ' ἐπιβίωσις τῶν χρησμῶν περὶ τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (ἐν τῷ Δ' τμήματι τῆς παρούσης πραγματείας) ὑπῆρξε μέχρι τῆς σημερινῆς ἡμέρας λίαν ἰσχυρά.

Ὅρθῶς παρατηρήθη, ὅτι οἱ βυζαντιακοὶ χρησμοὶ εἶναι ἄξιον ἀμελετηθῶσι καὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαίους χρησμούς²⁾. Συχνοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι Σιβυλλιακοὶ χρησμοὶ κατὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον.³⁾ Ἀλλὰ καὶ ἡ Πυθία ἐπιζῆ ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρησμο-λογίοις· ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς π. χ. παρεδόθη χρησμός, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐν ἔτει 1446 ἀνάκτησιν τοῦ τείχους τοῦ Ἐξαμιλίου, ἦτοι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου· ὁ ἐν ποιητικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἄμετρος χρησμός οὗτος, ὁ δῆθεν ὑπὸ τῆς Πυθίας συνταχθεὶς καὶ ἐπὶ λίθου ἐν Ρόδῳ γραφεὶς, ἐν τῇ πραγματικότητι συνετάχθη—ὡς φαίνεται—μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1446 τοῦ 1449. Περιέχεται δὲ ὁ χρησμός οὗτος μετὰ πολλῶν ἄλλων συγγενῶν κειμένων καὶ ἐν κώδικι, ὁ ὁποῖος ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κρητῶς Γεωργίου Κλόντζα¹⁾ τῷ 1590, ἐναπόκειται δὲ ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ ὑπὸ ἐπίσημα Cl. VII cod. 22. Κεῖται δὲ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ὁ εἰς τὸ Ἐξαμίλιον ἀναφερόμενος χρησμός ἀνεπίγραφος, ἀλλὰ μεθ' ἔρμηνείας· προηγεῖται δὲ τούτου ἕτερος ψευδεπίγραφος «χρησμός Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου»,⁴⁾ περὶ οὗ θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος ἐν τῷ Δ' τμήματι τῆς προκειμένης πραγματείας.

Ὡς γνωστὸν ἐπ' ὀνόματι ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ συγγραφέων, τοῦ Σόλωνος, τοῦ Χίλωνος, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Μεγάλου, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων, ἔχουσι διά-

1) Michaelis Pselli Scripta Minora edd. Ed. Kurtz—Fr. Drexl. Τόμ. Α'. Ἐν Μιλάνῳ 1936, σελ. 45—48.

2) Πρβλ. Krumbacher, GBL² § 336, 6.

3) Συνεχιστῆς Θεοφάνους I 22, σελ. 36 ἐκδόσ. Βόννης. Πρβλ. καὶ Luitprandi, Legatio, ἐκδ. Pertz, Script. German. hist. III, σελ. 555 καὶ Σπ. Π. Λάμπρου, «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τόμ. ΙΔ' (1917—1920) σελ. 111, ἀριθ. ΛΘ', πρβλ. καὶ Franz Kamper, Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter. Ἐν Μονάχῳ 1895, σελ. 29 κ. ἐ., 208 κ. ἐ. (β' ἐκδοσις, αὐτόθι 1896, σελ. 15 κ. ἐ.). W. Bousset, ἐνθ' ἀνωτέρω. Πρβλ. καὶ τὴν ἐν B.-Neugr. Jahrbüchern, τόμ. Δ' (1923) σελ. 121 ἀναγραφομένην βιβλιογραφίαν.

4) Σ.Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τομ. Β' (1905) σελ. 475 κ. ἐ., τόμ. Δ' (1907) σελ. 20 κ. ἐ. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 5.

φοροι απόκρυφοι χρησμοί παραδοθῆ. 1) 'Αλλ' ἐφ' ὅσον μέχρι τοῦδε παρετήρησα οἱ χρησμοί οὗτοι δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰς τύχας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἢ τμημάτων αὐτοῦ. Οἱ βυζαντινοὶ καὶ νεοελληνικοὶ χρησμοὶ τοῦ περιεχομένου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν ἀμέσως ἀνωτέρω, προσγράφονται:

Α') εἰς συγγραφεῖς βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, μάλιστα δὲ εἰς τὸν προφήτην Δανιήλ. Τούτου αἱ ὄπτασιαι καὶ ἡ ἀπόκρυφος ἀποκάλυψις μεγάλως συνέβαλον εἰς τὴν διάπλασιν λαϊκῶν φημηγοριῶν περὶ τῶν συμβησομένων, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐκτὸς τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου εἶχον ζωηρὰν ἀπήχησιν, μάλιστα δὲ μεταξύ τῶν Σλάβων. 2) 'Αλλ' ἐκ τῶν ὄπτασιῶν τοῦ Δανιήλ ἐξεπήγασε κατὰ μέγα μέρος καὶ τι ἄρμενιᾶκόν ἀπόκρυφον κείμενον, ἦτοι χρησμολογικὴ ἀφήγησις πολέμων καὶ ἄλλων γεγονότων, ἀρχομένη ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ 'Ηρακλείου, γραφεῖσα δὲ πιθανῶς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ὑπὸ τινος "Ελληνοσ. 3) Σημειωτέον, ὅτι ὁ προφήτης Δανιήλ πολλάκις μεταβάλλεται εἰς Χριστιανὸν μοναχὸν προλέγοντα «περὶ τῆς Ἐπταλόφου καὶ περὶ τῶν νήσων, τὶ ἔστι τὸ μέλλον αὐτῶν» 4). Ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὑπῆρξε πραγματι μοναχὸς τις, μάλιστα ἐξ Ἰσμαηλιτῶν καταγόμενος, ὀνόματι Δανιήλ, πεπροικισμένος διὰ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος καὶ πολλὰ προειπῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τὸ ὁποῖον κατέχει ἡ Ἀγιορειτικὴ μονὴ τοῦ Γρηγορίου, γίνεταί λόγος περὶ ὄπτασιᾶς τοῦ κῦρ «Δανιήλ μοναχοῦ», γενομένης «τῷ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ [ἑξηκοστῷ] τετάρτῳ ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ἐπὶ

1) Πρβλ. Νίκος Α. Βεεσ ἐν τοῖς „Byz.-Neugr. Jahrbüchern“, τόμ. Δ' (1923) σελ. 107 κ. ἐ., 425-426. Α. ν. Ρεμερστεϊν ἐν „Festschrift der Nationalbibliothek in Wien, herausgegeben zur Feier des 200jährigen Bestehens des Gebäudes“. Ἐν Βιέννῃ, 1926, σελ. 647 - 666, ἐν τοῖς „Byz.-Neugr. Jahrbüchern“ τόμ. Θ', σελ. 338—426, καὶ ἐν τῷ τόμῳ «Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου», (ἐν Ἀθήναις 1935) σελ. 177 κ. ἐ., ὅπου ἀναγράφεται καὶ ἀρχαιοτέρα βιβλιογραφία.

2) Πρβλ. Α. Βασσιλιέβ, Anecdota graeco-byzantina. Μέρος Α'. Ἐν Μόσχῃ 1893, σελ. XX—XXV, 33-47. Εἰρήκ Κλοστερμάνν, Zur Apokalypse Daniels ἐν „Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft“ τόμ. ΙΕ' (1895) σελ. 147—150. Πρβλ. καὶ Κ. Κρumbacher, GBL², § 260, 6. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 665 κ. ἐ. (ὅπου καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία ἀναγράφεται) καὶ ἀνωτέρω ἐν σελ. 203¹

3) G. Kalemkiar, Die siebente Vision Daniels ἐν „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“, τόμ. ζ' (1892) τεύχη 2—3.

4) Πρβλ. π.χ. Η. Ο. Κοξε, Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae. Μέρος Α'. Ἐν Ὁξωνίῳ 1853, σελ. 248, ἀρ. 509. Πρβλ. ἀφ' ἑτέρου S. P. Lambrus, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 218, ἀρ. 2581. Ζζ', τόμ. Β', σελ. 48, 4301, 4 γ'. Νίκον Α. Βέην, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ἀροανεῖᾳ μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, σελ. 16 κ. ἐ. (πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 21).

τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ¹⁾). "Άλλα χειρόγραφα μεταθέτουσι τὴν ὄπτασίαν τοῦ μοναχοῦ Δανιήλ εἰς τὴν 13 Νοεμβρίου 1764 καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν²⁾, ἄλλα εἰς τὴν 18 Νοεμβρίου 1764 καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν³⁾.)

Β') Βυζαντιακοὶ καὶ νεοελληνικοὶ χρησμοί, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς τύχας τοῦ κράτους ἢ τμημάτων αὐτοῦ, προγράφονται εἰς ἁγίους καὶ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων μάλιστα αἰώνων· π. χ. εἰς Ἱππόλυτον [Ρώμης]⁴⁾, εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον⁵⁾, εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον⁶⁾ κλ. Ὀλόκληρον ἐν τούτοις κύκλον—διαδεδομένον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, Δύσει καὶ Βορρᾶ—ἀποτελοῦσιν οἱ χρησμοί, αἱ προοράσεις, τὰ «προφθέγματα» καὶ ἄλλα περὶ τοῦ «ἀφανισμοῦ τῶν Σαρακηνῶν»⁷⁾ καὶ περὶ «τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν» κείμενα, τὰ ὁποῖα προσγράφονται ἀπὸ αἰώνων εἰς τὸν φιλοσοφικῶς πεπαιδευμένον καὶ ἄλλως συμπαθῆ ἐπίσκοπον Μεθόδιον, τελειωθέντα μαρτυρικῶς τῷ 311 ἢ 312 ἐν Χαλκίδι (πιθανῶς τῆς Συρίας).⁸⁾ Καὶ πολλὰ μὲν βυζαντινὰ κείμενα, ἐν οἷς σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεων τὰ χρησμολόγια, ὀνομάζουσι τὸν Μεθόδιον τοῦτον ἐπίσκοπον Πατάρων τῆς Λυκίας, χειρόγραφα δὲ τινὰ ἑλληνικὰ καὶ παλαιοσλαβικὰ θέλουσιν αὐτὸν ἐπίσκοπον Μύρων τῆς Λυκίας ἢ καὶ Φιλίππων τῆς Μακεδονίας⁹⁾, ἄλλὰ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύ-

1) S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 49, ἀριθ. 581.4.

2) Αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 328, ἀριθ. 5711.124.

3) Αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 32, ἀριθ. 335, 13. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου — Ἀρκαδίου Βατοπεδινού, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου ἐναποκειμένων κωδικῶν. Ἐν Παρισίοις 1924, σελ. 151, ἀριθ. 770.2. Παρὰ S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 108, ἀριθ. 5668.8, ἀπαντᾷ ὄπτασίαν Δανιήλ μοναχοῦ ἄνευ δηλώσεως χρόνου καὶ τόπου.

4) Πρβλ. Ἁ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', 202, ἀριθ. 121. 2, τόμ. Γ', σελ. 328.

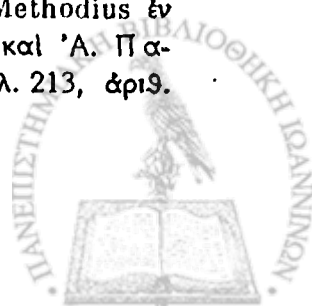
5) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 3.

6) A. Vassiliey, ἐνθ' ἄνωτέρω, μέρος Α', σελ. 33 κ. ἐ.

7) Πρβλ. π. χ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 220, ἀριθ. 4871. 60.

8) Πρβλ. πρὸ παντὸς τὴν σπουδαίαν πραγματείαν τοῦ A. N. Veselovskij, «Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Μεθοδίου καὶ ἡ βυζαντινογερμανικὴ φημηγορία τῶν αὐτοκρατόρων» (ρωσιστί), ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ Ρωσικοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, τόμ. ΡΟΗ' (1875) σελ. 283-231 καὶ τὰς ἐρεῦνας τοῦ V. Istrin, ἐνθ' ἄνωτέρω. Πρὸς τούτοις E. Klosternann, *Analecta zur Septuaginta, Hexapla und Patristik*. Ἐν Λειψίᾳ 1895, σελ. 113 κ. ἐ. A. v. Gutschmid, *Kleine Schriften*. Τόμ. Ε'. Ἐν Λειψίᾳ 1894, σελ. 495 κ. ἐ. A. Vassiliey, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. XXII κ. ἐ. Περαιτέρω βιβλιογραφία παρὰ K. Krumbacher *GBL*,², § 260,6 πρβλ. καὶ ἄνωτέρω, σελ. 1, ὑποσ. 1 καὶ τὰς κατωτέρω παραπομπάς.

9) Πρβλ. Fr. Diekamp, *Ueber den Bischofssitz des hl. Methodius ἐν „Theologische Quartalschrift“*, τόμ. ΡΘ' (1928) S. 285-308. Πρβλ. καὶ Ἁ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη. Τόμ. Δ', σελ. 213, ἀριθ. 245. 10.

μου¹⁾ ὁ λόγιος οὗτος ἀρχιερεὺς καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ προέστη κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Λυκιακῆς ἐπισκοπῆς Ὀλύμπου, ἔπειτα δὲ τῆς ἐπισκοπῆς Τύρου τῆς Φοινίκης. Ἐν ἓκ τῶν κυριωτέρων ἔργων τοῦ Μεθοδίου εἶναι ὁ διάλογος «περὶ Ἀναστάσεως» (ἄλλως φερόμενος καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀγλαοφῶν»), ἐκτυλισσόμενος ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας πιθανῶς ὁ διάλογος οὗτος συνετέλεσε νὰ ἐκληφθῆ ὁ πατὴρ ἡμῶν καὶ ἐπίσκοπος Πατάρων καὶ συγγραφεὺς χρησμῶν περὶ «τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν».²⁾ Ἐνίστοε ὁ Μεθόδιος Πατάρων ἀπαντᾷ ἐν τοῖς χειρογράφοις μόνον ὡς ἐρμηνευτῆς - χρησμῶν, τιθέμενος μάλιστα χρονολογικῶς παρὰ πᾶσαν ἱστορίαν³⁾ μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Καὶ ἐρμηνευταὶ καὶ διασκευασταὶ τῶν ἐπ' ὄνοματι τοῦ Μεθοδίου χρησμῶν ἀπαντῶσι· οὕτω π. χ. ἐν κώδικι Β 55 τοῦ Μετεώρου, προερχομένῳ ἐκ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀπαντᾷ Νικόλαός τις ἄλιτρούς.⁴⁾ Σπανιώτερον ἐξαίρεται ὁ Μεθόδιος Πατάρων ἐν τοῖς χρησμολογίοις καὶ ὡς μάρτυς, κατ' αὐτὰ θανὼν διὰ τὸν Χριστὸν «τῇ 20 Ἰουνίου 311 ἐπὶ Διοκλητιανοῦ»⁵⁾. Εἰς δὲ τὸν κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἀκμάσαντα ἅγιον Ἀνδρέαν, τὸν «διὰ τὸν Χριστὸν» σαλόν, προσγράφονται προφητεῖαι, ἀπαντῶσαι συνήθως ἐν τῷ Βίῳ τοῦ ἁγίου τούτου, γραφέντι παρὰ συγχρόνου ἀνδρός, ὀνόματι Νικηφόρου, ἀντλοῦντος καὶ ἐκ τῶν διηγημάτων τοῦ ἀρχιερέως Ἐπιφανίου, οἰκείου τοῦ σαλοῦ ἁγίου⁶⁾. Ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς φέρονται αἱ εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν τὸν σαλόν ἀποδιδόμεναι προφητεῖαι, αἱ ὁποῖαι πραγματεύονται περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ περὶ τῶν συμβησομένων ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέ-

1) De viris illustribus 33.

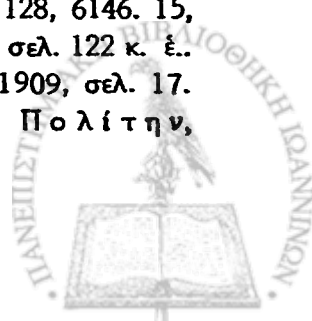
2) Πρβλ. προχείρως Δ η μ. Σ ί μ ο υ Μ π α λ ἄ ν ο ν, Πατρολογία. Ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 181 κ. ἔ. καὶ τὴν αὐτόθι σημειουμένην βιβλιογραφίαν (πρόσθετε καὶ A. Blamonti ἐν „Studi filosofici et religiosi“, τόμ. Γ' [1922] σελ. 282 κ. ἔ., J. F a r g e s, Les idées morales et religieuses de Methode d' Olympe. Paris 1929. P e t e r H e s e l e r ἐν Byzant.-Neugr. Jahrbüchern, τόμ. Ι' [1932-4] σελ. 325 κ. ἔ.

3) Πρβλ. π. χ. Η. Ο. C o x e, ἐνθ. ἄνωτέρω, σελ. 582, ἀριθ. 93. S. P. L a m b r o s, ἐνθ. ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 48, ἀριθ. 578. 24 (ἐνταῦθα ὁ Μεθόδιος Πατάρων ἀναφέρεται ὡς ἐρμηνευτῆς χρησμῶν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ), τόμ. Β', σελ. 218, ἀριθ. 4867. 9 (ἐνταῦθα ἡ ἐπιγραφή τοῦ κειμένου λέγει: «Θεοδοσίου Πατάρων προφητεῖα περὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι. Ἐν τέλει τοῦ Ζ' αἰῶνος δι' αἰτήσεως τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως κῦρ Λέοντος»).

4) Πρβλ. Ν ἱ κ ο ν Α. Β ἔ η ν, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἐρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων, σελ. 44: «Λόγος Μεθοδίου ἀρχιεπισκόπου [Πατάρων], προγνωστικός· εἰς τοὺς ὑστέρους καιρούς· πεζευθεὶς παρ' ἑμοῦ Νικολάου ἄλιτροῦ».

5) Πρβλ. π. χ. S. P. L a m b r o s, ἐνθ. ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 49, ἀριθ. 581.3 — Χρησμολογικὰ κείμενα ἐπ' ὄνοματι τοῦ Μεθοδίου ἐσημείωσα καὶ ἐν τοῖς Ἀγιορειτικοῖς κώδιξι κατὰ τὸν κατάλογον Σ. Π. Λ ἄ μ π ρ ο υ, ἀριθ. 2582. 2 ζ', 3290. 2, 3324, 4301.4 ς', 4335. 7, 4469. 1, 4806. 2, 5048. 6, 5711. 128, 6146. 15, 6296. 19. Πρβλ. καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονον», τόμ. ΙΔ' (1917—1920) σελ. 122 κ. ἔ..

6) Πρβλ. Bibliotheca hagiographica graeca². Ἐν Βρυξέλλαις 1909, σελ. 17. A. V a s s i l i e v, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. XXIV κ. ἔ., 50 κ. ἔ. Ν. Γ. Π ο λ ί τ η ν, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 665.

ραιοι¹⁾. Ἄγνωστον πρὸς τί σχετίζονται αἱ προρρήσεις «τοῦ μακαρίου Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ», κείμενοι ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 6146 κώδικι τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 876 κώδικι τῆς Μεγίστης Λαύρας αὐτόθι²⁾. «Εἰς τὰ μέλλοντα συμβᾶναι» ἀναφέρονται «προφητεῖαι καὶ λόγοι» ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ σαλοῦ ἁγίου, ἀθλίως παραδεδομένοι ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 6296 Ἀγιορειτικῷ κώδικι.³⁾ Πρβλ. καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 174, κώδικα τοῦ Βατοπεδίου: «Ἀπόκρισι Ἀνδρέα τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ ὅταν ἐρωτήθη παρὰ τοῦ Ἐπιφανίου περὶ τῶν ἐσχάτων χρόνων καὶ περὶ τῆςδε τῆς [Κωνσταντίνου] πόλεως καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν»⁴⁾. Πρβλ. καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 573 κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων: «Ἀρχαὶ ὀδύνων καὶ περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅπερ μέλλει γενέσθαι. Ἐπιφανίου καὶ Ἀνδρέου τοῦ σαλοῦ καὶ μερικὲς διήγησες⁵⁾».

Γ') Βυζαντιακοὶ καὶ νεοελληνικοὶ χρησμοί, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς τύχας τοῦ κράτους ἢ τμημάτων αὐτοῦ, προσγράφονται εἰς Πατριάρχας⁶⁾. Οὕτω ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὀνομαστοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ταρασίου (25 Δεκ. 784 - 25 Φεβρ. 806) φέρονται χρησμοί, συνοδευόμενοι πᾶσιν καὶ ὑπὸ ἐρμηνευμάτων. Ἐκ τῶν Ψευδοταρասιανῶν τούτων χρησμῶν ἄξιος ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ὁ ἐν ἔτει 1805, Δεκ. 16, ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Γαβριήλ τοῦ Σιναΐτου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 565 κώδικι τῆς μονῆς Σινᾶ καταγραφείς χρησμὸς μετὰ τῆς σχετικῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ⁷⁾. Ἀναφέρεται δὲ ὁ χρησμὸς οὗτος εἰς τὰς ἐσχάτας ἡμέρας, καθ' ὅς «ὁ Μωάμεθ παροικήσει ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βύζαντος» ἐπὶ 345 ἔτη, μεθ' ὃ δὲ θέλει καὶ πάλιν ἐκπέσει⁸⁾. Χρησμοὶ Ψευδοταρասιανοὶ ἀναφέρονται καὶ εἰς ἄλλα καὶ εἰς

1) Πρβλ. καὶ Α. Παπαδόπουλον—Κεραμέα, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη. Τόμ. Γ', σελ. 328, ἀριθ. 160.

2) S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 409, ἀριθ. 16. Spyridon-Sopronios Eustratiades, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 134, ἀριθ. 876,1.

3) S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 434, ἀριθ. 20.

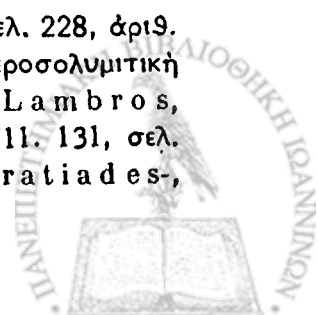
4) Σωφρονίου Εὐστρατιάδου—Ἀρκαδίου Βατοπεδινόου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἐναποκειμένων κωδίκων. Ἐν Παρισίοις 1924, σελ. 40, ἀριθ. 10.

5) Ἀ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Β', σελ. 593—594, ἀριθ. 573. Πρβλ. καὶ Ἱ. καὶ Ἀ. Ἱ. Σακκελίωνα, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 228, ἀριθ. 1256 ε'.

6) Πρβλ. K. Krumbacher, GBL² § 260,6.

7) Porphyrii [Uspenskij]—V. Beneschevitsch, Catalogus codicum manuscriptorum Graecorum, qui in monasterio Sanctae Catharinae asservantur. Τόμ. Α'. Ἐν Πετροπόλει 1911, σελ. 533—541.

8) Πρβλ. π. χ. Ἱ. καὶ Ἀ. Ἱ. Σακκελίωνα, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 228, ἀριθ. 1256, σελ. 231, ἀριθ. 1271. Ἀ. Παπαδόπουλον—Κεραμέα, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', σελ. 252, ἀριθ. 153.1, σελ. 316, ἀριθ. 244.3. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 91, ἀριθ. 4463.5 α, σελ. 328, ἀριθ. 5711. 131, σελ. 408 κ. ε., ἀριθ. 6146.10,17. Spyridon-Sopronios Eustratiades,

τήν νήσον "Υδραν ¹⁾). 'Εκ τῶν διαδόχων τοῦ Ταρασίου φημίζεται ἔξαιρέτως ὡς ἐξηγητῆς χρησμῶν ὁ πρῶτος μετὰ τὴν "Αλωσιν οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ²⁾). 'Ο Λέων 'Αλλάτιος ³⁾ καὶ ὁ Παΐσιος Λιγαρίδης ⁴⁾, μητροπολίτης Γάζης ⁵⁾, ἔσχον εὐκαιρίας νὰ μνημονεύσωσιν ἰδιαίτερος τὴν δεξιότητα αὐτοῦ περὶ τὴν ἐρμηνείαν χρησμολογικῶν κειμένων. Εἰς τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, πρὶν ἀναβῆ οὗτος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον, κατεγράφη καὶ ἡ ἐρμηνεία — χρησμοῦ, εὔρεθέντος δῆθεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου· ὅτι χρησμοὶ ἐγράφοντο καὶ ἐπὶ τάφων μεγάλων ἀνδρῶν ἀναφέρεται πλέον ἢ ἅπασι π. χ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 543 κώδικι τῆς 'Αγιορειτικῆς μονῆς τῶν 'Ιβήρων ἀπαντῶσι «προφητεῖαι ὅπου εὔρεθησαν εἰς τὴν Μαρσίλιαν εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ 'Αρειοπαγίτου» ⁶⁾).

Δ') Βυζαντιακοὶ καὶ νεολληνικοὶ χρησμοί, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς τύχας τοῦ κράτους ἢ τμημάτων αὐτοῦ, προσγράφονται εἰς αὐτοκράτορας ἢ πρόσωπα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ⁷⁾). "Ἡδη τῷ 1596 ἐξεδόθησαν προφητικὰ λόγια περὶ τῆς Πόλεως ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σενήρου ⁸⁾, τοῦ ἀνδρὸς δῆλον ὅτι ἐκείνου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ θῆρος τοῦ 196 καταλαβὼν μετὰ τριετῆ πολιορκίαν τὸ Βυζάντιον δεινῶς ἐτιμώρησε τοὺς κατοίκους αὐτοῦ, ταχθέντας κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ τῆς κατοχῆς τοῦ Ρωμαϊκοῦ θρόνου μετὰ τοῦ Πεσκεννίου Νίγηρος. Τότε—ὡς γνωστόν—τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσε τὰ παλαιὰ αὐτοῦ προνόμια καὶ ὑπήχθη διοικητικῶς ὑπὸ τὴν γείτονα Πέρινθον—'Ηράκλειαν, ἀφ' οὗ προηγουμένως τὰ τείχη αὐτοῦ κατηδαφίσθησαν. 'Αλλὰ μετ' οὐ πολὺ μεταγνοὺς ὁ Σεπτίμιος Σενήρος ἀνέκτισε τὸ Βυζάντιον καὶ—ὡς θέλουσι τὰ χρησμολόγια—προεῖπε καὶ τὰ κατ' αὐτό. 'Ανωτέρω ἐγένετο λόγος περὶ χρησμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε χαραχθῆ ἐπὶ τοῦ τάφου

ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 248-9, ἀριθ. 1418.11, Σωφρόνιον Εὐστρατιαδην—'Αρκάδιον Βατοπεδινόν, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 148, ἀριθ. 758.2—Πρβλ. καὶ «Νέον 'Ελληνομνήμονα», τόμ. ΙΔ' (1917 1920) σελ. 22 κ. ἔ.

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 2.

2) Πρβλ. π. χ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 218, ἀριθ. 1581.2 α': «Χρησμοὶ εὔρεθέντες ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐξηγηθέντες παρὰ Γενναδίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως». Πρβλ. καὶ κατωτέρω, προκειμένου περὶ τῶν φ. 1β, 12 τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Βερολιναίου Χρησμολογίου.

3) De Georgiis et eorum scriptis diatriba (Georgii Acropolitae et Duce hist. Byzant. 'Εν Παρισίοις 1651) σελ. 404.

4) Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, 'Ιεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη. Τόμ. Γ', σελ. 318, ἀριθ. 160.

5) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 12.

6) S. P. Lambros, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 168, ἀριθ. 4663.1.

7) Πρβλ. K. Krumbacher, GBL³ § 260, 6.

8) Vaticinium Severi et Leonis imperatorum... Brescia 1596. Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 219.

τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Σημειωτέον, ὅτι προρρήσεις περὶ τῆς «ἀναλώσεως τῆς μεγάλης τῶν πόλεων» ἐκυκλοφόρουν πολλάκις ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τούτου τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον Νέας Ρώμης ¹⁾. Οὐχὶ δὲ μόνον ἐπιχώριοι ἡγεμόνες χρησιμολογοῦσι περὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ ξένοι· οὕτω ἀπαντᾷ «χρησμός Χοσρόου βασιλέως Περσῶν» μεθ' «ἐρμηνείας τοῦ Λασκάρεως», ²⁾ ὁ ὁποῖος δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ὁ γραμματικὸς Κωνσταντίνος Λάσκαρις. — Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων οὐδεὶς συνεδέθη στενότερον πρὸς τὰ χρησιμολογικὰ πράγματα ὅσον ὁ Λέων ζ' ὁ ἐπικληθεὶς σοφός, σοφώτατος, φιλοσοφώτατος. Ἐξεφράσθη μάλιστα καὶ ἡ γνώμη ³⁾, ὅτι τὰ παρωνύμια ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ὀφείλει εἰς προσωπικήν αὐτοῦ σύνεσιν, περὶ τῆς ὁποίας πολλαὶ ἀμφιβολίαι ὑπάρχουσι, δὲν ὀφείλει εἰς νομοθετήματα, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκε, καὶ εἰς φιλολογικὰ καὶ ἄλλα ἔργα, τὰ ὁποῖα συνέγραψε, ἀλλ' ὀφείλει κυρίως εἰς σπουδὰς περὶ χρησμούς καὶ προφητείας καὶ ἀποκρύφους ἐπιστήμας ⁴⁾. Οἱ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ παραδεδομένοι χρησμοὶ εἶναι καὶ εἰς λογίαν καὶ εἰς δημωδεστέραν γλῶσσαν ⁵⁾. Οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς χρησιμολογίοις ὁ Λέων ὁ σοφὸς συνδέεται πρὸς τὸν μοναχὸν Λεόντιον, τοῦ ὁποῖου ἡ προσωπικότης εἶναι σκοτεινὴ ⁶⁾. Οὕτω ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 181 κώδικι τῆς Ἀγιορειτικῆς μονῆς Ἰβήρων, ὁ ὁποῖος ἀνάγεται εἰς τὸ 15' αἰῶνα, κεῖται:

1) Πρβλ. H. O. Coxe, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 508-9.

2) Ch. Graux, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 219, ἀριθ. 2147.5.6. Πρβλ. καὶ κατωτέρω.

3) H. Monier, Les nouvelles de Léon le Sage. Bordeaux 1923, σελ. 211-214.

4) Περὶ τοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ὡς χρησιμολόγου πρβλ. καὶ Παΐσιον Λιγαριδὴν παρὰ Ἄ. Παπαδοπούλου—Κεραμεῖ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', σελ. 28, ἀριθ. 160, 19'.

5) Πρβλ. κατωτέρω, μέρος Γ'. Πρβλ. καὶ A. Vassiliev, ἐνθ' ἄνωτέρω, μέρος Α', σελ. XXI κ. ἐ., K. Kumbacher, GBL² 260,6 καὶ 336 (εἰς τοὺς αὐτόθι σημειωθέντας κώδικας περιέχοντας χρησμούς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἄς προστεθῶσι καὶ οἱ ἐξῆς: α) τῆς μονῆς Βατοπεδίου ἀριθ. 174. 16, 754.3, κατὰ τὸν κατάλογον Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρκαδίου Βατοπεδίου. β) ἄλλων Ἀγιορειτικῶν μονῶν κατὰ τὸν κατάλογον Σ. Π. Λάμπρου, ἀριθ. 578.24 καὶ 29 [κείμενον εἰς δημῶδη γλῶσσαν], ἀριθ. 2581.2 β', 3170.4, 4806.4, 4862.14, 5335 5488.3, 6146.19. γ) Ἱεροσολυμιτικοὶ κώδικες κατὰ τὴν τοῦ Ἄ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴν Βιβλιοθήκην, τόμ. Α', σελ. 148, ἀριθ. 63.4, σελ. 202, ἀριθ. 121.5-6, σελ. 252, ἀριθ. 151, τόμ. Β', σελ. 209, ἀριθ. 128.5, σελ. 541, ἀριθ. 423,, σελ. 595, ἀριθ. 576 ζ', τόμ. Γ', σελ. 326, ἀριθ. 121, σελ. 331-332, ἀριθ. 354. Πρβλ. καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τόμ. ΙΔ' (1917-1920) σελ. 122 κ. ἐ. καὶ τὰς ἀμέσως κατωτέρω παραπομπάς.

6) Περὶ Λεοντίου τοῦ μοναχοῦ» πραγματεύεται καὶ ὁ Ἰάκωβος μοναχὸς καὶ ὁ Παΐσιος Λιγαριδὴς ἐν τῷ χρησιμολογίῳ αὐτοῦ. Πρβλ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 408, ἀριθ. 6146.5. Ἄ. Παπαδοπούλου—Κεραμεῖ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', σελ. 328, ἀριθ. 168, 19'.

«Καὶ τοῦτο εὐρηται ἐν τινι παλαιῶν (sic) βιβλίῳ (sic) Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ βασιλέως Αἴνιγμα σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ προφητεία εἰς τὸ μέλλον τῆς βασιλείας συντεθὲν ὡς μυθικόν· ἕκ τινος μοναχοῦ Λεοντίου». ¹⁾ Πρβλ. καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 1186 κώδικα τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄσω: «Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως παρεμβολαὶ σὺν Θεῷ ὡς μυθικόν ἕκ τινος μοναχοῦ Λεοντίου ἕκ τῶν συμβολικῶν ἀδριάντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως», μεθ' ἑρμηνείας· ἀρχεται τὸ ἐν πολλοῖς λίαν κακῶς ἐν τῷ κώδικι τούτῳ παραδεδομένον κείμενον: «Θεὸς τὸ κράτος πρὸς ἡμᾶς ἀνταλλάξαν τὴν χάριν ταύτην ἢ τὴν ἡμῶν προσδόκα. — Εἰς Οὐγκοίαν ἀκούω σημαίνουιν παπαρίζουιν καὶ φωνάζουιν καὶ πτερόν ἀποτινάσσουιν» ²⁾. ὀρθότερον κεῖται τὸ χρησιμολογικόν τοῦτο κείμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 121 κώδικι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων: «Λέοντος τοῦ σοφωτάτου· καὶ βασιλέως παραβόλαιον σὺν Θεῷ ἀγίῳ ὡς μυθικόν, ἕκ τινος μοναχοῦ Λεοντίου, ἕκ τῶν συμβολικῶν ἀδριάντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ³⁾. Πρβλ. καὶ τὸν περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 15' αἰῶνος, λίαν ἀνορθογράφως γεγραμμένον κώδικα τοῦ αὐτοῦ Πατριαρχείου ὑπ' ἀριθ. 422, προερχόμενον ἕκ τῆς Λαύρας Σαβα τοῦ ἡγιασμένου: «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ βασιλογράφιν ἑρμηνεμένον, μυθικόν περιβόλαιον. Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως μυθικόν περιβόλαιον ἕκ τινος μοναχοῦ Λεοντίου ἕκ τῶν συμβολικῶν ἀδριάντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως...» ⁴⁾ — Οἱ εἰς τὸν Λέοντα τὸν σοφὸν ἀποδιδόμενοι χρησιμοὶ διὰ τῶν αἰῶνων ὑπέστησαν πολλὰς διασκευάς. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 20 κώδικι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, γεγραμμένῳ κατὰ τὸν 12' αἰῶνα, κεῖται ἀδήλου τιμὸς παράφρασις προφητείας ἐπ' ὀνόματι Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἧς ἡ ἀρχή: Ἄρα τίς γῆθεν ἀείρας ἐν συστροφῇ με ζεφύρου» ⁵⁾...

Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες δὲ εἶναι μόνον οἱ προλέγοντες τὰ μέλλοντα τῆς Πόλεως ἢ τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ οἱ προκαλοῦντες χρησιμοὺς. Οὕτω π.χ. ἐν Ἀγιορειτικῷ Κώδικι τοῦ 10' αἰῶνος περιεσώθη ἀνώνυμος «Προφητεία... πρὸς τὸν Βασιλέα Μανουῆλ τὸν Παλαιολόγον ἐν ἔτει 1394 περὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πάλιν ἐλευθερίας καὶ περὶ συντελείας τοῦ κόσμου». ⁶⁾ Συγγενὴς εἶναι καὶ χρησιμὸς ἀπαντῶν ἐν ἑτέρῳ Ἀγιο-

1) S. P. Lambros. ἐνS' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301 γ'.

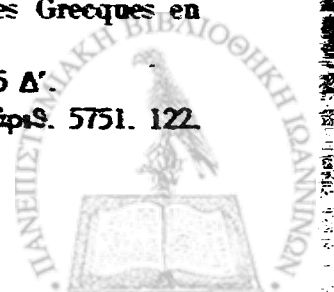
2) Spyridon—Sophronios Eustratiades, ἐνS' ἀνωτέρω, σελ. 197, ἀριθ. 1186.5.

3) Πρβλ. Ἀ. Παπαδόπουλον-Κεραμέα, ἐνS' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 202.

4) Αὐτόστι, τόμ. Β', σελ. 541, ἀριθ. 422 β'. — Πρβλ. καὶ Π. Δ. Στεφαννίτζην. Συλλογὴ διαφόρων προρρήσεων, σελ. 138 κ. ἐ. Ch. Gidel—E. Legrand ἐν 'Annuaire de l' Association pour l' encouragement des Etudes Grecques en France', τόμ. Η' (1874) σελ. 173 κ. ἐ.

5) Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμέως, τόμ. Δ', σελ. 34-35 Δ'.

6) S. P. Lambros, ἐνS' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 328, ἀριθ. 5751. 122.

ρειτικῶ κώδικι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀρχόμενος δὲ διὰ τῶν λέξεων: 'Ο βασιλεὺς κῦρ Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος ἠθέλησε ποτὲ ἐξετάσαι περὶ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, εἰ μέλλει καιρὸν προστεθῆναι ἢ τέλος γενεσθαι...¹⁾

Ε') Βυζαντιακοὶ καὶ νεαελληνικοὶ Χρησμοί, ἀναφερόμενοι εἰς τὰς τύχας τοῦ κράτους ἢ τμημάτων αὐτοῦ, προσγράφονται εἰς «καθολικούς» ἢ «οἰκουμενικούς διδασκάλους»²⁾ καὶ ἄλλους ὀνομαστοὺς λογίους. Οὕτω εἰς Στεφάνου τὸν Ἀλεξανδρέα—ὁ ὁποῖος ἐπὶ Ἡρακλείου ὑπῆρξε καθηγητῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανεπιστημίου, διδάσκων καὶ γράφων περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, περὶ μαθηματικῶν, ἀστρονομίας καὶ μουσικῆς—προσεγράφη χρησμολόγιον, περιέχον προρρήσεις περὶ τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμού, γραφέν δὲ περὶ τὸ ἔτος 775.³⁾ Καὶ ἐπ' ὀνόματι «Ἀλεξάνδρου οἰκουμενικοῦ διδασκάλου χρηματίσαντος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου» ἐκυκλοφοροῦν, ἂν καὶ σπανίως, χρησμοί.⁴⁾ Πιθανῶς ὁ χρησμολόγος οὗτος εἶναι πλάσμα ἀπροσέκτων βιβλιογράφων· πρόκειται πιθανῶς περὶ τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πραγματευομένη «Πρόρρησις τοῦ ἁγιωτάτου [Κοσμᾶ] Ἀνδριτζοπούλου πρὸς τὸν Ζωριάνου κῦρ Μιχαήλ», γνωστὴ κυρίως ἐκ τοῦ Παρισικοῦ ἑλληνικοῦ κώδικος 2661, ὁ ὁποῖος ἐγράφη τῷ 1364.⁵⁾

Οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοφίλου «πρεσβυτέρου Ρωμαίων καὶ κληρικοῦ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Ρώμης» κυκλοφοροῦντες χρησμοὶ παραδίδονται ὡς δῆθεν μεταφράσματα ἐκ τῆς Λατινικῆς.⁶⁾ Συνήθη εἶναι καὶ τὰ χρησμολογικὰ κείμενα τὰ φερόμενα ὡς μεταφράσματα ἐξ Ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ δὴ ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς.⁷⁾

Σ ω φ ρ ό ν ι ο ς Ε ύ σ τ ρ α τ ι ᾶ δ η ς—Ἀ ρ κ ᾶ δ ι ο ς Β α τ ο π ε δ ι ν ό ς, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 25, ἀριθ. 92. 23.

1) S. P. Lambros, τόμ. Β', σελ. 169, ἀριθ. 4667. 2.—Πρβλ. καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τόμ. ΙΔ' (1913—1920) σελ. 122 κ. ἐ.

2) Περὶ τοῦ ὅρου πρβλ. L. Bréhier ἐν „Byzantion“, τόμ. Γ' (1926) 73-94, Δ' (1929) 13-28.

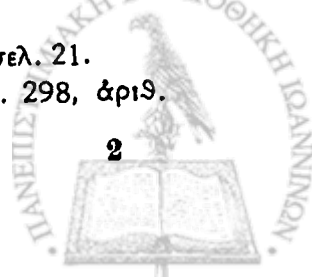
3) Πρβλ. A. Usener, De Stephano Alexandrino. Ἐν Βόννη 1880. K. Krumphacher, GBL² § 260.6 καὶ ἐπ' ἐσχάτων F. Sh. Taylor, ἐν τῷ περιοδικῷ „Ambix“, τόμ. Α', τεύχος Β' (1937) σελ. 116-139. Πρβλ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 91, ἀριθ. 4463.5, β: «Χρησμός Στεφάνου Ἀλεξανδρείας τοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου».

4) Πρβλ. π. χ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 409, ἀριθ. 6146. 18, καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τόμ. ΙΔ' (1917—1920) σελ. 123.

5) Ἐξεδόθη ἡ πρόρρησις αὕτη ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Γ' (1906) σελ. 474—476. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Πρόχειρον σημεῖωμα περὶ Μιχαήλ Ζωριανοῦ» ἐν τῇ Ἑπετηρίδι «Παρνασσού», τόμ. Ζ' (1903) σελ. 216 κ. ἐ., καὶ «Μιχαήλ Ζωριανὸς καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 29 Βαροκκικὸς κῶδιξ», αὐτόθι, τόμ. Η' (1904) σελ. 63 κ. ἐ.

6) Πρβλ. K. Krumphacher, GBL² § 260, 6 καὶ κατωτέρω, σελ. 21.

7) Πρβλ. π. χ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 298, ἀριθ. 3290.7.

Μέγα είναι τὸ πλῆθος τῶν χρησμολογικῶν ὑλικῶν, τὰ ὅποια παραδίδονται ἀνωνύμως. Χρησμός πολλαπλῶς ἐνδιαφέρων «περὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ὡς ἐξ ὕπνου ἐγερθῆσεσθαι ἀγιωτάτου βασιλέως καὶ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου» προσγράφεται ἐνίοτε εἰς ἅγιον γέροντα» προορατικόν¹⁾. Συγγενεῖς πρὸς τὸν προμνημονευθέντα χρησμὸν προσγράφονται εἰς ἀγγελοφόρους καὶ Θεοφόρους ἄνδρας, τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα ἐκλαμβάνονται ἐνίοτε καὶ ὡς κύρια.²⁾

Ὁρολογικῶς εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι οἱ χρησμοὶ καλοῦνται πολλακίς καὶ αἰνίγματα· κυρίως δὲ κατὰ τὰ παλαιὰ χρησμολόγια ἔγραψε «μυθογραφικῶς» αἰνίγματα Λέων ὁ σοφός.³⁾

Μετὰ τὴν Ἄλωσιν αἱ σπουδαὶ τῶν χρησμολογικῶν κειμένων ἐπιδίδουσι μεγάλως μεταξὺ τῶν δούλων Ἑλλήνων καὶ μεταβάλλονται μάλιστα εἰς μέσα ἐθνικῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ ἀφυπνίσεως. Συγκροτοῦνται δὲ καὶ χρησμολόγια, τὰ ὅποια κυκλοφοροῦσι χειρογράφως καὶ ἐντύπως. Ἐνταῦθα ἐπιβάλλεται νὰ μνημονεύσωμεν τὴν συλλογὴν χρησμῶν μεθ' ἑρμηνείας αὐτῶν, τὴν ὁποίαν συνέναξεν ὁ ἐκ Χίου καταγόμενος Παντελέων καὶ ἐν μοναχοῖς Παΐσιος Λιγαρίδης (1609—1678), ὁ γενόμενος μητροπολίτης Γάζης.⁴⁾ Ὁ τίτλος τοῦ χρησμολογίου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας Ἀλέξιον τὸν Μιχαηλοβίτζην, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Χρησμολόγιον Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης, παρωχημένον, ἐνεστῶς καὶ μέλλον, ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθὲν καὶ συναρμοσθὲν παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Γάζης κυρίου Παΐσιου, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης γῆς ἐπαγγελίας, Ἀσκάλωνος, Μαΐουμᾶ καὶ Μαγδάλων καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος Καισαρείας Φιλίππου· αχινῆ». ⁵⁾ Περὶ ἄλλων χρησμολογιῶν τοῦ 17^{ου} μάλιστα αἰῶνος θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ Δ' μέρει τῆς προκειμένης πραγματείας.

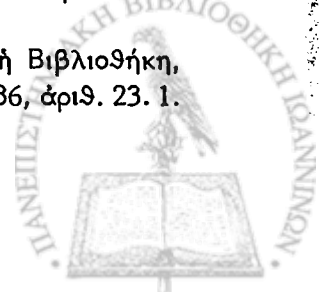
1) Αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 49, ἀριθ. 581. Πρβλ. καὶ «Νέον Ἑλληνομνήμονον», τόμ. 1Δ', (1917—1920) σελ. 123.

2) Πρβλ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 49, ἀριθ. 578.26, σελ. 218, ἀριθ. 2581.25 γ', τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301.4 δ'. «B.Z.», τόμ. Ε' (1896) σελ. 491. Πρβλ. καὶ κατωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ φ. 13 τοῦ ἡμετέρου χρησμολογίου, καὶ σελ. 16.

3) H. O. Cox, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 582, ἀριθ. 93. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 48, ἀριθ. 5678.24: Αἰνίγμα λέξεων Λέοντος σοφωτάτου | συμβολικῶς λέξαντος ἐν Βυζαντίῳ | μυθογραφικῶς ἐν ἐσόπτρῳ ἐμφάνας | ... Πρβλ. αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 48, ἀριθ. 578. 24, σελ. 218, ἀριθ. 2581. 2 β., τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301. 4, σελ. 159, ἀριθ. 4627. 9.—Πρβλ. καὶ σελ. 212, 224.

4) Πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων Κ. Ἄμαντον, ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζαντ. Σπουδῶν», τόμ. 1Γ' (1937) 224—229.

5) Ἄ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Α', σελ. 254-257, ἀριθ. 160, τόμ. Γ', σελ. 327—528, τόμ. Δ', σελ. 36, ἀριθ. 23. 1.

Μέρος Β': 'Ιστορημένα Χρησολόγια.

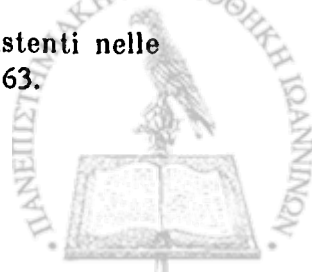
'Ενίοτε τὰ περιέχοντα χρησμούς βιβλία ἦσαν καὶ ἱστορημένα, ἐκοσμοῦντο δὴλον ὅτι καὶ δι' εἰκόνων. 'Αναφέρεται δέ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Λέοντος Ε' τοῦ 'Αρμενίου (813 — 820) ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐναπέκειτο χρησμολογικὴ βίβλος «οὐ χρησμούς μόνον ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ μωρὰς καὶ σχήματα ἔχουσα τῶν γενησομένων βασιλέων διὰ χρωμάτων»¹⁾. Καὶ ὅποια μὲν ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς ἀνωτέρω μνημονευομένης χρησμολογικῆς βίβλου, ἀγνοῶ. Τὰ δὲ κυριώτατα γνωστά μοι ἱστορημένα χειρόγραφα χρησολόγια, ἐκ τῶν περισωθέντων μέχρ' ἡμῶν ἢ τῶν τελευταίων γενεῶν, ὡς καὶ τὰ κυριώτατα παλαιότυπα χρησολόγια εἶναι τὰ ἑξῆς:

Α') Χρησολόγιον ἐν τῷ περγαμηνῷ κώδικι I. E 8 τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανόρμου¹⁾. 'Ο κώδιξ προέρχεται ἐκ τοῦ 15' αἰῶνος καὶ περιέχει χρησμούς ἐπ' ὀνόματι «Λέοντος τοῦ σοφωτάτου περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως», «Δανιὴλ μοναχοῦ περὶ τῆς 'Επταλόφου καὶ περὶ τῆς νήσου Κρήτης» καὶ «περὶ τῆς νήσου Κύπρου». Αἱ εἰκόνες ἔχουσι τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς 1.: «ἐν μέσῳ δύο κοράκων καὶ ὑποπτέρων ἀναλωθῆση». 3.: «οὗτος ἐστὶν ὁ τὴν Κωνσταντινούπολιν πορθήσων» πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ: «σουλτὰν Μεχμέτης». 4.: «σουλτὰν Μπαγιαζίτης». 5.: «σουλτὰν Σελίμης». 6.: «σουλτὰν Σουλεημάνης». 7.: «βλαβὴ κάλυκος». 10.: «σουλτὰν Σελίμης». 12.: «Στίχοι οὓς μέλλει εἰπεῖν ὁ ἄγγελος τῷ βασιλεῖ». 14.: «Στίχοι τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν βασιλέα». 15.: «στίχοι τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν βασιλέα».

Β') Χρησολόγιον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 170 περγαμηνῷ κώδικι τῆς Βοδλιανῆς Βαροκκικῆς Βιβλιοθήκης. Εἶναι ὁ κώδιξ οὗτος τοῦ 15' αἰῶνος καὶ περιέχει κυρίως χρησμούς ἐπ' ὀνόματι «Λέοντος τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως». Συνοδεύονται δὲ οἱ χρησμοὶ οὗτοι ὑπὸ λατινικῆς μεταφράσεως, ἧς ἡ ἐπιγραφή λέγει: «Leonis Sapientissimi Constantinopolitanae urbis Imperatoris Vaticinia; a Francisco Barrocio mendis infinitis expurgata ac primum jam Latino sermone donata,,. Τῆς μεταφράσεως πάλιν προτάσσεται πρόλογος κεχροτισμένος: «Cretae vi. idus Aprilis M. D. LXXVII,,. Προσφωνεῖται δὲ ἡ μετάφρασις «ad Jacobum Foscarenum, equitem, Cretae imperatoria auctoritate consulem,,. 'Εν τέλει δὲ τοῦ κώδικος κεῖται ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ: «Vaticinium quod in marmore solis literis excupltum in Byzantio refertum fuit,, ἀρχόμενον διὰ τῶν λέξεων: τῇ πρώτῃ τῆς ἰνδίκτου ἢ βασιλεία τοῦ 'Ισμαὴλ

1) Συνεχιστῆς Θεοφάνους I 22, σελ. 36 ἐκδόσεως Βόννης. Πρβλ. K. K r u m b a c h e r GBL² § 260.6.

2) Πρβλ. E. M a r t i n i, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle Biblioteche Italiane. Τόμ. Α', τμήμα Α'. 'Εν Μιλάνῳ 1893, σελ. 62 — 63.

καλούμενος Μωάμεθ....—Κοσμεῖται δὲ τὸ χρησμολόγιον διὰ 24 εἰκόνων, σχετικῶν πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ¹⁾).

Γ') Χρησμολόγιον ἐν κώδικι τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης Cl. VII cod. 22, ὁ ὁποῖος ἐγράφη τῷ 1590 ὑπὸ τοῦ ἐκ Κρήτης καταγομένου βιβλιογράφου καὶ ζωγράφου Γεωργίου Κλόντζα, ὡς μαρτυροῦσι σχετικὰ σημειώματα ἐν φυλ. 136^a καὶ 204^b. Ἐκ τῶν σημειωμάτων τούτων τὸ τελευταῖον λέγει:

Γεωργίου χεῖρ Κλόντζα τάδε γεγράφει,
ὁ δὲ λαβὼν μέμησο κάμοῦ προφρόνως.

Περιέχει δὲ ὁ κώδιξ καὶ ἄλλους χρησμούς ἀναφερομένους εἰς τὴν ἀνάκτισιν τοῦ τείχους τοῦ Ἑξαμυλίου καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον μάλιστα δὲ χρησμολογικὴν συγγραφὴν ἐπ' ὀνόματι Μεθοδίου Πατάρων. Ὑπὸ τῆς χειρὸς δὲ τοῦ δεξιότηχου Γεωργίου Κλόντζα ἐκοσμήθη ὁ κώδιξ δι' ἀξιολόγων, ἀλλὰ φανταστικῶν σκαριφημάτων, ἐξ ὧν δύο ἀναφέρονται εἰς τὸν Μαρμαρωμένον Βασιλιά²⁾).

Δ') Ἱστορημένον χρησμολόγιον περισωθὲν ἐν τῷ Μαρκιανῷ κώδικι ὑπ' ὀριθ. VII 3. ³⁾

Ε') Ἱστορημένον χρησμολόγιον, ἐναποκείμενον ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ Μουσείῳ τοῦ Διονυσίου Λοβέρδου. Δυστυχῶς ἰδὲν κατώρθωσα νὰ μελετήσω προσηκόντως τὸ χρησμολόγιον τοῦτο, καθ' ὅσον λόγου τοῦ θανάτου τοῦ Διονυσίου Λοβέρδου τὸ φερώνυμον αὐτοῦ μουσεῖον παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν κλειστόν, ἡ δὲ ταπεινότης μου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρέμεινεν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα ἢ ἦτο ἄλλως πως αὐτόθι ἀπησχολημένη.

Ϛ') Χρησμολόγιον τῆς συλλογῆς τοῦ κόμητος Ἀλεξίου Σεργίου Οὐβάρωφ (1828—1884), τοῦ περιφήμου Ρώσσου διπλωμάτου καὶ ἀρχαιολόγου. Τὸ χρησμολόγιον τοῦτο περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐπὶ ἕξ περγαμηνῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα εἶναι λείψανα ἢ ἀποσπάσματα μεγαλυτέρου τινὸς κώδικος. Περιέχουσι δὲ τὰ φύλλα ταῦτα πλὴν τῶν χρησμῶν καὶ σημειώματά τινα ἱστορικά, ἀναφερόμενα μάλιστα εἰς τὸν 15' αἰῶνα. Περιέγραψε καὶ ἠρμήνευσε τὸ χρησμολόγιον τῆς συλλογῆς Ἀλεξίου Σεργίου Οὐβά-

1) H. O. Coxe, *Catalogi codicis manuseriptorum Bibliothecae Bodleianae*. Τομ. Α', σελ. 185.

2) Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρον, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Γ' (1906) σελ. 240 κ. ἐ., πῖναξ Ε', τόμ. Δ' (1907) σελ. 20 κ. ἐ., 238 κ. ἐ., 404 κ. ἐ., πῖναξ Ε', τόμ. Ϛ' (1909) σελ. 215, 223 κ. ἐ., τόμ. ΙΑ' (1914) σελ. 439, τόμ. ΙΒ' (1915) σελ. 41 κ. ἐ., 374 κ. ἐ., τόμ. ΙΓ' (1916) σελ. 477, τοῦ αὐτοῦ, *Λεύκωμα Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων*, ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 14, 21, πῖναξ 90. Πρβλ. M. Vogel—V. Gardthausen, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*. Ἐν Λειψίᾳ 1909, σελ. 78.

3) Πρβλ. K. Krumbacher, *GBL* § 260.6.

ρωφ ὁ ἡμέτερος Γαβριήλ Δεστούνης, εἰς δὲ τὰ ὑπὸ τούτου σχετικῶς γεγραμμένα ἐδημοσίευσε παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις ὁ Th. Korseh¹⁾.

Ζ') Χρησμολόγιον, τὸ ὁποῖον ὁ ἐκ Λευκάδος καταγόμενος λόγιος ἰατρός Πέτρος Δ. Στεφανίτζης, διερχόμενος τῷ 1822—μετὰ τὴν ἐν Πέτα μάχην—διὰ τῆς παρὰ τὴν Ζαβέρδαν τῆς Ἀκαρνανίας μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἔλαβε δῶρον παρὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Ἰακώβου Γαζῆ, τοῦ Λευκαδίου²⁾. Τὸ χρησμολόγιον τοῦτο μόνον διέσωσεν ὁ Πέτρος Δ. Στεφανίτζης, ἐνῶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ βιβλία καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἀπώλεσε—κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν — «εἰς τὴν πρώτην, εἰς τὴν δευτέραν καὶ μάλιστα εἰς τὴν τρίτην κατὰ τοῦ Μεσολογγίου πανώλεθρον ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ καὶ αἰμνηστον ἔξοδον τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς φρουρᾶς»³⁾. Ὁ Πέτρος Δ. Στεφανίτζης ἐξέδωκε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρησμολόγιον ἐν βιβλίῳ, τοῦ ὁποῖου ὁ τίτλος λέγει: «Συλλογὴ διαφόρων προρρήσεων, 1. τῶν ἐξηγήσεων τοῦ διδασκάλου Π. Λαρισσαίου εἰς τὰ κεφ. ΙΓ' καὶ ΙΖ' τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάν. τοῦ Θεολόγου. — 2. τῆς θρωρίας τοῦ Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων. — 3. τῶν χρησμῶν τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου. — 4. τῆς προρρήσεως τοῦ Ἁγ. Καισαρείου ἐπισκ. Ἀρελάτης. — 5. τοῦ χρησμοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως. — 6. τοῦ χρησμοῦ τοῦ πατριάρχου ἁγίου Ταρασίου. — 7. τῶν χρησμῶν Λέοντος τοῦ σοφοῦ. — 8. τῆς ὀπτασίας τοῦ Ἀγοθαγγέλου, ὀλοκληρωθείσης ἐκ 12 παλαιῶν χειρογράφων μὲ σημειώσεις. Προηγοῦνται δὲ α'. Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. β'. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Πιλάτου. Ἐκδοθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ ἱατροῦ Π. Δ. Στεφανίτζη Λευκαδίου. Ἀθήναι, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀ. Ἀγγελίδου. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ παρὰ τῆ Καπνικαρέα. 1838» (σελ. ἠριθμημένα ἠ' + 216, σχ. 8^{ον} μικρόν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀφιερῶται «Τῷ μέλλοντι κατόχῳ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως θρόνου, ἐλέῳ Θεοῦ πιστῷ βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι, τὴν Συλλογὴν τὴν δε προσεφώνει ὁ Ἐκδότης», κατωτέρω

1) ΔΡΕΒΗΟΓΙΝ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Μόσχας, τόμ. ΙΔ' (1890) σελ. 29 — 80.

2) Ὁ Πέτρος Δ. Στεφανίτζης μετέσχεν ὡς ἰατρός καὶ μαχητὴς ἐνεργῶς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως (πρβλ. καὶ τὴν κατωτέρω ὑποσημείωσιν), καὶ πρῶτος ἱδρυσεν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου τὸ πολιτικὸν νοσοκομεῖον Ναυπλίου. Κατήρτισε πρὸς τούτοις ὁ λόγιος ἰατρός κατάλογον τῶν ἀρχιερέων Λευκάδος (Ἰδὲ Ἰακώβου Ρ. Ραγκαβῆ, Τὰ Ἑλληνικά. Τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1854, σελ. 702 κ. ἐ.), ἐδημοσίευσε σειρὰν διατριβῶν καὶ αὐτοτελῶν ἔργων, κατέβαλε δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν δαπάνην, ὅπως κατ' ἐκλογὴν ἐκδοθῶσι καὶ ἑλληνιστὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰ. Α. Καποδιστρίου, τὰς ὁποίας οὗτος ἔγραψε γαλλιστὶ ἀπὸ 8 Ἀπριλίου 1827 μέχρι 26 Σεπτ. 1831 (τέσσαρες τόμοι, Ἀθήνησι 1841 — 1843).

3) Ἐν Μεσολογγίῳ εἶχε συνδεθῆ στενῶς ὁ Πέτρος Στεφανίτζης πρὸς τὸν Βύρωνα, παρέστη δὲ καὶ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς. Τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος κατέχει σπάθην τοῦ Βύρωνος, δῶρον τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν Πέτρον Στεφανίτζην, δι' ἧς οὗτος ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου.

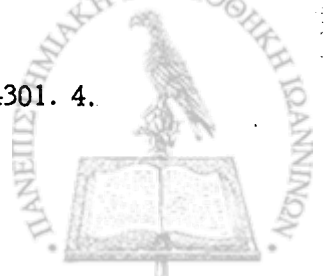

δὲ δηλοῦται ἀπλῶς: Π. Δ. Στεφανίτζης). Περιεῖχε δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Πέτρου Δ. Στεφανίτζη ἐκ δωρεᾶς τοῦ ἡγουμένου Ἰακώβου Γαζῆ κατεχόμενον χρησμολόγιον καὶ εἰκόνας, ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐδημοσίευσε μίαν, σχετιζομένην πρὸς τὸν θρῦλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ (πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 32^ε) Περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τοῦ χρησμολογίου ἐσημείωσε προεισαγωγικῶς ὁ Πέτρος Δ. Στεφανίτζης, ὅτι «κατέβαλεν εἰς τὸ ἔργον του πᾶσαν δυνατὴν φροντίδα ὅσην τῷ ἐσυγχώρει ἢ παρ' ἡμῖν ἔλλειψις διαφόρων βοηθημάτων, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ὕλην χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὴν φύσιν της, καθὼς καὶ εἰς τὸ νὰ διορθώσῃ καὶ διασαφήσῃ ὁπωσοῦν διάφορα προφανῶς ἐσφαλμένα καὶ σκοτεινότερα χωρία τῶν χειρογράφων, μετὰ προσοχῆς, καὶ χωρὶς νὰ μακρυνθῇ ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἐμφαινομένας ἕξεις τῶν συγγραψάντων, ὥστε νὰ τὰ ἀλλοιώσῃ». Δυστυχῶς περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ κώδικος, καθ' ὃν ἐξέδωκεν ὁ Πέτρος Δ. Στεφανίτζης τὸ χρησμολόγιον, οὐδὲν βέβαιον οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος τις ἐσημείωσε. Περὶ δὲ τῆς τύχης τοῦ αὐτοῦ κώδικος οὐδὲν ἀσφαλὲς γνωρίζω· ἴσως λανθάνει οὗτος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ῥιζαρείου Σχολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λόγιος ἐκεῖνος Λευκάδιος ἰατρός, ἀποθανὼν τῷ 1881, ἐκληροδότησεν ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ.

Η') Χρησμολόγιον, παραδοθὲν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 181 χαρτῶν κώδικι τῆς Ἀγιορειτικῆς μονῆς Ἰβήρων, ὁ ὁποῖος ἐγράφη κατὰ τὸν 14^ο αἰῶνα. Περιεῖχει δὲ τὸ χρησμολόγιον τοῦτο κείμενα ἐπ' ὀνόματι Λέοντος τοῦ σοφοῦ, «Περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Ἀγγελοφόρου», ἐκθεσιν τῶν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις συμβησομένων «ἐν ἐπιτομῇ τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου Πατάρων», «Δανιὴλ τοῦ προφήτου περὶ τῆς Ἑπταλόφου καὶ περὶ τὰς νήσους τί ἐστὶ τὸ μέλλον αὐτῶν». Πρὸς τούτοις περιεῖχει τὸ χρησμολόγιον καὶ κείμενα προλέγοντα τὰ κατὰ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, παραδεδομένα δ' ἐν τῷ κώδικι ἀνωλύτως ἢ καὶ ἀνεπιγράφως. Ἐν φ. 46α - 53α τοῦ κώδικος κεῖνται χρησμοὶ ἀνεπίγραφοι, ἀρχόμενοι ἀκεφάλως ὡς ἑξῆς: «Κυρίου φανήσεται ἐνηχηθῆ παρὰ τοῦ ὀρωμένου ἀγγέλου παρὰ τῷ ἀποκαλυφθέντι ὡς ἀνθρώπῳ λευκοφόρῳ εὐνούχῳ καὶ εἰς τὸ οὖς αὐτοῦ εἶπει αὐτοῦ καθεύδοντος καὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ λαβόμενος εἶπει· ἔγχειραὶ ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός· προσκαλεῖται γὰρ σε τοῦ ποιμαίνειν λαὸν περιούσιον· καὶ ἐκ δευτέρου εἶπει ἕξελθε ὁ κεκρυμμένος· μηκέτι κρύπτου, πολλοὶ σε ζητοῦσι...». Τὸ δὲ τέλος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χρησμοῦ ἔχει:... «Πολὺς τῷ ὄντι καὶ ταῖς θριξὶ λάμποντες ἔλπιδα ἔχων τοῦ ἀοράτου Θεοῦ παρόμοιος τῷ πτωχῷ καὶ ἐκλεκτῷ καὶ αὐτὸς τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ φωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐμφορηθεῖς». Ἄλλοι δὲ χρησμοὶ ἀνεπίγραφοι ἐν φ. 37β — 46α τοῦ κώδικος (ἀρχόμενοι διὰ τῶν λέξεων: Τὴν

1) S. P. L a m b r o s, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301. 4.

ἐχθροποιὸν ἐνδοθεν κρύπτει πλάνην...) κοσμοῦνται δι' εἰκόνων «γεγραμμένων ἐφ' ὑγροῖς».

Θ') Χρησμολόγιον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὑλικά ἐπ' ὀνόματι τῶν αὐτοκρατόρων Σευήρου καὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον: *Vaticinium Severi et Leonis imperatorum, in quo videtur finis Turcarum in praesenti eorum imperatore una cum aliis nonnullis in hac re vaticiniis. Latine et italice.* Ἐν Brescia 1596. Συνοδεύεται δὲ τὸ χρησμολόγιον καὶ ὑπὸ 16 χαλκογραφῶν.

Ι') Χρησμολόγιον δημοσιευθὲν ὑπὸ P. Lambecius ἐν Georgii Codini et alterius cujusdam anonymi excerpta de antiquitatibus Constantinopolitanis. Ἐν Παρισίοις 1655, σελ. 233 — 294. Πρβλ. καὶ Migne, *Patrologia Graeca*, τόμ. PZ', σελ. 1129 — 1168. Ἡ προμνημονευθεῖσα ἔκδοσις τοῦ P. Lambecius κοσμεῖται καὶ δι' εἰκόνων.

ΙΑ') Χρησμολόγιον, περιεχόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 297 (=fol. 62) ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Βερολιναίας Κρατικῆς Βιβλιοθήκης, οὗ κατωτέρω ἐπιτεταί ἡ διεξοδικὴ περιγραφή. Περιῆλθε δὲ ὁ κώδιξ οὗτος εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν βιβλιοθήκην κατὰ Μάϊον τοῦ 1885, πωληθεὶς εἰς αὐτὴν ἀντὶ 52,50 ἰταλικῶν λιρῶν παρὰ τοῦ βιβλιοπορικῆ καὶ παλαιοπωλικῆ οἴκου Franchi ἐν Φλωρεντία¹⁾.

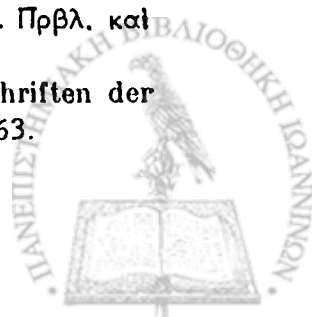
Μέρος Γ': Περιγραφή καὶ περιεχόμενον τοῦ ὑπ' ἀριθ. 297 (fol. 62) Ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης Βερολίνου.²⁾

Ὁ κώδιξ οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ 16 χαρτῶν φύλλων, ὧν αἱ διαστάσεις εἶναι: 0,32X0,22. Τὰ φ. 14^B, 15 καὶ 16 παρέμειναν ἐντελῶς ἄγραφα. Ἐπίσης ἄγραφα παρέμειναν καὶ τὰ παράφυλλα τοῦ κώδικος, τὰ ὁποῖα εἶναι ὀκτώ ἐν ὅλῳ, τέσσαρα ἐν ἀρχῇ καὶ ἰσάριθμα ἐν τέλει, προσετέθησαν δὲ εἰς τὸν κυρίως κώδικα κατὰ τὴν στάχωσιν αὐτοῦ. Συνίσταται δὲ ἡ στάχωσις ἐκ περιβλήματος περγαμηνοῦ τὴν ὕλην καὶ κίρροῦ τὸ χρῶμα· ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ περιβλήματος ἐν ἀρχῇ καὶ τέλει τοῦ κώδικος ἐπεκολλήθη ἀνὰ ἓν τῶν ἀγράφων παραφύλλων.

Ὁ κώδιξ εἶναι ἀχρόνιστος, ἐν τούτοις πιστεύω, ὅτι οὗτος ἐγράφη κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα, μάλιστα δὲ κατὰ τὰ μέσα αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ τόπου, ὅπου ἐγράφη ὁ κώδιξ, οὐδὲν τὸ ἀσφαλὲς δύναται νὰ λεχθῆ· ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα σχεδιογραφήματα, τῶν ὁποίων κατ' ἐκλογὴν δημοσιεύονται κατωτέρω πανομοιότυπα, ἄς λεχθῆ, ὅτι ταῦτα ὑπενθ-

1) Ἐν σχετικῷ δημοπρασιακῷ καταλόγῳ, τὸν ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ οἶκος Franchi κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1885, ἀναγράφεται καὶ ὁ ἡμέτερος κώδιξ. Πρβλ. καὶ τὰ σχετικὰ βιβλία προσκτήσεων τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης Βερολίνου.

2) Πρβλ. καὶ C. de Boor, *Verzeichnis der griechischen Handschriften der Königlich Bibliothek zu Berlin*. Τόμ. Β'. Ἐν Βερολίῳ 1897, σελ. 163.

μίζουσι τὰ σχεδιογραφήματα πολλῶν ἄλλων κωδίκων καὶ παλαιῶν ἐντύπων, τὰ ὅποια περιέχουσι μάλιστα ἔργα τῆς δημωδεστερας μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας¹⁾.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς ἀναγραφὴν τῶν περιεχομένων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδικος κρίνομεν ἀπαραίτητον πρὸς ὁδηγίαν τοῦ ἐντευξομένου νὰ σημειώσωμεν τὰ ἑξῆς: Ἐντὸς εἰσαγωγικῶν σημείων (« ») ἐτέθησαν ἐπιγραφαὶ χρησμῶν καὶ χωρία κειμένων ἀντιγεγραμμένα ἐκ τοῦ κώδικος ὡς ταῦτα ἔχουσιν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ διωρθωμένα κατὰ τὴν σχολικὴν ὀρθογραφίαν, ἀπαράλλακτα ὁμῶς ὡς πρὸς φωνητικὰ φαινόμενα. Δι' ἀραιῶν γραμμάτων ἐτυπώθησαν λέξεις ἢ συλλαβαὶ ἀπαράλλάκτως κατὰ πάντα ἐκ τοῦ κώδικος ἀντιγεγραμμένοι, ἤτοι τηρουμένων τῶν τόνων, πνευμάτων, στίξεων, λαθῶν καὶ ἰδιογραφιῶν τοῦ κώδικος. Διὰ παχέων γραμμάτων ἐτυπώθησαν τὰ ὀνόματα συγγραφέων παλαιῶν καὶ νέων. Ἐντὸς ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν ([ ]) ἐτέθησαν τὰ προσθετέα εἰς τὰ κείμενα ἢ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν. Ἐντὸς ὀξυγωνίων ἀγκυλῶν (< >) ἐτέθησαν τὰ διαγραφτέα. Αἱ δ' ἀναλύσεις τῶν ἐπιτιμήσεων καὶ βραχυγραφιῶν ἐτέθησαν ἐντὸς ἀπλῶν παρενθέσεων ( ). Διὰ τριῶν συνεχῶν στιγμῶν (...) δηλοῦται ἡ παράλειψις λέξεων ἢ συλλαβῶν τοῦ κειμένου. Δι' ἀπλῆς καθέτου γραμμῆς, ἤτοι |, δηλοῦται ἀρχὴ νέου στίχου ἐν τῷ κώδικι, διὰ διπλῆς καθέτου γραμμῆς, ἤτοι ||, δηλοῦται ἀρχὴ νέας σελίδος. Ἡ ἐπίτιμησις *Αρχ. = ἀρχεται, ἤτοι τὸ κείμενον, Τελ. = τελευτᾶ. Κ = ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδιξ. Στ. = Π. Δ. Στεφανίτζης (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 15 κ. ἑ.). Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως, τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ κώδικος ἔχει ὡς ἑξῆς:

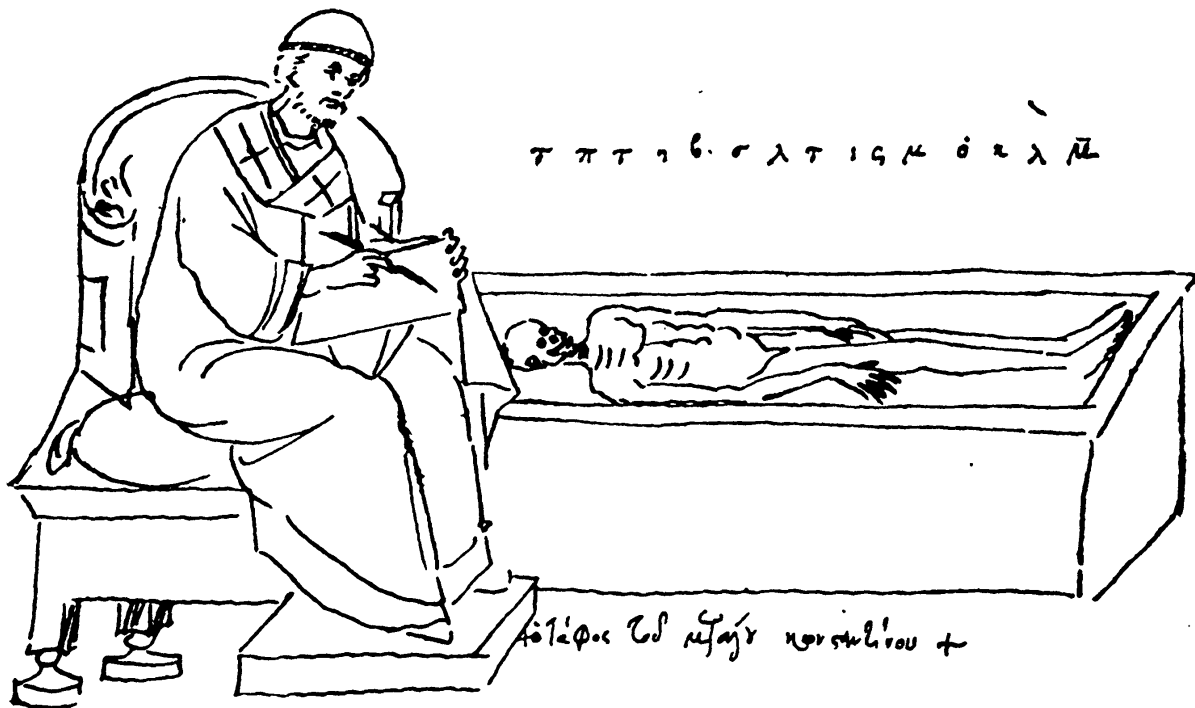
1 (φ. 1^α) Εἰκόν, ἧς πανομοιότυπον παρέχεται ἐν σελ. 221, ἀρ. 1. Ἐντὸς ἀνοικτοῦ μαρμαρίνου τάφου ὁ σκελετὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου παρὰ τὸν τάφον καθήμενος ἐπὶ ἔδρας καὶ γράφων ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος: ἄνωθεν τούτου ἡ ἐπιγραφή «† ὁ σχολάριος». Ἄνωθεν τοῦ τάφου τὰ γράμματα:

« τ π τ η β . σ λ τ ι σ μ ὁ κ λ ' μ » [=τῆ πρώτη ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσμαήλ ὁ καλούμενος²⁾].

1) Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρον, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Β' (1905) σελ. 350, Γ' (1906) σελ. 403, πίναξ Η', Θ' (1912) σελ. 299, ΙΑ' (1914) σελ. 433 κ. ἑ., ΙΒ' (1915) σελ. 119, 379 κ. ἑ., ΙΓ' (1916/7) σελ. 133 κ. ἑ. Πρβλ. πρὸς τούτοις καὶ Κ. Κrumpholtz, Eine neue Handschrift des Digenis Akritas (ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Φιλοσοφικῆς, Φιλολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς τάξεως τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν). Ἐν Μονάχῳ 1904, σελ. 314, 354 κ. ἑ. Νίκος Α. Βέης, Der französisch-mittelgriechische Ritterroman «Imberios und Margaron» und die Gründungssage des Daphniklosters bei Athen. Berlin-Wilmersdorf 1924, σελ. 34 κ. ἑ., Στ. Ζανθοῦδίδην, Ἐρωτόκριτος. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1915, σελ. II, XII κ. ἑ., πιν. 1 — 8. Ἐρωφίλην, ἑκδ. Στοχαστῆ, πρόλογος Νίκου Α. Βέη. Ἐν Ἀθήναις 1926.

2) Πρβλ. τὰ ἀμέσως κατωτέρω λεγόμενα περὶ τῶν ἐν φ. 1^β τοῦ ἡμετέρου κώδικος κειμένων. Προφανῶς ἀνωτέρω ἐν φ. 1^α, μετὰ τὰ γράμματα: τ π τ παρελείφθησαν τὰ γράμματα: τ ι δ κ τ = τῆς Ἰνδίκτου.

Εἰκὼν ἀριθ. 1.

Κάτωθεν τοῦ τάφου ἡ ἐπιγραφή: «ὁ τάφος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου: †» Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου, ἤτοι 1^α, χειρὶ τοῦ βιβλιογράφου κεῖται παρηλλαγμένος καὶ ὁ πρῶτος στίχος γνωστοῦ Βυζαντιακοῦ αἰνίγματος:

«Ἴππον ἔχων τρέχοντα ἐν τῷ λευκῷ πεδίῳ»¹⁾.

Ὁ αὐτὸς στίχος καὶ τι πλέον ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰνίγματος ἐγράφη καὶ πάλιν, ἀλλ' ὑπ' ἄλλης χειρὸς ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ 1^α²⁾.

2 (φ. 1^β) «Ταῦτα τὰ γράμματα εὗρέθησαν εἰς μνημεῖον μαρμαρένιον τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἐξηγήθη ταῦτα ὁ μέγας πατριάρχης [Γεννάδιος] Σχολάριος» — Ἀρχ.:

τ π τ τ ι δ κ τ η β λ τ ι μ λ ο κ λ μ ν

τῆ πρώτῃ τῆς Ἰνδίκτου ἢ βασιλεία τοῦ Ἰσμαῆλ ὁ καλούμενος
μ μ λ δ ν τ π σ γ ν τ π λ ο λ γ...

Μωάμεθ μέλλει διὰ νὰ τροπώσῃ γένος τῶν Παλαιολόγων...

Τελ.: θ λ μ ε μ π ρ τ

θέλημα ἐμὸν πληρεῖται † † † † † † † †

Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης τὰ ἐν τοῖς στίχοις περιττῶν ἀριθμῶν κείμενα εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ μνημείου δῆθεν εὗρεθέντα γράμματα, τὰ δὲ κείμενα ἐν στίχοις ἀρτίων ἀριθμῶν εἶναι ἢ συμπλήρωσις τῶν γραμμάτων ἐκείνων, ἢ ἀποδομένη εἰς Γεώργιον - Γεννάδιον τὸν Σχολάριον. Πρβλ.

1) Πρβλ. Νίκον Α. Βέην ἐν τῇ Ἐπετηρίδι «Παρνασσου», τόμ. ζ' (1902) σελ. 109, ἀριθ. η'.

2) Πρβλ. C. D e B o o r, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 163 β.

Π. Δ. Στεφανίτζη, σελ. 51-54¹⁾ (ὅπου προεισαγωγικῶς λέγονται τὰ ἐξῆς : «Ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, Κωνσταντῖος, ἔφερε τὸ λείψανον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν μετὰ πάσης βασιλικῆς τιμῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔθαψεν αὐτὸ μὲ μεγάλην πομπὴν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐπάνω δὲ εἰς τὸ σκέπασμα τοῦ τάφου αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ πρώτου χριστιανοῦ βασιλέως, εὔρέθησαν τινὲς σοφώτατοι ἄνδρες, ἡγιασμένοι καὶ προορατικοὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καὶ ἔγραψαν τὰ κατωτέρω γράμματα. Ταῦτα διαλομβάνοντα χρησμούς περὶ τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν ἐξήγησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ὁ σοφώτατος Πατριάρχης Γεννάδιος, κοσμικὸς ἔτι ὢν καὶ κριτῆς βασιλικός. Ἐφθασαν δὲ εἰς ἡμᾶς ὡς ἐφεξῆς, φερόμενα διὰ τῆς τριβῆς τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν»). Ὁ αὐτὸς χρησμός κεῖται μεθ' «ἐρμηνείας τοῦ Λασκάρεως» καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2147 κώδικι τῆς Μεγάλης Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοπεγχάγης ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ταῦτα τὰ γράμματα εὔρέθησαν εἰς μνημεῖον μαρμαρένιον γεγραμμένα τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐξηγήθη (sic) δὲ ταῦτα ἐς ὕστερον κύρις Γεννάδιος ὁ Σχολάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως». Ἀνάγεται δὲ ὁ προμνημονευθεὶς κώδιξ εἰς τὸν ΙΕ'—ΙΓ' αἰῶνα²⁾. Ἄλλοι κώδικες περιέχοντες τὸν αὐτὸν χρησμὸν εἶναι π.χ. ὁ τοῦ Ἐσκουριάλ Υ-Ι-16, οἱ Βαροκκικοὶ 145 καὶ 170, ὁ Λαυδιανὸς 27 καὶ ὁ Βιενναῖος CCVIII³⁾.

3 (φ. 2^α) Χρησμός ἑμμετρος· οἱ πρῶτοι στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ Ζανθοῦ γένους, ἔχουσι γραφῆ καταλογάδην.

Ἄρχ. : Δίς τρίς ἀριθμῶν χιλιοντάδος νόει...—Οἱ τελευταῖα στίχοι ἔχουσι :

1) Ἐκ τοῦ Π. Δ. Στεφανίτζη ἀνεδημοσιεύθησαν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος γράμματα μετὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Γεννάδιον Σχολάριον «ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου» ἐν μικρῷ βιβλίῳ, οὗ ὁ πλήρης τίτλος ἐπὶ τοῦ χρωματιστοῦ ἐξωφύλλου ἔχει : «Ὁ Μοσλήμ καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ, ἡ ἠπτῶσις τῆς Τουρκίας, ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Ἀγαθοκλέους Χριστιανοῦ. Ἐκδοσις δευτέρα μετ' ἐπιδιορθώσεων καὶ προσθηκῶν. Ἐν Ἀθήναις τύποις Χ. Νικολαίδου Φιλαδελφείως, 1855.» (ἐπὶ τῆς πρωμετωπίδος ὁ τίτλος μετὰ τὸ ψευδώνυμον τοῦ μεταφραστοῦ ἔχει καὶ τοὺς στίχους : «Ὁ Θεὸς τὰ θάυματά του μυστηριωδῶς πως πράττει, | Εἰς τὴν θάλασσαν τὰ ἰχνη τῶν βημάτων του χαράττει, | Ἐπὶ καταγίδων βαίνει, | Καὶ ὁ νοῦς ἐκπεπληγμένος τοῦ μικροῦ ἀνθρώπου μένει». Τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει ὁμιλίαν τοῦ «Αἰδεσίμου Ἰωάννου Κύμιγκος», ἀποτελεῖται ἐξ 160 σελίδων, σχήματος 16^{ου}.

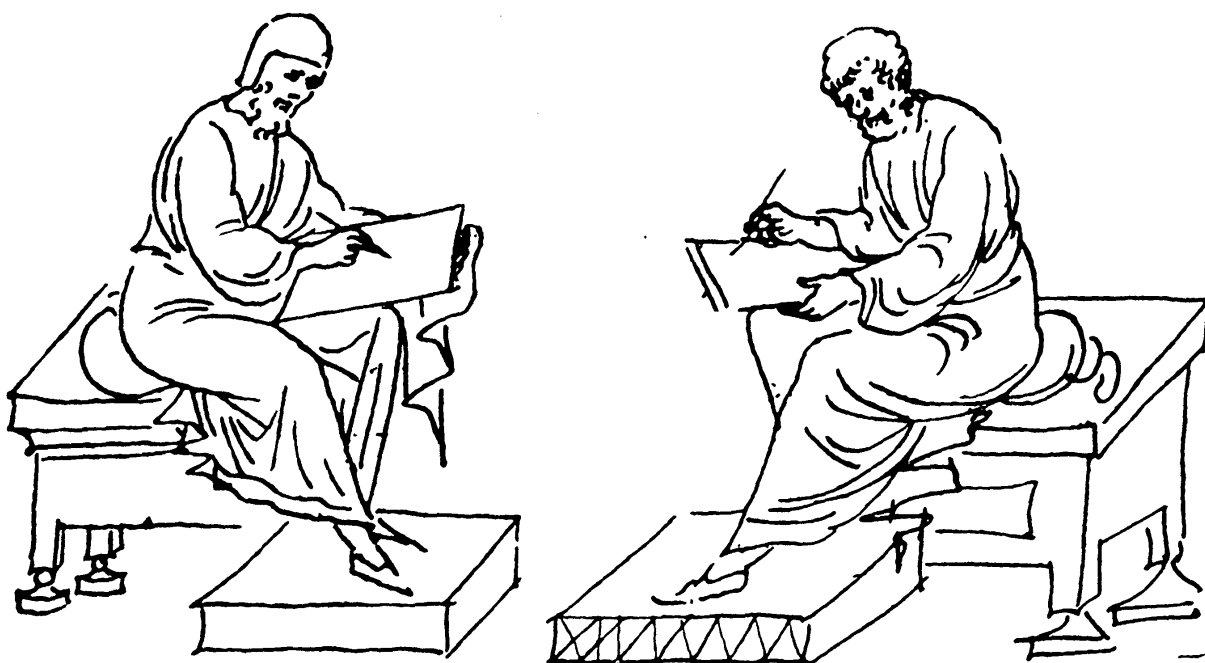
2) Ch. Graux, „Rapport sur les manuscrits grecs de Copenhague“ ἐν „Archives des missions scientifiques et littéraires“, IIIème série, τόμ. ζ' (1880) σελ. 218. H. O. Coxe, Catalogi codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae. Μέρος Α', σελ. 185, 240 κ. ἐ., 509. Πρβλ. καὶ ἄνωτέρω, σελ. 215 κ. ἐ. Β'.

3) Ch. Graux, ἐνθ' ἄνωτέρω.

Φεῦ σοι Πελοπόννησος πολεμηθεῖσα,
 οὐχ ὡς ξένος κίνδυνος, ἀλλ' οἰκείοις. †
 ὣς πλείστα κῶλα μένουσι ἐν Σαμιλίοις
 Γότθων συρισμός, υἱῶν τῆς Ἄγαρ, φεῦ μοι. †
 Ἄγε τρισαθλίσματα ὕδατος τοῦ Ἀλφείου,¹⁾
 ὧ τῶν συμφορῶν τῆς νήσου τῆς Ἑλλάδος,²⁾
 μᾶλλον δὲ τὰ πρότιστα πάσῃ τῇ κτίσει. †

ὁ Θεόφιλος ὁ πρεσβύτερος : †

ὁ Ἰωάννης ὁ Ρυζανός

Εἰκὼν ἀριθ. 2.

4 (φ. 2^β) Εἰκὼν, ἣς πανομοιότυπον παρέχεται ἀνωτέρω (ἀριθ. 2). Δύο ἄνδρες ἀπέναντι ἀλλήλων καθήμενοι καὶ γράφοντες : «ὁ Θεόφιλος ὁ πρεσβύτερος :» † καὶ «ὁ Ἰωάννης ὁ Ρυζανός», περὶ ὧν ἰδὲ τὰ ἀμέσως κατωτέρω κείμενα.

5 (φ. 2^β — 4^α) «Ἔτεροι χρησιμοὶ Θεοφίλου, πρεσβυτέρου Ῥωμαίων καὶ κληρικοῦ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Ῥώμης, μεταβληθεὶς ἀπὸ Ῥωμαϊκὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον, παρὰ νοταρίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ρυζανοῦ : †». — Ἄρχ. : Εἰς Οὐγκρίαν ἀνεβαίνει, σημαίνουν : † Τὰ δυτικά μέρη λέγει· Οὐγκρους³⁾, Ζήκχους, Ἄλανούς, Βλάχους,

1) Πρβλ. τὴν ἑλληνικὴν διασκευὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ἔκδ. J o h n S c h m i t t σελ. 540, στίχ. 8328: «στὸ πέραμα τοῦ Ἀλφείου», στίχ. 8329: «στὸ παραπόταμον τοῦ Ἀλφείου», σελ. 541, στίχ. 8328: «στὸ πέραμα τοῦ Ἀλφείου». Πρβλ. Στ. φ. Ν. Δραγοῦμην, Χρονικῶν Μορέως τοπωνυμικά - γεωγραφικά - ἱστορικά. Ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 119 κ. ε.

2) = Πελοποννήσου.

3) Οὐγγροὶ ἀναφέρονται καὶ κατωτέρω ἐν φ. 3^β.

Κομάνους· τὸ δὲ σημαίνουσιν ἀντὶ τοῦ βοῶσι καὶ κράζουσι...—Τελ. : οἱ παπαῖδες φορεμένοι ἀπὸ πίσω ἀκλουθοῦσι ἐκβοῶντες τῷ Κυρίῳ περὶ εἰρήνης καὶ καταστάσεως κόσμου, καὶ εὐσταθείας τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν: † † † † †. Πρβλ. Ch. Gidel-E. Legrand ἐν "Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France", τόμ. Η' (1874) σελ. 173—187 = «Αἶνιγμα λέξεων Λέοντος τοῦ σοφωτάτου», στίχ. 1—120, 208—233, 261—267, 273—288, 295—302, II 1—23¹⁾.

Ἄλλους κώδικας περιέχοντας τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος χρησμούς ἀνεκοίνωσεν ὁ Krumbacher GBL²⁾ § 260. 6. (πρβλ. καὶ ἑλληνικὴν μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Β', σελ. 447). Πιθανῶς καὶ ὁ Θεόφιλος πρεσβύτερος Ῥωμαίων καὶ ὁ νοτάριος Ἰωάννης Ρυζανὸς εἶναι πλάσματα. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 212, 213.

6 (φ. 4^α) «Στίχοι περὶ τοῦ «πένητος» βασιλέως³⁾, ὁ ὁποῖος «ἐκ νότου ἦξει.» εἰς τὴν Ἐπτάλοφον καὶ θὰ καταστήσῃ αὐτὴν βασιλίσσαν τοῦ κόσμου.—Πρβλ. Ch. Gidel-E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 188, ἀριθ. III : «Στίχοι περὶ τῆς πόλεως διὰ τὸν πένητα βασιλέα».

7 (φ. 4^{α-β}) «Στίχοι ἕτεροι πρὸς αὐτόν» [= τὸν πένητα βασιλέα]⁴⁾.

Τὸ κείμενον αὐτῶν ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Καὶ στῦλος ἀναφανεὶς ἀναβοήσει μέγα
ἔπειτα σπουδῆ πρὸς δυσμὰς Ἐπταλόφου :
εἶρηται⁵⁾ δ' ἄνδραν φίλον, ἕμὸν οἰκέτην,
μελίκρανον, μελιχρόν, πρᾶον⁶⁾, ὑψίνουν,

5 τὸ μέλλον⁷⁾ ὀξύτατον εἰδέναι μᾶλλον
καὶ τεῖχος αὐτῷ δεξιῷ ποδὶ μέγα.

Οἶδασι πολλοί, κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπει,
ὡς ἐξ ὕπνου γὰρ φωραθεὶς ἀθρόον : †

Ἄξατε, ἄξατε τοῦτον εἰς βασιλείους δόμους.

10 Οὗτος κρατήσῃ τετράκις ἑννέα χρόνους : † †
καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος : † »

1) Οἱ ἐνταῦθα δημοσιευόμενοι χρησμοὶ καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν ἔχουσιν ἀναδημοσιευθῆ ὑπὸ E. L e g r a n d, "Les oracles de Léon le Sage. La bataille de Varna. La prise de Constantinople... (= Collection des monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique. N. S., n. 5)", Athènes - Paris 1875.

2) Εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Krumbacher, ἐνθ' ἀνωτέρω, μνημονευομένους κώδικας πρόσθες καὶ τινὰς ἄλλους: H. O. C o x e, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 248, ἀριθ. 145, σελ. 582, ἀριθ. 93.

3) Περὶ τοῦ πένητος βασιλέως ἰδὲ τὰ λεγόμενα ἀνωτέρω, σελ. 12, 16, καὶ ἐν τῷ Δ' μέρει τῆς παρούσης πραγματείας.

4) Ἐν μέρει συμπίπτουσιν οἱ στίχοι οὗτοι πρὸς ἄλλους, γεγραμμένους κατωτέρω ἐν φ. 5^α, προσγραφομένους δὲ εἰς Λέοντα τὸν σοφόν. Πρβλ. κατωτέρω σελ. 226.

5) Γρ. εὐρητε

6) τὸ χγ. ἔχει: παρῶν.

7) Τὸ χγ. ἔχει: μέλος.

Πρβλ. Ch. Gidel – E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 188, ἀριθ. IV
 στίχ. 1–10: «Ἐτεροι στίχοι διὰ τὸν βασιλέαν» (παραλλάσσουμενοι γραφαί:
 στίχ. 1: φανείς ἀναβοᾷ σοι—στίχ. 2: ἴτε σπουδῆ... δυσμὰς
 τῆς —στίχ. 3: εὔρετε δ' ἄνδρα φιλόνεμον —στίχ. 4 ἑλλείπει —
 στίχ. 5: μέλλον—στίχ. 6: καὶ στύλος αὐτοῦ. ..μέγας, —στίχ.
 7: καὶ βλέπειν, —στίχ. 8: ἀθρόως —στίχ. 9: ἄξεται τοῦτον
 [τῆς]... δόμοις).

8 (φ. 4^β) Ἑρμηνεία τῶν ἀνωτέρω στίχων. Ἄρχ.: Τοῦτον οὖν ὡς
 εἶρηται βασιλεύσαντος...—Τελ. :...τοῦ ἀναζητῆσαι καὶ ἔλθειν εἰς τὰς ἐαυ-
 τῶν πατρίδας: ††††††††.

+ ὁ κύριος ὁ θεός +

Εἰκὼν ἀριθ. 3.

9 (φ. 4^β) Ἀπόσπασμα ἐκ χρησιμοῦ. — Ἄρχ: Ἐμαθον τὰ χωράφια... — Τέλ.:... Ποῦ ἐστὶν ὁ ρωγολόγος. Πρβλ. Gh. Gidel - E. Legrand, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 186, στίχ. 27 — 30.

10 (φ. 4^β) Ἑρμηνεία τοῦ ἄνωτέρω ἀποσπάσματος. — Ἄρχ.: Καὶ μαθόντα παρ' αὐτῶν ὅτι ἐντὸς ἐστίν... — Τέλ.:...καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πορεύομαι ὅθεν ἐξήλθον: †††††††. — Πρβλ. Ch. Gidel - E. Legrand, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 186 - 187, στίχ. 36 — 41.

11 (φ. 4^β) Εἰκόν, ἧς πανομοιότυπον παρέχεται ἐν σελ. 225, ἀρ. 3 Ἄνῆρ στεφηφόρος καθήμενος καὶ γράφων· ἄνωθεν ἡ ἐπιγραφή: « † ὁ κῦρ Λέων ὁ Κοφός: † »¹⁾.

12 (φ. 5^α) «Χρησιμοὶ τοῦ κῦρ Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως: : † » ἔμμετροι, γεγραμμένοι στιχηδόν.

Ἄρχ.: Ἔτ' ἐξ [Ἐ]φας καὶ Δυσμῶν ἤξει μάχη,

.....

Τέλ.: Εὐρητε δ' ἄνδρα οἰκέτην, ἐμὸν φίλον,
μιλόκρανον, μίλοχρον, ὁμοῦ καὶ πρᾶον,
τὸν δεξιὸν αὐτοῦ ἐξαγάγητε πόδα,
καὶ τοῦτον θέσθε πρὸς βασιλεία δόμου.
Αὐτὸς κρατήσῃ τετράκις ὀκτῶ χρόνους,
ὅς νεκρὸς ἤδη καὶ θῆξ λελυμένος·
οἶδασι πολλοὶ καὶ μηδεὶς τοῦτον βλέπει,
ὅς ἐκ μέθης δὲ φανερωθεὶς τοιαῦτα
σκῆπτρα κερδήσῃ τῆσδε τῆς Βυζαντίδος,
καὶ πάλιν ἔξει Ἐπτάλοφος τὸ κράτος: ²⁾ †

Πρβλ. Migne, Patrologia Graeca, τόμ. PZ', σελ. 1129. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 667.

13 (φ. 5^β) «Ἔτερα τοῦ αὐτοῦ κυροῦ Λέοντος τοῦ σοφωτάτου βασιλέως». Ἐχει τὸ κείμενον ὡς ἐξῆς:

«Ἐφαγε τὸ μικρὸν ποντίκιν
τὸ βαστάγιν τῆς κανδήλας,
κ' ἐτζακίστην ἢ κανδήλα
καὶ ἐσβέστην ἢ φωτία·
5 καὶ τὴν πίτταν ἔφαγέν την
καὶ χοροπατεῖ ἀπέσω,
κ' εἰς τὸ καύκαλον τῆς πίττας

νοσσιὰς θέλει νὰ κτίσῃ·
βάστα, βάστα καὶ νὰ βλέπῃς,
ὅταν ἔλθῃ ὁ τζαχότζης 10
καὶ συντρίψουν τὰ πλευρά του: †
ἔλθῃ ³⁾ δὲ καὶ ἡ μαμμή του
ἢ στραβοκαμπούρα πάλιν,
μὲ θυμόν, τὸν ἔχει πλεῖστον·

1) Περὶ ἄλλων εἰκόνων τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ζ' τοῦ σοφοῦ ἰδὲ G. Schlumberger ἐν "Gazette des Beaux Arts", 1892, σελ. 121, καὶ Σ. Π. Λάμπρον, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Α' (1904) σελ. 59, Ζ' (1910) σελ. 425, καὶ «Λεύκωμα Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων», ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 11, 23, πιν. 47, 48.

2) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 22.6, καὶ κατωτέρω σελ...

3) Τὸ πρῶτον γράμμα τῆς λέξεως αὐτῆς ἐγράφη κατ' ἀρχάς: η, τὸ ὁποῖον ἔπειτα διωρθώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλιογράφου εἰς: ε

15 καὶ ἄφ' οὗ ὑκόψουν τοὺς μασθοὺς τῆς
καὶ τζαλοπατήσουσίν τους,
καὶ τὸ αἷμα τους συνάζουν
κ' εἰς τοὺς πίθους γὰρ τὸ βάλουν,
τότε βλέπε ζάλην
καὶ ἀνεμοταραχίδαν 20
τὰς καμήλας φορτωμένας
τὰς ψαλίδας ὡς τὸν ἄμμον

καὶ τοὺς κάτους²⁾ μὲ κουδούγνια
καὶ τὸ μιαρὸν ποντίκιν
ἀπὸ κομματίου τὸ δράξουν 25
καὶ ἐξαναλώσουσίν το.
Τότε νὰ ξαναπλασθῇ ἡ πίττα,
νὰ ξαναχυθῇ ἡ κανδήλα
καὶ ἐξαναλάμψει πάλιν : † † † † »

Πρβλ. κρι **Ch. Gidel - E. Legrand**, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 162—163.
— Περιέχεται ὁ χρησμὸς οὗτος καὶ ἐν ἄλλοις κώδιξι, π.χ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2147 τῆς Μεγάλῃς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκῃς τῆς Κοπεγχάγῃς (πρβλ. **Ch. Graux**, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 218 III, 1. **K. Krumbacher** GBL² §260. 6, 8, καὶ ἄνωτέρω, σελ. 211⁵). Κατέχω δὲ κ' ἐγὼ ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Γ. Ρίτσου (ἐκ Μονεμβασίας) φύλλον κώδικος, γεγραμμένον κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, περιέχον δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν βραχυτέρῃ διασκευῇ τὸν ἄνωτέρω χρησμόν· ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος φύλλῳ ἐλλείπουσιν οἱ στίχοι 3 καὶ 4 τῆς Βερολιναίας παραλλαγῆς τοῦ χρησμοῦ, ἄλλ' ἄφ' ἑτέρου μετὰ τὸν στίχον 8 αὐτῆς ὑπάρχει ὁ στίχος : « καὶ ἀλλάχινα τὰς κτί^σ (εις) ». Ἄλλας παραλλαγὰς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φύλλῳ ἐσημείωσα : στίχ. 1 : ποντ (ι) κ' (ι) — στίχ. 2 : σκανδ (ή) λ (ας) — στίχ. 5 : ἔφαν καὶ τὴν πίτταν ὄλην — στίχ. 6 : χοροβατεῖ — στίχ. 7 : καὶ εἰς — στίχ. 10 : σταχιτζησ — στίχ. 12 : ἔλθην — στίχ. 15 : καὶ συγκόψουν τοὺς — στίχ. 17 : αἱμαντων — στίχ. 18 : καί... ἐμβάλουν — στίχ. 20 : ἀνεμοταραχίδα — στίχ. 23 : τὰς κάττασ — κωδον (ι) α' — στίχ. 24 : ποντ (ι) κ' (ι) — στίχ. 26 : καὶ καταναλώσουσίν το — στίχ. 27 : τότε ἐξαναπλασθῇ — στίχ. 28 : καὶ ἐξαναχυθεί.

14 (φ. 5^β — 6^α) «Ἔτερα» [Λέοντος τοῦ σοφοῦ].

Καὶ ἔδεθ (ἦτα), καὶ δε' κ (ἀππα),
καὶ ἔδε πόλεμον τὸν ἔχω,
καὶ εἶπα σας διὰ τὴν θῆτα,
καὶ [εἶπα σας] διὰ τὴν κ (ἀππα).
5 καὶ ὅσον εἶπα ἴδετέ το
κ (αὶ) ἂν γελάτε τί νὰ χάσω·
ὅσοι ἔφθαξαν καὶ ἐμουλώξαν
εἰς τὴν κάππαν ἀπὸ κάτω,
ἄλλον κρύον οὐδὲν φοβοῦνται : † †

Ἄνεμον κρατεῖ κοὶ κρυάδαν, 10
καὶ βροχὴν, ἀλήθειαν, ἐμπάζει
ἔλθει θέλει ἐξαλέπτῃς
τῆς Μεγάλῃς τῆς Μαγγάνῃς
καὶ νὰ τὸν ἐνδύσουν κάππαν,
νὰ κρατῇ βροχὴν καὶ κρυάδαν : † 15
ἔχετε καρέ (αν) κοντά σας·
καὶ κρατεῖ πολλὰ καρύδια †
Τὴν καρέαν κλαδοκοποῦσιν

2) Ἀρχῆθεν ἔγραψεν ὁ βιβλιογράφος : ταῖς κάταις, βραδύτερον ἄνωθεν τῶν δύο : καὶ ἔγραψεν ὁ αὐτὸς δύο : 8

καὶ τὰ φύλλα ρίπτουν κάτω·
 20 μόνον ἓναν οὐχ ὄρατε
 εἰς τὴν κάππαν ἀπὸ κάτω
 καὶ ὕστερον νὰ τὸν ἰδῆτε
 πῶς εὐγαίνει τὰ μαλλιά του·
 καὶ ἂν ἰδῆτε τοὺς καππάτους
 25 πῶς βαστοῦν τὸν κῦρ Νικήτα
 καὶ τὸν βασταροῦχον παίζουν.
 Ἐκ τῶν πάντων ἀπὸ τὰ ὄρη
 καρακάξες καταβαίνουν,
 ἀπὸ κάτω ἐκ πελάγου
 30 ἔρχονται μαυροκουροῦνες
 καὶ νὰ δῆς καὶ νὰ θαυμάσης
 καὶ τὸ κύριε ἐλέησον κράξης :
 Κἂν ἐκεῖνος, κἂν ἐτοῦτος, †

Φαίνεται μου τοῦτος εἶναι : †
 "Ἀπλωσε καὶ πιάσε τόπον 35
 καὶ καλὸν καὶ λιβαδάτον : †
 Τρεῖς ἀγριόκατοι γρυνίζουν,
 τάχα μὴν νὰ τὸν ἐπάρουν,
 ἀλλ' οὐδὲ τὸν θέλουσιν ἔχει :
 "Ἄλλον¹⁾ ἀετὸν(;) λέγουσιν πάντες⁴⁰
 καὶ βαστάζει τὸ γαϊτάνι
 καὶ μεϊράκιον ἀκόμη
 εἶναι καὶ τυφλὸν ἀλήθεια·
 καὶ τὸ μέλι θέλει γένει
 καὶ τὴν πίτταν φάει θέλει. 45
 Καὶ ἄλλον πλεον οὐδὲν λέγω·
 καὶ ὅσον θέλετε λαλεῖτε : ²⁾

Προκειμένου περὶ τῶν στίχων 14—15, 17, 30—31 πρβλ. Ch. Gide
 —E. Legrand, ἐνθ' ἄνωτέρω, 163.

15 (φ. 6^α) «Ἔτερα τοῦ αὐτοῦ [Λέοντος τοῦ σοφοῦ]» ³⁾.

"Ἀρχ. : Ἐὼ φιλοσόφοι ἀστρολόγοι· αἶμα· Σπανίας·
 Ἀρμενίας· Ἰουδαίας καὶ Ἀραβίας· ὁμόνοια :—
 Τὴν ἐχθροποιὸν ἐνδοθεν κρύπτει πλάνην

.....

Τελ. : Πῶς ἀπορέξει ρῆμα χρηστὸν τῇ πόλει : †

Ἐν ὄλῳ στίχοι 16, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 3—16 κεῖνται καὶ παρὰ Π.
 Δ. Στεφανίτζη, σελ 90-91 (παρετήρησα μετὰ τῆς ἐκδόσεως Στεφανίτζη καὶ τοῦ κειμένου τοῦ ἡμετέρου κώδικος καὶ τὰς ἐξῆς παραλλαγὰς : στίχ. 5 κ. : ὡς αἰγιαλοῦς... ἔχεις μέσω Στ. : ὡς γλυκὺς ...ἐκ χειρὸς εἰς μέσον·—στίχ. 8 κ. : συνεῖς γαλουχεῖς... ἄθλιως. Στ. : Σὺ μεγαλαυχεῖς... ἄθλιε—στίχ. 9 κ. : διὰ στρέφει Στ. : διαστρέφεις—στίχ. 10 κ. : γραμμάτ(ων) Στ. : πραγμάτων—στίχ. 11 κ. : φαίνει Στ. : φανεῖ—στίχ. 12 κ. : γὰρ κακὸν—Στ. : γὰρ καλὸν—στίχ. 13 κ. : δείγματι· συγκεκραμένος Στ. : δῆγματι συγκεκραμένος;—στίχ. 14 κ. : ὡς σὺ Στ. : Πῶς σὺ—στίχ. 16 κ. : ἀπορέξει Στ. : ἀπερεύξεις. Παρὰ Στ. ὁ χρησμὸς οὗτος ἔχει τὸν τίτλον : Αἶμα καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ ἐν τῷ κ. ἀμέσως κατωτέρω χρησμοῦ 16 ἐνιαῖον κείμενον).

16 (φ. 6^β) Παράστασις ὄφως, τὸν ὁποῖον ἀρπάζουσι δύο κό-

1) Ὁ κῶδιξ : Ἄλλος.

2) Πρβλ. H. O. Coxe, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 248.

3) Πρβλ. H. O. Coxe, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α'. σελ. 250, 285, 509.

ρακες πρὸς τὰ ὕψη. Ἐκατέρωθεν τῆς παραστάσεως ταύτης ἀναγινώσκομεν:
 «Ἐν μέσῳ δύο κοράκων καὶ «Αἶμα».
 ὑποπτέρων ἀναλωθήσῃ¹».

Μεθ' ὃ ἔπεται ἡ συνέχεια τοῦ προηγουμένου χρησιμοῦ: «Τὸ δεύτερον τέκνον ἄλλο θηρίον... ὡ πῶς γενήσῃ βρῶμα δεινῶν κοράκων». Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 13 Α καὶ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 91—92 (ὅπου παραλλαγαὶ μεταξὺ κ. καὶ Στ. αἰ ἐξῆς: στίχ. 15 κ.: τέκνον ἄλλο Στ.: τὸ καινὸν ἄλλο—στίχ. 17: κ.: ἠπτάμενος Στ.: Βαπτόμενος—: στίχ. 21 κ.: θέρει κ(αὶ) τῶ ἔαρ Στ.: Θέρει ἔαρ φανεῖ—στίχ. 23 κ.: οἱ ὑστερίσει Στ.: Ὡς ὑστερήσῃ).

17 (φ. 6^β) Παράστασις ἀετοῦ μετ' ἀναπειπταμένων πτερύγων, κρατοῦντος δὲ διὰ τοῦ ράμφους αὐτοῦ σταυρόν. Κεῖται δὲ ἡ παράστασις ἐν μέσῳ τοῦ κειμένου χρησιμοῦ ἐμμέτρου, ἔχοντας τὴν ἐπιγραφὴν: «Μετανοια». Ὁ χρησμός ἀρχ.: Διπτόν τὸ τρίτον καὶ γὰρ ὄρνις...-,τελ.:...ἀρχὴν ἔχων τε μονάδα καὶ τέλος: † | †. Πρβλ. **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 95—96 (παραλλαγαὶ μεταξὺ κ. καὶ Στ. εἶναι αἰ ἐξῆς: στίχ. 1 κ.: ὑπόπτῃς—Στ.: ἠπτότης—στίχ. 4 κ.: ἐξυμῖς ἀριθμ(ῶ)ν Στ.: Ζυσοῦς ἀριθμῶν,—στίχ. 5 κ.: πέφυκας κ(αὶ) μέρους Στ.: πέφηνας ἡμέραν—στίχ. 7 κ.: παμμέγιστο(ς) Στ.: Ὁ παμμέγιστος—στίχ. 9 κ.: καὶ ῥάει Στ.: καὶ φάει—στίχ. 11: κ.: Ὡς ἀναξ ἄγαν ὄξυς καὶ θρασὺς τε καὶ λάγνος Στ.: Ὡς ἄγαν ὄξυς ὡς θρασὺς, τε καὶ λάγνος.

18 (φ. 7^α) Παράστασις κερασφόρου ἵππου τρέχοντος. Κεῖται ἡ παράστασις ἐν μέσῳ τοῦ κειμένου χρησιμοῦ, ἔχοντας τὴν ἐπιγραφὴν: «† μοναρχία: †». Ὁ χρησμός ἀρχ.: Καὶ θρασὺς ὡς μάλιστα καὶ ταχύς πέλεις..., τελ.: καὶ χρεμετίζεις ἄτερ ἡνίων φυλί(ας) †. Πρβλ. **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 98 (παραλλαγαὶ μεταξὺ τοῦ κ. καὶ Στ. εἶναι αἰ ἐξῆς: στίχ. 2 κ.: βύζη Στ.: Βύζης—στίχ. 3 κ.: ἴστα ἡσε... λάβη Στ.: ὑστάτησε...λαβή—στίχ. 4 κ.: ἐν τόποις ἐν ὕγροισ...πέσεις Στ.: Τόποις ἐν ὕγροῖς...πεσῆ—στίχ. 5 κ.: τέλος πέραις Στ.: τέλος κέραις—στίχ. 6 κ.: ἔχεις δ'...κεκτημένος Στ.: Ἐχεις δέ...κεκλεισμένος,—στίχ. 7 κ.: φυλί(ας) Στ.: φυγᾶς.)

19 (φ. 7^α) Παράστασις, ἧς παρέχομεν πανομοιότυπον ἐν σελ. 28 ὑπ' ἀριθ. 4. Κεῖται ἡ παράστασις αὕτη παρὰ τὸ κείμενον χρησιμοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «Σύγχυσις». Ὁ χρησμός ἀρχ.: Οὗτος τρέχων τέταρτος ἐξ ἄκρου τρέχων...—Τελ.:... διέστησαν δὴ τὰ πάλαι συνηγμένα †. - Πρβλ. **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 102—103, 101—102, ὅπου τὸ ἐν τῷ Βερολιναιῶ χειρογράφῳ κείμενον τοῦ χρησιμοῦ φέρεται ὡς δύο χρησιμοὶ ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς «Σύγχυσις» καὶ «Ἐπαρσις» τοῦ χρησιμοῦ τούτου οἱ παρὰ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 103, ἀπαντῶντες στίχοι:

Εικὼν ἀριθ. 4.

Ψυχήσεται. Πλήν ὡς ῥοδον τεμῶν ῥοδον,
Κύκλοις κινηθεῖς· καὶ γὰρ τὸ τρίτον φέρει
Στοιχεῖον ἢ χεῖρ, καὶ δρέπανον αὐτό γε.

ἔλλείπουσιν ἐν τῷ Βερολιναίῳ χειρογράφῳ. *Ἄλλας παραλλαγὰς μεταξὺ τοῦ κ. καὶ Στ. παρατήρησα τὰς ἐξῆς : στ. 1 κ. : ἄκρου Στ. : ἄρκτου—στίχ. 2 κ. : ξίφει Στ. : Ζῖφος—στίχ. 4 κ. : τὸ μὲν Στ. : Τὸ Μῖ—στίχ. 6 κ. : παραρχ(ήν) ὁ ἐμμένης Στ. : παρ' ἀρχήν ὁ ἐμμένης—στίχ. 7 κ. : ἀπάρχεται θερίζειν Στ. : θερίζειν γὰρ ἀπάρχεται—στίχ. 10 κ. : ἄρα γοῦν...ξένου...τρόπου Στ. : "Ὁρα γοῦν...ξένον...τρόπον—στίχ. 12 κ. : τετράμηνον—Στ. : τετράμηνον—στίχ. 13 κ. : δὲ πάντ' ἀναλώσας Στ. : διὰ πάντα ἀνάλωται—στίχ. 16 κ. : ἡθῆ...λοιπὸν Στ. : "Ἰθι...λιπῶν—στίχ. 17 κ. : δυσσαμένον πρῶτον Στ. : δισσοῦμενον καὶ πρῶτον—στίχ. 18 κ. : δὲ τὰ Στ. : δὴ τὰ). Κατὰ τὴν ἀλληγορικὴν παράφρασιν παρὰ **Π. Δ. Στεφανίτζη**, σελ. 103—105, ὁ χρησμός «Σύγχυσις» ἀναφέρεται εἰς τὸν «Σουλεϊμάνην, βασιλέα Κωνσταντινουπόλεως» [ἴσως τὸν Β'], τοῦθ' ὅπερ φαίνεται εἰς ἐμὲ ἀπίθανον. Ἐν τῷ Βερολιναίῳ χειρογράφῳ συνοδεύεται ὁ χρησμός «Σύγχυσις» διὰ δύο εἰκονιδίων· ἐκ τούτων ἡ μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ χρησμοῦ παριστᾷ ἄνδρα ὄρθιον ἐν στάσει δεήσεως, ἡ δ' ἐν τέλει τοῦ χρησμοῦ παριστᾷ γυναικεῖαν κεφαλὴν.

20 (φ. 7^β) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Τομή». *Ἀρχ. : 'Ὁ βοῦς δὲ πέμπτον καὶ τέλος ἄρκτοτρόφου... Τελ. : 'Ὡς ἐν βραχεῖ γὰρ εὐτυχῆσει[ς] τοῦ τέλους †. Πρβλ. **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 100, ὅπου ἐν τέλει τοῦ χρησμοῦ καὶ οἱ ἐξῆς στίχοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τῷ Βερολιναίῳ χειρογράφῳ :

"Ὁθεν μολήσεις οἶος ὦφθης μοι φίλος.
Πρώτας γὰρ ἔχων ἀρετῶν ἄλλων πλέον.

*Ἄλλας παραλλαγὰς μεταξὺ τοῦ κ. καὶ Στ. παρατήρησα τὰς ἐξῆς : στίχ. 1 κ. : 'Ὁ βοῦς (δὲ) πέμπτον Στ. : 'Ἡ βοῦς δευτέρα—στίχ. 2 κ. : φαίνει τὸν Στ. : φέρει, τὸν—στίχ. 4 κ. : τὰ τεύχη χρηστότητα Στ. : τετεύξη χρηστοτάτου—στίχ. 5 κ. : Μόνος τ' Στ. : Μόνος θ'—στίχ. 7 κ. : εὐτυχῆση... τέλους Στ. : εὐτυχῆσεις...κράτους).

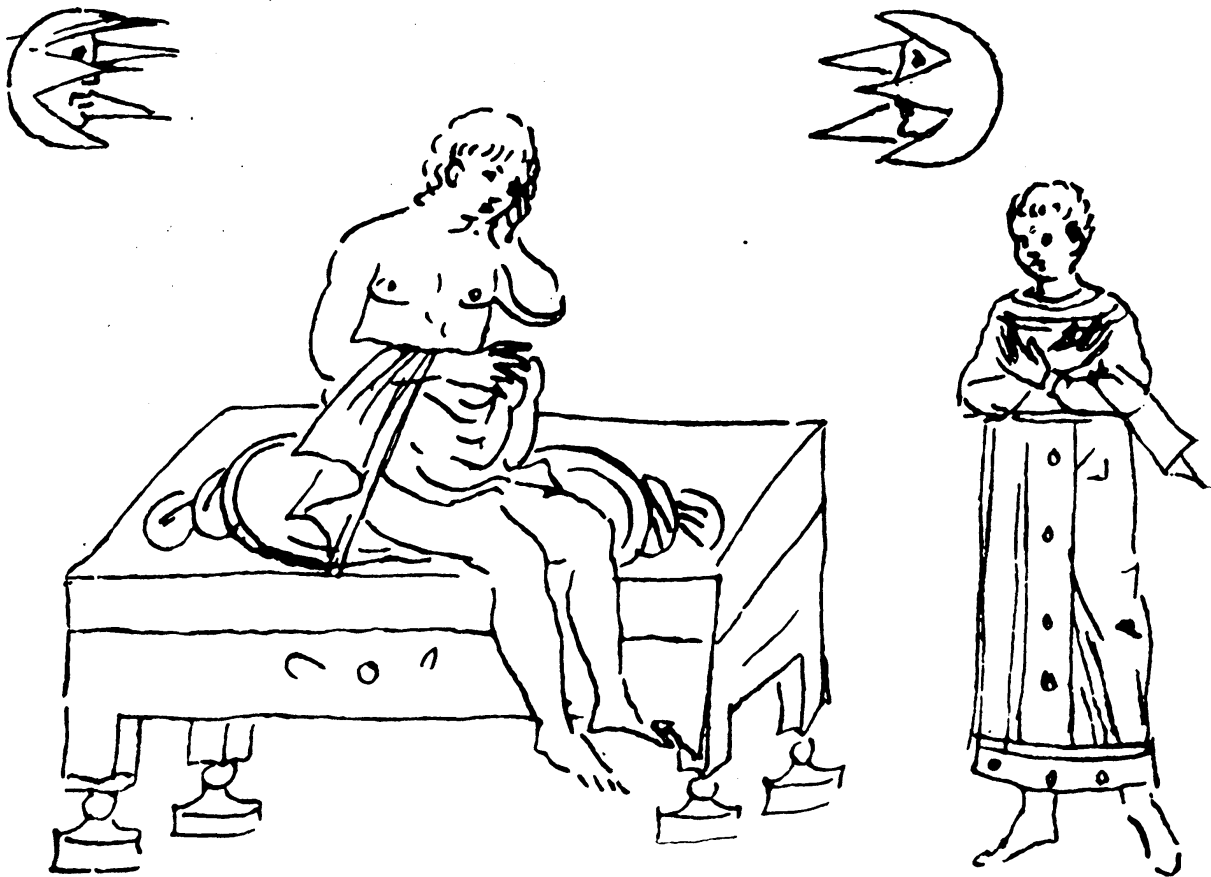
Ἐπὶ τὸ κείμενον τοῦ χρησμοῦ παρίσταται ἐν τῷ Βερολιναίῳ χειρογράφῳ βοῦς, ὃν προσβλέπουσι δεξιόθεν δύο νεανικαὶ κεφαλαὶ (ἀνδρὸς καὶ γυναικός). Κατὰ τὴν ἀλληγορικὴν παράφρασιν παρὰ **Π. Δ. Στεφανίτζη**, σελ. 101, ὁ χρησμός «Τομή» ἀναφέρεται εἰς «τὸν διάδοχον τοῦ [σουλτάνου] Μεχμέτ [Β'], ὅστις ἦν ὁ Μπαγιαζήτ [Β']».

21 (Φ. 7^β) Εἰκὼν ἄρκτου ὄρθιας, θηλαζούσης τέσσαρας σκύμνους.
*Ἄνωθεν τῆς εἰκόνας τὰ ἐξῆς :

»Μελισμὸν·

Ἄλλη τις ἄρκτος δευτέρα σκυμοτρόφος
καὶ πάντοτ' ἐκείνη πλὴν σκιαγραφουμένη,
παρήλια δὲ παρ' ἐκάτερα στέφη,
μερισμὸν ἐμφέρουσι τοῦ κράτους ὄλου : † »

Εἰκὼν ἀριθ. 5.

Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζην σελ. 105 (ὅπου ἀπαντῶσιν ἔν τέλει
καὶ οἱ ἐξῆς στίχοι, οἱ ὅποιοι ἐλλείπουσιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι :

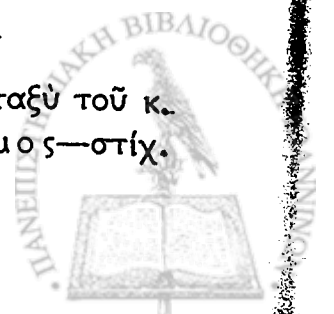
Φύσιν χρόνων κίνησις ἐξημβλυμένη.
Εἰς ἐσχάτην γὰρ γράφεται τῆς ἐσχάτης.

Ἄλλαι παραλλαγαὶ παρὰ Στ. εἶναι αἱ ἐξῆς : τίτλος : Μελισμὸς.
στίχ. 1 : τις—στίχ. 2. π ἄν, δ κείνη, —στίχ. 4 : ἐμφέρουσα).
22 (φ. 8^α) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἶμα».

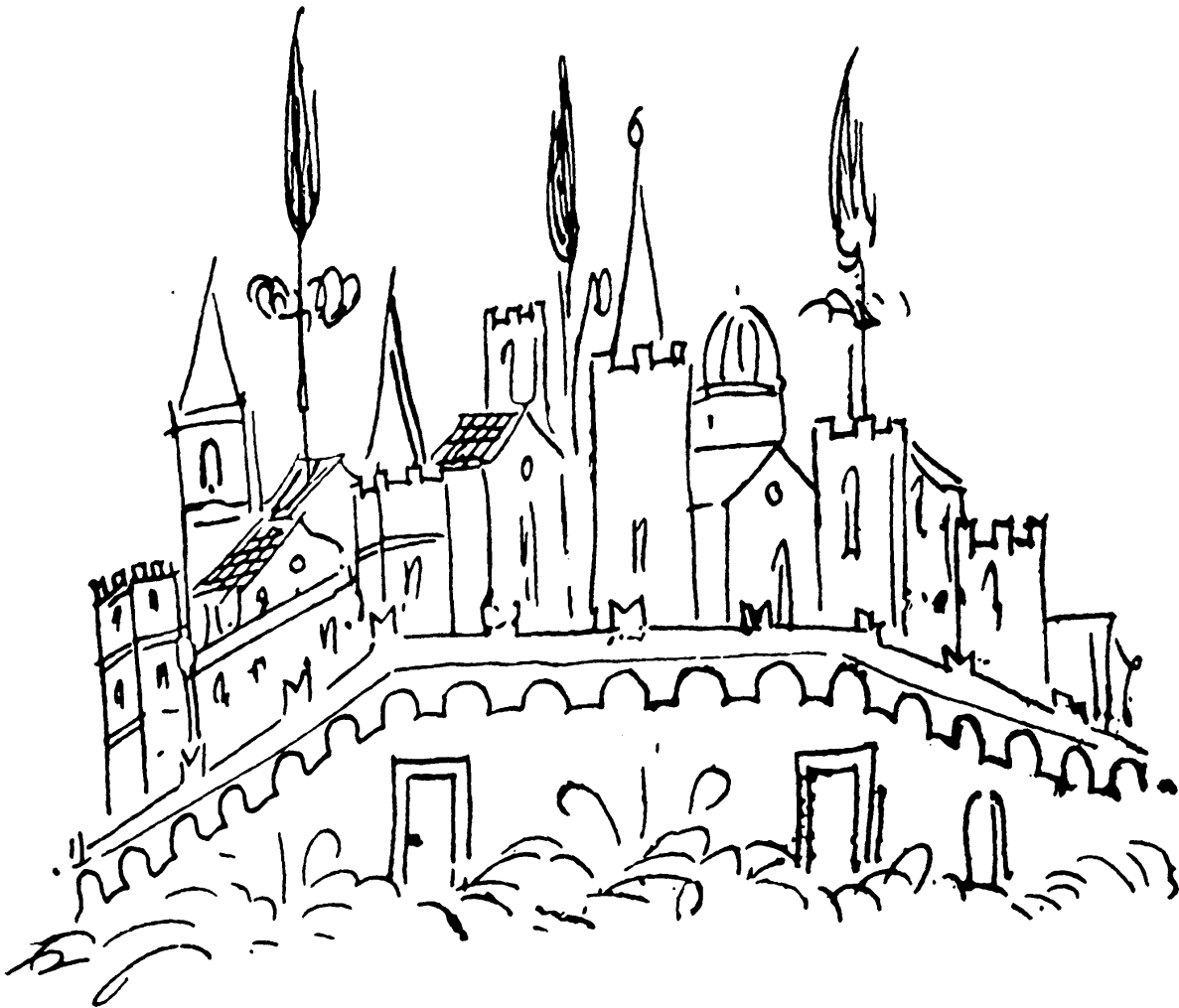
Ἄρχ. : Αἶ αἶ, τάλαινα τληπαθεστάτη πόλις...

Τελ. :... ἀσάρκου μὴ στύλουσα τὰ τούτου μέλη. †

Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζην, σελ. 107, (παραλλαγὰς μεταξὺ τοῦ κ.
καὶ τοῦ Στ. ἐσημείωσα τὰς ἐξῆς : στίχ. 3 κ. : Δ ἦμος Στ. : Ἡμος—στίχ.

5 κ. : ἡ γριωμ(έν)η Στ. : ὠργνωμένοι, —στίχ. 7 κ. : μεμετρού-
 μένας Στ. : μετρίουμένας —στίχ. 10 κ. : λήστρια...προύμά-
 χ(ων) Στ. : λοίσθια...προύμάτων—στίχ. 11 κ. : ἀσάρκου μὴ
 στύλουσα Στ. : Ἄσαρκα μυστίλλοντα). Οἱ πρῶτοι δέκα στίχοι
 εἶναι γεγραμμένοι κατὰ σχῆμα α-β, γ-δ, μεταξύ δὲ τῶν στίχων 10 καὶ
 11 κεῖται ἡ ἐξῆς παράστασις τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

Εἰκὼν ἀριθ. 6.

Παρὰ τὸν στίχ. 11 εἰκονίζεται ποτήριον, ἐν ᾧ ἀποτετμημένη ἀν-
 θρωπίνη κεφαλή.

23(φ. 8^β) «Χρησμοὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὐχαριστία»." Αρχ. : Τὴν ἀλω-
 πεκὴν ὑποκριθεὶς φιλίαν... Τέλ. : ...καὶ βραβεῖον εἴληφας ἐν τέλει τε τοῦ
 σκήπτρου. Πρβλ. Π.Δ. Στεφανίτζην, σελ. 108. Μεταξὺ τοῦ κ. καὶ Στ. ἐση-
 μείωσα τὰς ἐξῆς παραλλαγὰς : στίχ. : 2 κ. φρέν(αν) Στ. : φρένα—
 στίχ. 4 κ. : ἐπταλόφως Στ. : ἐπταταύλους—στίχ. 5 κ. : ἀλή-
 λους Στ. — ἀλλήλοις—στίχ. 7 κ. : ἡπλώσας Στ. ἡπλωσας—
 στίχ. 8 κ. : ἐν τέλει τε Στ. : ἐν τῷ τέλει. — Μεταξὺ τῶν στίχων

5 και 6 εικονίζεται ἵππος τρέχων, ἐπὶ δὲ τῆς ράχεως τοῦ ἵππου ἔχουσι στηθῆ τρεῖς σταυροφόροι σημαῖαι· ἄνωθεν τῆς παραστάσεως τοῦ ἵππου ἡ ἐπιγραφή: τῶν β' [=δύο] δερνόντ(ων) ὁ τρίτο(ς) ἄ.ᵒς' [=πρῶτος] (τοῦθ' ὅπερ παρὰ Π. Δ. Στεφανίτζη, ἔνθ' ἄνωτέρω, κεῖται: Τῶν...πρῶτος, ἰᾶ (καὶ δὴ ὡς στίχος τοῦ κειμένου τοῦ χρησμοῦ.)

24 (φ. 8^b) «Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐξουσία».

Ἄρχ.: Οὐαί σοι Ἐπτάλοφε, ὅταν τὸ εἰκοστὸν στοιχεῖον ευφημίζεται...

Τελ.: ὅς ἔχων τοὺς δακτύλους αὐτοῦ δρεπανωτούς, ὃ ἐστὶ δρέπανον τῆς ἐρημώσεως· καὶ τῶν ἐν τῷ ὑψίστῳ βλασφημήσει † — Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζη, σελ. 109. (Μεταξὺ τοῦ κ. καὶ τοῦ Στ.: ἐσημείωσα τὰς ἑξῆς παραλλαγάς: στίχ. 1 κ.: ἐπτάλοφε Στ.: πόλις ἐπτάλοφε—στίχ. 2 κ.: καὶ ἡ Στ.: καὶ—στίχ. 5 κ.: ἔχων Στ.: ἔχει—στίχ. 7 κ.: καὶ τῶν ἐν Στ.: Καὶ ἐν τῷ). — Τὸ κείμενον τοῦ χρησμοῦ διακόπτεται ὑπὸ παραστάσεων αὐτοκρατορικοῦ θρόνου, παρὰ δὲ τὰς τελευταίας λέξεις τοῦ χρησμοῦ εἰκονίζεται χεὶρ μετὰ δρεπανωτῶν δακτύλων.

25 (φ. 9^a) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἰσαάκιος». Ἔχει τὸ κείμενον:

Ἰσαάκιος συγκοπὴ φόνου αἵματος Ἰωάννης εὐχαριστία

Ἰωάννης Κωνσταντίνου πόλεως πατριάρχης: †

Βλέπε σύ δὲ ὁ τὰ θεῖα φρονῶν, καὶ τὰ θεῖα φέρων ἐπ' ὤμων μή σου
[ἡ κόνις

ὄνειδος γένηται, καὶ τὸν πώγωνα βαθὺν ἐνδίκως καρῆσει καὶ

5 μεγάλως ἀγριωθήσει, αὐτὸς ὁ φονοσύμβουλος ἀρχιερεὺς οὗ τὸ ὄνομα
[Ἰωάννης

καὶ ἀποκαλυφθήσεται ὁ εἰλημμένος ἐπώνυμος Μεναχείμ: †

Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζη σελ. 110 (ὅπου αἱ ἀπὸ τοῦ κ. παραλλάσσουσαι γραφαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς: στίχ. 1: Ἰῶ. Ἰσαάκιος συγκοπὴν Ἰῶ. Ἰῶ. Εὐχαριστία.—στίχ. 2: Κῶ. Καὶ Κῶ, ἡ τοῦ πτωχοῦ ἐπικράτησις. στίχ. 3: δὲ σύ... μή σου—στίχ. 4: καὶ πώγωνα—στίχ. 5: φόνου σύμβουλος... Ἰῶ). — Κάτωθεν τοῦ κειμένου τοῦ χρησμοῦ παρίσταται ἵππος τρέχων· ἐν τῷ μετώπῳ ἔχει οὗτος κέρας (πρβλ. καὶ ἄνωτέρω σελ. 27, 18.) καὶ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ἐνσεσημασμένην ἡμισέληνον.

26 (Φ. 9^a) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὐσέβεια» λέγων ὡς ἑξῆς:

«Καὶ τὴν πέτραν οἰκῶν ἄγε δεῦρο μοι ξένε,

θρήνους προλιπὼν καὶ βίον τὸν ἀγρότην,

καὶ ζῆθ' ὁ νεκρὸς καὶ κατεστυγνασμένος: †

Συναγαγὼν κάλλιστα, πάντα σκορπίσας,

ἀδικίας ἔπαθλον ἠνομημένον.

5 Ὅταν δ' ὁ μείζων ἀστὴρ ὀφθήσῃ μέλας,

γυμνὸς πάλιν ὀδεύσον εἰς γῆς¹⁾ πυθμένας».

1) Τὸ χειρόγραφον ἔχει: γῆν

Πρβλ. **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 111 (ὅπου παραλλάσσουμεσαι γραφαί εἶναι αἱ ἐξῆς : στίχ. 1 : Τὴν πέτραν... ᾧ γε στίχ. 6 : γ ἦ ς). — Μεταξὺ τῶν στίχων 3 καὶ 4 κείται παράστασις, ἣν ἰδέ ἐν σελ. 30, ἀριθ. 5.

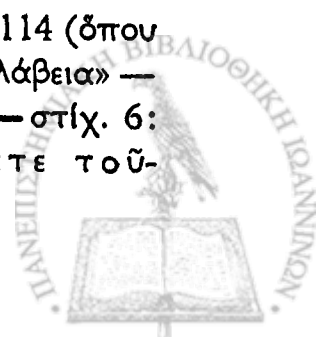
Ἡ παρὰ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 113-113, «παράφρασις ἀλληγορικὴ» τοῦ χρημοῦ τούτου καὶ τῶν τριῶν προηγουμένων λέγει, ὅτι οὗτοι «σαφέστατα προλέγουσι... ἐρήμωσιν καὶ φθορὰν τῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλείας εἰς τὰ τέλη τῶν ἡμερῶν. Παρακολουθήσει δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Λιβός, ἐσχάτου βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ ὄνομα Μωάμεθ. Ὁ δέκατος δὲ προλέγει τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐρήμωσιν, τὴν παντελεῖ ἀπώλειαν καὶ ἀφανισμόν τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ ὅλως τὸν ταλανισμόν αὐτῶν. Πότε δὲ μέλλει νὰ συμβῶσι ταῦτα πάντα, μαρτυρεῖ ὁ χρησμός λέγων: «Οὐαὶ σοὶ ἐπτάλοφε, ὅταν τὸ εἰκοστὸν στοιχεῖον εὐφημίζεται εἰς τὰ τείχη σου». Τουτέστιν· Οὐαὶ σοὶ, ᾧ ἐπτάλοφε Κωνσταντινούπολις (ἐπτάλοφος δὲ λέγεται ἡ τοιαύτη πόλις, διότι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν μετέφερε τὸν θρόνον τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, διεμοίρασε τὴν πόλιν εἰς ἐπτὰ λόφους, καθὼς εἶναι ἡ πρεσβυτέρα Ρώμη, ἣτις εἶναι καὶ αὕτη κτισμένη εἰς ἐπτὰ λόφους). Οὐαὶ σοὶ, λέγω, ἐπτάλοφε Κωνσταντινούπολις, ὅταν φανῆ τὸ εἰκοστὸν στοιχεῖον εἰς τὰ τείχη σου, δηλαδὴ τὸ Τ., ὅπερ στοιχεῖον εἶναι εἰκῶν καὶ τύπος τοῦ παναγίου σταυροῦ. Τούτου χάριν οἱ κατοικοῦντες τὴν Πόλιν Ἀγαρηνοὶ, ἰδόντες τὸ φοβερὸν τοῦτο σημεῖον, θέλουσιν ἐκφυγεῖν, καθὼς σαφέστατα λέγει ὁ χρησμός, «συναγαγὼν τὰ κάλλιστα, πάντα σκορπίσας, ἀδικίας ἔπαθλον ἠνομημένον», ὅταν δηλαδὴ φανῆ ὁ μείζων ἀστήρ μέλας, τουτέστιν, ὅταν ὁ ἥλιος σκοτισθῆ, δηλαδὴ ὅταν ὁ νοητὸς ἥλιος Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, φανῆ ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν».

27 (Φ 9^β) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὐσέβεια». Ἔχει τὸ κείμενον ὡς ἐξῆς:

«Ὁ νεκρὸς εἶδει καὶ θῆα λελησμένος,
οἶδασι πολλοὶ κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ·
ὡς ἐκ μέθης δὲ φανερωθεὶς ἀθρόως,
σκῆπτρα κρατήσῃ τῆς δε τῆς Βασιλίδος.

5 Στῦλος γὰρ ὀφθῆς ἐν πόλῳ κεκλεισμένος,
κῆρυξ τ' ἀφανῆς τρις ἀνακράξει μέγα:
ἄπιτε σπουδῆ πρὸς δυσμὰς Ἐπταλόφου
εὗρητε δ' ἄνδρα οἰκέτην, ἕμὸν φίλον,
μηνοκρανομίλιχον, πρᾶον, ὑψίνουν †».

Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 22 καὶ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 113—114 (ὅπου παραλλάσσουμεσαι γραφαί: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ χρημοῦ: «Εὐλάβεια» — στίχ. 1: ἦ δ η — στίχ. 3: φανεῖς — στίχ. 5 κεκλωσμένος — στίχ. 6: Κήρυξ ἀφανῆς — μετὰ στίχον 8 ἔπεται ὁ στίχος: Ἄξατε τοῦ-

Εικών ἀριθ. 7.

τον εἰς βασιλείου δόμους-στιχ. 9: Μηνόκρανον, μείλιχον; μετὰ στίχον 9 ἔπονται οἱ στίχοι: Τὸ μέλλον ὀξύτατον εἶδέναι μάλλον. Κσι πάλιν ἔξεις ἐπτάλοφε, τὸ κράτος¹⁾). Μεταξύ τῶν στίχων 5 καὶ 6 κεῖται ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν, ὑπ' ἀριθ. 7, παριστῶσα κοιμώμενον τὸν «Μαρμαρωμένον Βασιλιᾶ»²⁾).

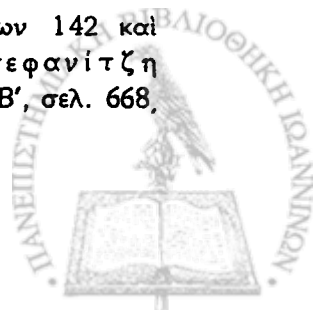
Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν παραβλητέα πρὸς σχετικὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου ἐξέδωκεν ὁ Π. Δ. Στεφανίτζης³⁾ καὶ κατὰ τοῦτον ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἡμεῖς ἐν σελ. 32γ' ὑπ' ἀριθ. 8.

Ἡ «παράφρασις» τοῦ ἀνωτέρω χρησιμοῦ παρὰ Π. Δ. Στεφανίτζη,

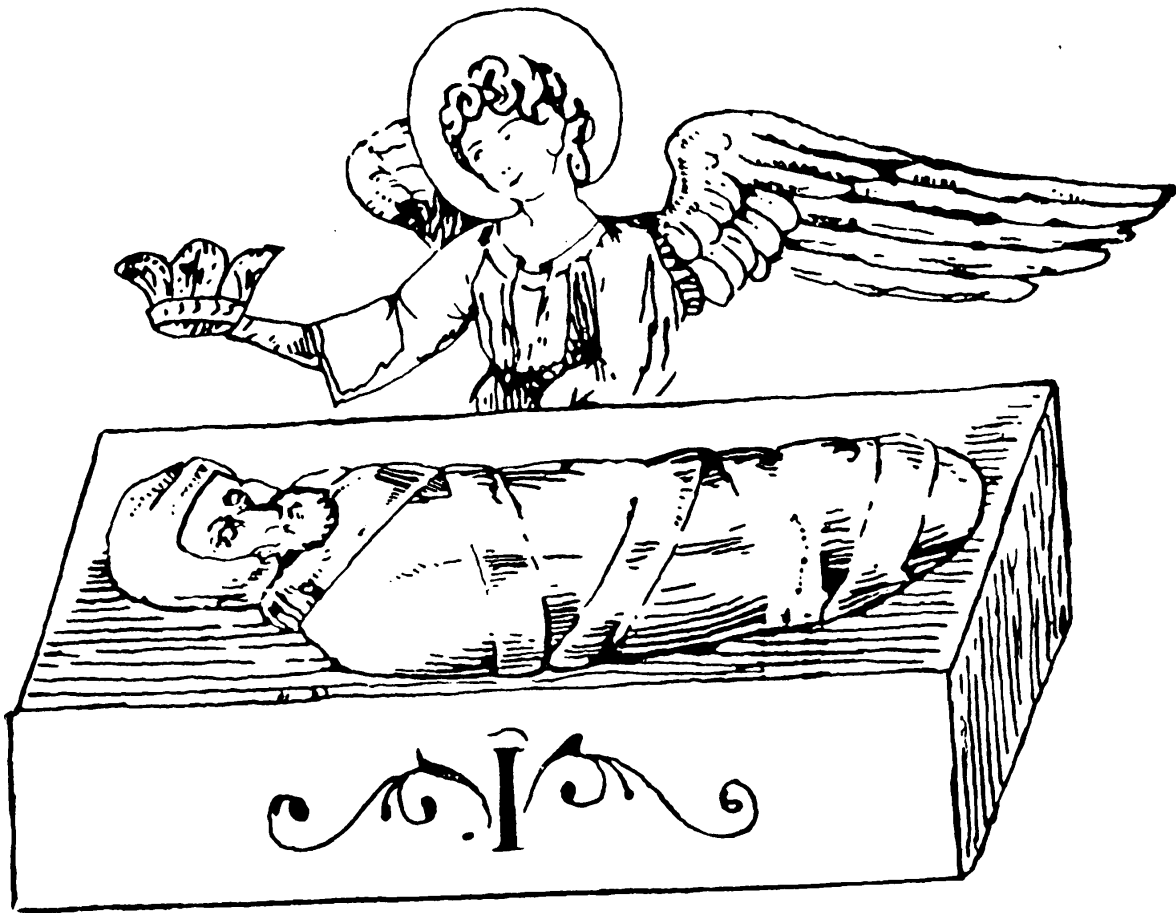
1) Πρβλ. καὶ σχετικούς στίχους ἐπ' ὀνόματι Λεοντίου μοναχοῦ παρὰ Π. Δ. Στεφανίτζη, σελ. 141.

2) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, μέρος Β', σελ. 667.

3) Ἐπὶ λιθογραφικοῦ παρενθέτου πίνακος μεταξύ τῶν σελίδων 142 καὶ 143 τοῦ ἤδη πολλάκις μνημονευθέντος βιβλίου αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ Π. Δ. Στεφανίτζη ἀνεδημοσιεύθη ἡ εἰκὼν καὶ ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, μέρος Β', σελ. 668, ὑποσ. 3, παρένθετος πίναξ Γ', ἀριθ. 5.

σελ. 115—117, λέγει: « Ἄφοῦ κυριεύσωσι τὴν πόλιν οἱ Χριστιανοί, καὶ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς Ἀγαρηνοὺς, τότε ἐγερθήσεται πόλεμος ἔμφυλος μεταξὺ αὐτῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι Βασιλέως, φανήσεται δὲ τὸ τοῦ Κυρίου σημεῖον ἡμέρας τρεῖς καὶ νυκτὸς ὥρας τρεῖς, εἰς τὸ μέσον τῆς Πόλεως, καὶ ὁ Ἄγγελος κήρυξ βοήσῃ λαμπρῶς. Ἴδού σοι, ὦ ἑπτάλοφε, ὁ νεκρὸς κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ λελυμένος, ὁ παρὰ πολλῶν γνωριζόμενος

Εἰκὼν ἀριθ. 8

καὶ παρὰ μηδενὸς βλεπόμενος, τουτέστι, πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς τοῦτον γινώσκουσιν, ἀλλὰ δὲν τὸν εἶδον μὲ τὰ ὄμματα· οὗτος ὡς ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξανιστάμενος κρατήσῃ εὐθύς τὰ σκῆπτρα τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων. Πόθεν δὲ μέλλει νὰ εὐρεθῇ ὁ ἐκλεκτὸς οὗτος βασιλεὺς καὶ παρὰ Θεοῦ εἰλημμένος ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ αὐτοῦ, ὁ κήρυξ ἄγγελος ἀνακαλύψει αὐτὸν λέγων· Σπεύσατε εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Ἑπτάλοφου ταύτης καὶ ἐκεῖ εὐρήσετε αὐτόν, ὅς ἐστιν ἄνθρωπος οἰκιακός, τουτέστιν εὐσεβῆς καὶ πιστὸς καὶ φίλος Θεοῦ, ἐκ βασιλικοῦ γένους καταγόμενος, καὶ αὐτὸς υἱὸς Βασιλέως, καὶ Βασιλεὺς τῆς δόξης, ὅστις ἀναπαύεται καὶ καθεύδει ἐνδεδυμένος πενιχρὸν καὶ βύσσινον φόρεμα ἐπάνω εἰς δύο πολύμορφα θηρία. Πάντων δὲ ζητούντων τὸν δηλωθέντα ἄνθρωπον, ἡ ἀθλία Ἑπτάλοφος στρέφεται περίλυπος πρὸς τὴν πέτραν ἐκείνην, τὴν παρὰ τοῦ χρησμοῦ σημειομέ-

νην, καὶ λέγει· τὴν πέτραν οἰκῶν, ὧδε δεῦρο μοι, ξένε. Τουτέστιν, ἔλθε, ὦ ξένε, ἔλθε πρὸς ἐμέ τὴν κεκλεισμένην εἰς ταύτην τὴν πέτραν, δηλαδὴ εἰς ταύτην τὴν δεινὴν κάκωσιν καὶ θλίψιν, ἀποθέμενος τὰ δάκρυα καὶ τὴν ἔρημικὴν ζωὴν διὰ τὴν Ὁθωμανικὴν τυραννίδα, δι' ἣν ἐν λύπαις διάγεις, καὶ φαίνεσαι ὡς νεκρός. Τότε ἡ νεᾶνις κόρη, ἣτις εἶναι ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς τοῦ νεοφανοῦς Βασιλέως, ἐμφανίζουσα καὶ τὸν ξένον τοῦτον καὶ πάροικον Βασιλέα, ἀποκρίνεται τοιαῦτα λέγουσα πρὸς τὴν Πόλιν. Εἰ καὶ ἐγυμνώθης, ὦ Κωνσταντίνου πόλις, τοῦ προτέρου κάλλους σου, καὶ ἐρημώθης παντάπασι διὰ τὴν φθορὰν καὶ ἀφανισμόν ὃν ἔπαθες, ἀλλὰ μέλλεις ἐπανελθεῖν πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, καὶ ἀξιωθῆναι ἰδεῖν τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὃς ἐστὶν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς καὶ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εἰπὼν, ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Διὸ ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν προτέραν εὐσέβειαν, ἐκδιωχθείσης τῆς τοῦ Μωάμεθ θρησκείας, χρηματίσεις φωτὸς κατοικητήριον τοῦ ἀληθινοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

Παρὰ τὰ λεγόμενα ἐν τῇ «Παραφράσει» ταύτῃ δὲν εἶναι «πολύμορφα» τὰ δύο ἐν τῷ Βερολιναίῳ χειρογράφῳ θηρία, ἐφ' ὧν «ἀναπαύεται καὶ καθεύδει» ὁ βασιλεύς.

28 (Φ. 9^β) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Προτίμησις». Ἔχει τὸ κείμενον ὡς ἑξῆς:

«Ἴδου πάλιν ἄνθρωπος ἐκ πρώτου γένους,
κρυβέντος εἰς γῆν τρεῖς ἀναρίθμους κύκλους
γυμνὸν πρόεισιν ἐκ πέτρας ἀνηλίου,
καὶ δευτέρου λάμποντος ἔρχεται βίου: †
5 εἰκῶν πάλιν ζωίας ἀληθεστάτης: †»

Πρβλ. Π Δ. Στεφανίτζη, σελ. 117 (ὅπου ὁ χρησμός οὔτος μετὰ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω, ὑπ' ἀριθμὸν 29 τυπουμένου ἀποτελεῖ κοινὸν κείμενον· παραλλάσσουσαι γραφαί: στίχ. 2: τρισαναρίθμους—στίχ. 3: Γυμνὸς—στίχ. 4: ἔρχεται—στίχ. 5: πολυζωίας).—Κάτωθεν τοῦ χρησμοῦ τούτου κεῖται εἰκὼν τοῦ ἐκ τοῦ μακροῦ ὕπνου ἀνεγερθέντος βασιλέως. Πρβλ. σελ. 32^ε, ἀριθ. 9.

Κατὰ τὴν «Παράφρασιν, παρὰ Π. Δ. Στεφανίτζη, σελ. 118—119: «Ἡ ἔννοια τοῦ χρησμοῦ εἶναι τοιαύτη: «Ἴδου πάλιν ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἑξῆς» τουτέστιν, Ἴδου πάλιν ἄνθρωπος, ὅστις κατάγεται ἀπὸ βασιλικοῦ γένους τῶν βασιλέων σου, ὦ Ἐπτάλοφε, οὔτινος, τὸ γένος κατὰ διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον ἀγνώριστον καὶ κεκρυμμένον ἦτον εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων κατάληψιν. Ἴδε τώρα ἐξέρχεται γυμνὸς ἐκ τοῦ μνήματος, τουτέστιν, αὐτὸς πρῶτος ἐξέρχεται ἀπὸ ἀρχαίας γενεᾶς εἰς νέαν Βασιλείαν, τουτέστι, γνωρίζεται (καθὼς εἴπομεν) ἐκ πρώτης μοίρας βασιλικῆς, καὶ Βασιλέως υἱός, καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν ἐξανιστάμενος, ἄρχεται πάλιν νέαν ζωὴν εἰς τύπον τῆς ἀληθινῆς ζωῆς,

Εικών ἀριθ. 9.

δηλαδή ἄρχεται πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα τῆς βασιλείας καὶ δεσποτείας».

30 (φ. 9^β) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὐλάβεια». Ἐχει τὸ κείμενον ὡς ἑξῆς:

«Ἄλην ἀρτιάκισ ἀρτίων διπλουμένων
τῶν ἡλίων, ὕπεισι νεκρὸς τὴν πέτραν».

Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζην, σελ. 117 (ὅπου παραλλάσσουμεν γραφή: στίχ. 1: Πλήν).

31 (φ. 10^α) Χρησμός ὑπὸ τὸν τίτλον «Προχείρισις». Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Δέξαι τὸ δῶρον, μὴ κατόκνει μοι, γέρων,
ἀλλὰ λαβῶν, κράτιστε, τοῦ τέλους ἔχου·
καὶ πρὸς καλὸν εὐθυνη τὴν σκηπτουχίαν
τ' ἄλλα τε πάντα, μὴ δεδοικῶς τὸν χρόνον·

5 καὶ γὰρ ἄνωθεν τοῦτο εἴληφας μόνος·
τριτταῖς δὲ παγαῖς ἐγκυκλουμένην χρόνον
μιᾶς δεκάδος ἀστέρος <ἀστέρος> πληρουμένου,
καλῶς τελευτᾷ τῷ καθιερουμένῳ.

Τὶ δὴ τεθηπῶς ἀγγελίαν εἰσδέχειν,

11 ἀφεις, ἀριστεῦ, τὴν τοῦ φυτοῦ κατοικίαν
ἔπου [=γρ. ἔπου] καλοῦντι πρὸς προκειμένην δόξαν.
Καλῶς δ' ἀνύσας τὴν ἐν ἀρχαῖς ἡμέραν,
καλοῦ τέλους ἐμπλησον ἅπασαν κτίσιν
καὶ πρὸς μονὰς ὅδευε τὰς οὐρανίους·

15 ἐν σοὶ γὰρ ἀρχὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τέλος: †»

Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 13 καὶ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 119 (ὅπου παραλλάσσουσαι γραφαί: στίχ. 5: τοῦτον εἴληφας μόνον—στίχ. 6: ἐγκυκλουμένου χρόνου,—στίχ. 8: τελευτᾷ... καθιερωμένῳ. στίχ. 9: Τὶ δὲ...εἰσδέχει;—στίχ. 10: Ἄφεις..τὴν φυτοῦ—στίχ. 11: Ἐπου)—Κάτωθι τοῦ χρησμοῦ κεῖται εἰκὼν παριστῶσα τὴν ὑπ' ἀγγέλου στέφιν τοῦ βασιλέως· ἴδὲ σελ. 32η', ἀριθ. 11.

32 (φ. 10^β) Εἰκὼν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου προσαγορεύοντος τὸν ἐστεμμένον βασιλέα. Ἰδὲ τὴν εἰκόνα σελ. 32θ', ἀριθ. 12. (Πρβλ. τὰ λεγόμενα ἀμέσως κατωτέρω):

Ἄνωθεν τῆς εἰκόνης ἀναγινώσκονται οἱ στίχοι:

«Καλοῦ βίου τέτευχας ἐξ ἀδοξίας,
ἐξ ἀρετῆς δ' ἔσχηκας εὐτυχῆς πέλων,
ἀλλ' οὐδόλως, ἀριστε, κερδανεῖς χάριν».

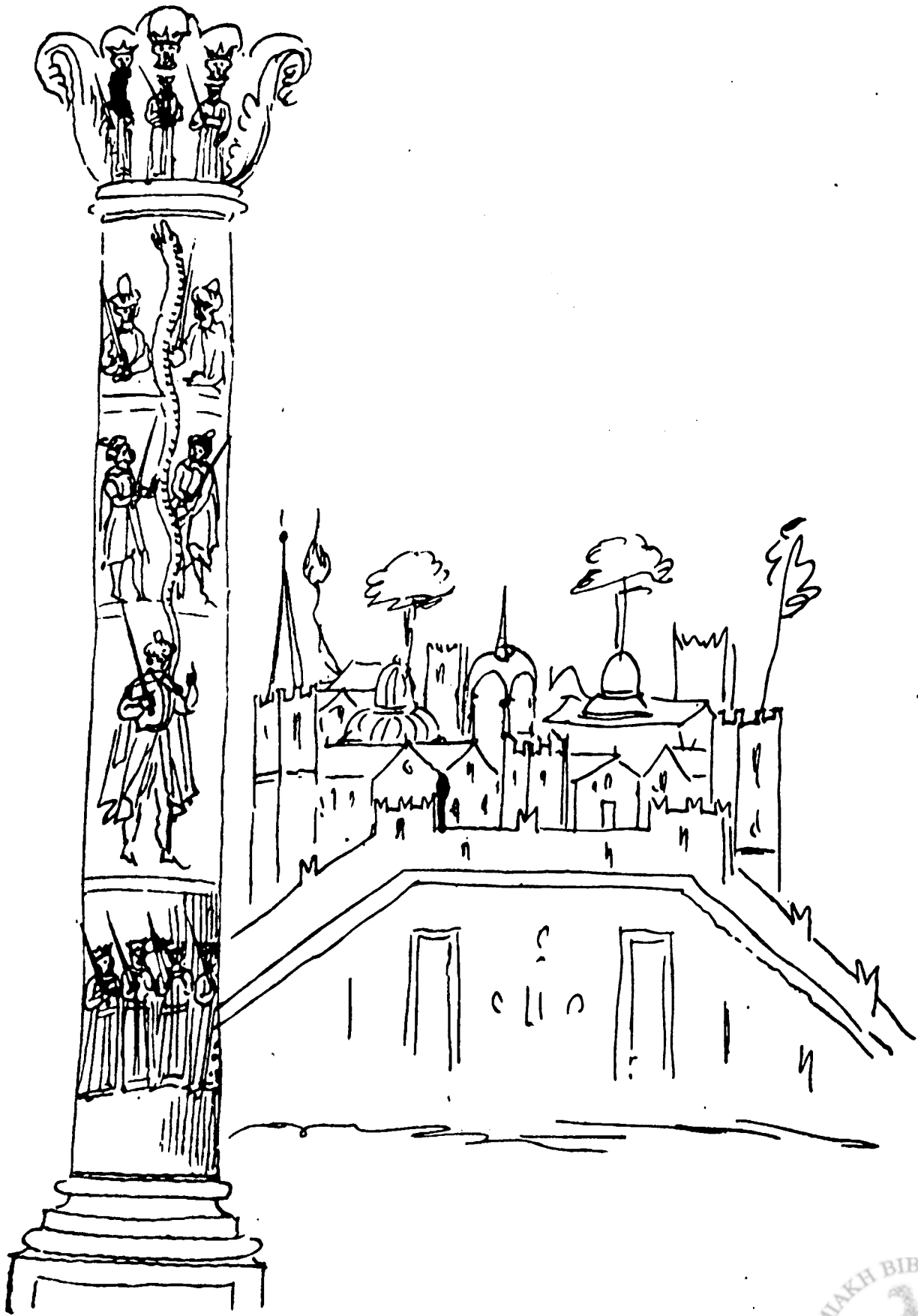
Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 13 καὶ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 120 (ὅπου παραλάσσουσαι γραφαί: στίχ. 2: ἔσχηκας, ἢ τύχης πλέον.—Μετὰ δὲ τὸν στίχον 3 ἔπονται τὰ ἑξῆς:

Φθόνος φθάσας γὰρ προκρινεῖ σοι τὴν βλάβην.

Οὐκ ἀστοχήσεις τῆς ἀνω κληρουχίας).

Πρὸς κατανόησιν τῆς ἀνωτέρω εἰκόνης χρησιμεύει καὶ ἡ «Παράφρασις» τοῦ σχετικοῦ χρησμοῦ παρὰ **Π. Δ. Στεφανίτζην**, σελ. 121: «πρῶτος διαλέγεται ὁ Κῆρυξ Ἄγγελος πρὸς τὸν νεοφανῆ τοῦτον καὶ εἰλημμένον βασιλέα, καὶ κρατῶν τὸν στέφανον ἐν τῇ χειρὶ, συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ Πατριάρχου, μέλλει νὰ τὸν δώσῃ πρὸς τὸν γηραιὸν τοῦτον Ἄνακτα, λέγων· λάβε τὸ δῶρον, μὴ κατόκνει μοι, γέρων, καὶ τὰ ἑξῆς ὡς ἄνωθεν...»

Εικὼν ἀριθ. 10.

Εἰκὼν ἀριθ. 11.

33 (φ. 10^β—12^α) «Περὶ τοῦ θρυλουμένου καὶ ἐκλεκτοῦ βασιλέως τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνωστοῦ, τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ πρώτῳ ἀγρῷ τῆς Βυζαντίδος».—"Αρχ: 'Ο ἀληθινὸς βασιλεὺς, ὅς κατοικεῖ ἐν ὑγρῷ τόπῳ διὰ τὸ κατοικεῖν... Τελ.:...Εἰς οὐδὲν χρησιμεύοντα· τῷ δὲ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ ποιοῦντι παράδοξα, πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.—Πρβλ. **Π. Α. Στεφανίτζην**, σελ. 133—138. "Άλλους κώδικας περιέχοντας τὸν χρησμὸν τοῦτον ἐσημείωσεν ὁ **Κ. Krumbacher**, GBL² § 360, 6. (προσθετέοι ἴσως καὶ οἱ κώδικες τῆς Μεγάλης Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης Κοπεγχάγης, ἀριθ. 2147, καὶ ὁ Λαυδιανὸς κώδιξ, ἀριθ. 27, τοῦ Ὁξωνίου. Πρβλ. καὶ **Ch. Graux** ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 219, καὶ **Η. Ο. Coxe**, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' σελ. 507). Πρβλ. καὶ **Ν. Γ. Πολίτην**, Παραδόσεις, μέρος Β', σελ. 667 κ.έ., ἐπίσης καὶ τὰ ἀνωτέρω, σελ. 12, κείμενα.

34 (φ. 12^{α-β}) «Ἐτερος χρησμὸς ὠραῖος διαλαμβάνων καὶ οὗτος περὶ τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραηλῆ: † »

"Εμμετρον, οὐ οἱ στίχοι ἔχουσιν ἐν τῷ κώδικι γραφῇ καταλογάδην:

«Ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλιν εὐρίσκεται κίονι
καὶ εἰς ἓν μέρος ἴσταται, Ζηρόλοφος καλεῖται.

Εικών ἀριθ. 12.

Ἐστὶν μάρμαρον γλυπτὸν, λευκόν, ὡραιότατο,
καὶ ἔχει πάντας τοὺς χρησμούς, οὓς ἔκαμεν ἐκεῖσε,
5 τοῦ Βασιλείου ὁ υἱός, τοῦ ἐκ Μακεδονίας,
ὁ Λέων ὁ σοφώτατος, ὁ μέγας αὐτοκράτωρ·
λέγει γὰρ πέντε βασιλεῖς ἀπόγονοι τῆς Ἄγαρ,
παραχωρήσει τοῦ Θεοῦ, κυρίου τοῦ δεσπότη, τὴν
10 Πόλιν βασιλεύσωσιν, φημί, τοῦ Κωνσταντίνου,
μετὰ πολλῆς δυνάμεως ταύτην περικρατήσουσιν: †

Ἡ χεὶρ αὐτοῦ

πλήσιον ἔσται

Εἰκὼν ἀριθ. 13.

Ἔχει αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς γλυπτοὺς ἐν τῷ κίονι
καὶ ἐν τῇ χεὶρᾷ ἔχουσι ξίφη γεγυμνωμένα·
καὶ ὄφις μέγας ἴσταται ὄρθιος ἐν τῷ μέσῳ
αὐτῶν τῶν πέντε ἡγεμῶν, πολλὰ ἡγριωμένος.
15 Περὶ τοῦ πέμπτου τε, φησί, εὐθὺς τέλος λάβει

καὶ βασιλεὺς Χριστιανὸς αὐτὴν πάλιν ὀρίσει.

Ὡς καὶ ὁ ἕτερος χρησμὸς ὁμοία τούτου λέγει,
ὃς ἐν τῷ τάφῳ ἄνωθεν εὐρέθη γεγραμμένος
τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνου τε καὶ ἦσαν τὰ στοιχεῖα,

20 ἅτινα ἐξηγήθηκεν ὁ Θεῖος Πατριάρχης
Σχολάριος, ὁ ἅγιος Γεννάδιος, ὁ μέγας.
Μωάμεθ τὸ ἀπόγονον ὀλίγον βασιλεύσει,
καὶ ἐκκλησίαι ἅπασαι τὸν στολισμὸν ὃν εἶχον
λάβουσιν ὡσπερ κατ' ἀρχὰς καὶ λάμπιν ὡς ὁ ἥλιος,

25 καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἰσχυρὸς καὶ μέγας,
ὁ εὐσπλαχνὸς καὶ δίκαιος Χριστὸς ὁ ζωοδότης
σὺν τῷ ἀνάρχῳ τε πατρὶ καὶ πνεύματι ἁγίῳ
ὑμνοῦνται καὶ δοξάζονται εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας: † »

Γραφαὶ τοῦ κ. στίχ. 1: πόλιν — 3: ὠραιότατῳ — 13:
ὄρθριος—24: λάβωσιν—26: μετὰ τὸ: καὶ ἐγρᾶφη καὶ διεγρᾶφη ἡ
λέξις: μέγας.

35 (Φ. 12^β) Εἰκὼν τοῦ κιονίου τοῦ Ζηρολόφου, περὶ οὗ λέγει ὁ ἀμέ-
σως ἀνωτέρω χρησμὸς, καὶ εἰκὼν τμήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως
(ιδὲ πανομοιότυπον ἐν σελ. 32^ς, ἀριθ. 10). Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 8.

36 (Φ. 13^α) Εἰκὼν τμήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ιδὲ πανομοιό-
τυπον σελ. 32^ι, ἀριθ. 13). Ἄνωθεν τῆς εἰκόνος ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ καὶ
ἡ ἐπιγραφή: «ἡ Κωνσταντίνου πόλις: † » Ἀναφέρεται ἡ περὶ ἧς ὁ
λόγος εἰκὼν εἰς τοὺς ἀμέσως κατωτέρω παρατεθειμένους στίχους.

37 (Φ. 13^β) «Στίχοι τῆς Κωνσταντίνου πόλεως τοῦ ἀγγελοφόρου». 1)
Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Πάριθι, παντάλαινα Βαβυλῶν νέα,
ιδῶν γὰρ Θεὸς ἐξ ὕψους μόνος
καὶ σοῦ κατῳκτείρησε συντριβὴν ἄκραν.
Λοιπὸν δέδεξαι τὴν χάριν κεκαρμένην
5 καὶ τὴν εἰρήνην ἄσπασαι ἐν προθυμίᾳ.
Εἰρήνη ἦκει ἐξ ἀγγέλου Κυρίου,
καταγομένη ἐπὶ σοὶ παρ' ἐλπίδα.
Βαβυλῶν νέα τὴν Σιών νῦν συγχάιρου,
μετὰ Βαβυλῶν χόρευε, σκίρτα μέγα,
10 τὴν χάριν σου μῆνυσον καὶ τοῖς ἐν Ἄδου·
τὴν γὰρ εἰρήνην, ἦνπερ κατεῖχες πρῶην,
καὶ Θεὸς ἀφείλετο ἐκ σοῦ ἄλκίμως,
αὐθις ταύτην δέδεξαι χειρὶ ἀγγέλου.

1) Περὶ τοῦ ἀγγελοφόρου, πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 12. Ἀπαντῶσι δὲ οἱ
ἀνωτέρω στίχοι καὶ ἄλλαχοῦ καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 578 Ἀγιορειτικῷ κώδικι
(πρβλ. S. P. Lambrós, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 48—49).

Θεὸς συμπαθῆς καὶ πάλιν ζῶκειρέ σε,
15 πραῦνων πᾶσαν κακίαν ἐθνῶν ἀπίστων¹): † »

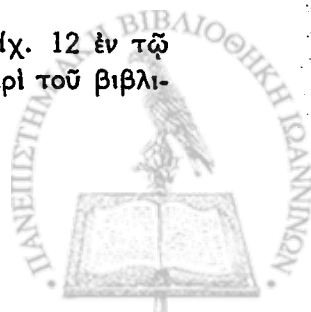
Πρβλ. Π. Δ. Στεφανίτζην, στίχ. 140 (ὅπου παραλλάσσουμεσαι γραφαί· ἐν τῇ ἐπιγραφῇ: Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λεοντίου [μοναχοῦ] στίχοι περὶ τῆς Κωνσταντίνουπόλεως παρὰ τοῦ Ἀγγελοφόρου βασιλέως—στίχ. 1: Χάρηθι... ὦ Βαβυλῶν—στίχ. 2: γὰρ ἴδε Θεὸς—στίχ. 3: σου—στίχ. 4 δέξαι... κεχαρμένην—στίχ. 5: ἄπασαν—στίχ. 8: χαίρου—στίχ. 9: Νέα Βαβυλῶν—στίχ. 10: χάριν μῆνυσον—στίχ. 14: συμπαθῶς). Περὶ τῆς σχετικῆς πρὸς τοὺς στίχους τούτους εἰκόνας ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 32α', 36.

38 (Φ. 13^β —14^α) «††† Ἐτεροὶ [χρησιμοὶ] τῆς αὐτῆς [=Κωνσταντινουπόλεως]». Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Βύζαντος αὐλή, ἐστία Κωνσταντίνου,
Ρώμη, Βαβυλῶν καὶ Σιών ἄλλη νέα,
τρὶς τρὶς ἑκατὸν καὶ συνάρξεις ἔτη,
δυὰς ἐν αὐτοῖς ὑστερούσης εἰκάδος.
5 ὡς χοῦν ἀθροίσεις τῶν ἐθνῶν τὸ χρυσίον
καὶ πάσας ἄρξεις τὰς πέριξ φυλαρχίας.
Ἄλλ' ὦ σε πῦρ ὕστατον καὶ ξανθὸν γένος
πᾶσαν τεφρώσει καὶ τὸ σὸν λύσει κράτος·
ἔσει γὰρ πάλιν ὡσπερ οὐδ' ἄρξαμένη,
10 ἕως Θεοῦ δάκτυλος φανεῖς ἔξω
χειρὸς¹) ῥωνήσειε δακτύλους πλήσει δύο
αὐχμὰς φέροντας αὔρας ἕως καμίνου.
Εἰς τὸν πατρῶον ἐκδικήσουσι κλῆρον,
ἄξουσι δ' αὔθις κώκλωθεν τὰ σὰ τέκνα
15 εὐθέως ὡσπερ ἐκ κύκλου πρὸς στρουθίον,
ἐφ' οἷς δίκαιον ἐκβιβᾶσα τὴν δίκην
καινὴ τὸ λοιπὸν ἢ καινὴ πάλιν ἔσει·
καὶ κρεῖττον ἄρξεις τῶν ἐθνῶν εἶπερ πάλαι,
τοῖς ἴχνεσί σου προσπεσόντων πέλας·
20 δόξης γὰρ οἶκος σὺ Θεοῦ χρηματίσεις: †

Ἐδημοσιεύθησαν οἱ στίχοι οὗτοι τὸ πρῶτον ὑπὸ **P. Lambecius**, *Commentar. de bibliotheca Caesar. Vindobon.*, τόμ. 5', ἐν Βιέννῃ 1780, σελ. 93 κ. ἑ. Περιέχονται οἱ αὐτοὶ στίχοι καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2147 κώδικι τῆς Μεγάλῃς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκῃς τῆς Κοπεγχάγῃς, ἐν τῷ

2) Ἐν. στίχ. 8 ἡ λέξις: ν ὦ ν ἔχει γραφῇ ἐκ διορθώσεως—στίχ. 12 ἐν τῷ κειμένῳ ἔχει γραφῇ: ἔξ σοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἔξω ὡς ἔχει σημειωθῆ χειρὶ τοῦ βιβλιογράφου «γρ(άφει) ἐκ σοῦ.»

ὑπ' ἀριθ. 27 Λαυδιανῶ κώδικι τοῦ Ὁξωνίου καὶ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις τοῦ Ἁγίου Ὄρους¹⁾ κλ.

Μέρος Δ'.— Ὁ θρῦλος τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ»

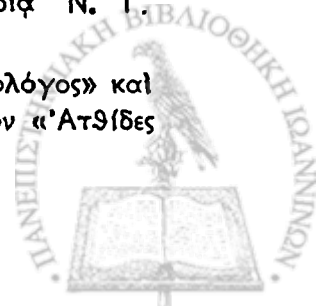
Ἐξ ὄλων τῶν χρησμῶν, οἱ ὅποιοι περιέχονται ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱστορημένῳ κώδικι τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου οἱ μᾶλλον ἐνδιαφέροντες, ἐξ Ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ἐπόψεως, εἶναι οἱ σχετιζόμενοι πρὸς τὸν θρῦλον τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ»²⁾. Κατὰ τὸν θρῦλον τοῦτον ὁ τελευταῖος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, δὲν ἀπέθανε, ἀλλ' ἠρπάγη ὑπ' ἀγγέλου Κυρίου καὶ μετεφέρθη εἰς σπήλαιον, κείμενον πλησίον τῆς Χρυσῆς Πύλης τῆς Βασιλευούσης· ἐντὸς δὲ τοῦ σπηλαίου τούτου ὁ τελευταῖος τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων—κατὰ τὸν αὐτὸν θρῦλον—παραμένει **μαρμαρωμένος**—**ἡ κοιμώμενος** κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν—μέχρι τῆς θεόθεν προωρισμένης ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἀφυπνιζόμενος—πάλιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγγέλου—θ' ἀπομακρύνῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, καταδιώκων αὐτούς μέχρι τοῦ «**Μονοδένδριου**» ἢ τῆς «**Κόκκινης Μηλιᾶς**»³⁾. Εἶναι δὲ ὁ θρῦλος οὗτος καθ' ὅλον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον διαδεδομένος, ἔχει δὲ καὶ ποιητικῶς διασκευασθῆ καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ⁴⁾.

1) Ch. Graux. ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 218. H. O. Coxe, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 510. S. P. Lamhros, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 58, ἀριθ. 652, 15, σελ. 218, ἀριθ. 2581. 2 δ', τόμ. Β', σελ. 48, ἀριθ. 4301. 4, σελ. 59, ἀριθ. 4327. 7, σελ. 223, ἀριθ. 4885. 23, σελ. 271, ἀριθ. 5452. 2.

2) Ὁ θρῦλος τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» ἔχει διαφόρους παραλλαγάς, ἐξ ὧν ἡ μάλιστα διαδεδομένη εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποῖαν συμπεριέλαβεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὰς «Παραδόσεις», τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33 (πρβλ. καὶ τόμ. Β', σελ. 658-678, ὅπου τὰ σχετικὰ φιλολογικὰ ὑπομνήματα).

3) Περὶ τῶν τόπων τούτων, οἱ ὅποιοι κατὰ τοὺς ἐσχατολογικοὺς χρησμοὺς καὶ τὰς δημῶδεις παραδόσεις εὐρίσκονται ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 670 κ. ἐ., καὶ J. Mordtmann, Ueber „den roten Apfelbaum (κόκκινη μηλιά)“ und „den Einbaum (μονοδένδριον)“ ἐν τῷ περιοδικῷ „Islam“, τόμ. ΙΒ' (1922) σελ. 222 κ. ἐ. (πρβλ. καὶ B.-Ng. Jh., τόμ. Δ' [1913] σελ. 174-5). Ὁ Φώτιος Χρυσανθοπούλος ἢ Φωτᾶκος, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (ἐν Ἀθήναις 1858), σελ. 46, ἐσημείωσε: «Ἐπῆρχε πατροπαράδοτος ἡ ἰδέα εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι οἱ Τούρκοι κατάγονται ἀπὸ τὴν Περσίαν καὶ ἀπὸ τὴν Κόκκινην Μηλιάν». Καὶ εἰς τοὺς γερμανικοὺς αὐτοκρατορικοὺς θρῦλους γίνεται λόγος περὶ **μονοδένδριου**. (Πρβλ. ἰδίᾳ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 673) Ἴδὲ καὶ κατωτέρω.

4) Τὸ σχετικὸν ποίημα ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος» καὶ περιέχεται ἐν τῇ συλλογῇ ποιημάτων τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀτθίδες

Ἐπ' ἐσχάτων ὑφ' ὠρισμένων κύκλων διεδόθη, ἔτι δῆθεν ὁ θρύλος τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ», δὲν εἶναι λαϊκὸν γέννημα, δὲν εἶναι παλαιὰ καὶ ἀπὸ αἰώνων ἐθνικὴ κληρονομία, ἀλλ' εἶναι πλάσμα λογίων τινῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὑπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ διέδωκαν τὸ πλάσμα τοῦτο, παρασκευάζοντες οὕτω τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἄλλως τε καὶ τινὰ ἄσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, διακηρύσσονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν κύκλων, τοὺς ὁποίους ἀνωτέρω ὑπαινίσσομαι, οὐχὶ γεννήματα τοῦ πόνου καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν ἑλληνικῶν μαζῶν, εὐθὺς μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην συμφορὰν¹⁾, ἀλλὰ νεωτερικὰ πλάσματα τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος. Αὐτὸ τοῦτο τὸ Πανελλήνιον δημοτικὸν ἄσμα, τοῦ ὁποίου οἱ πρῶτοι στίχοι λέγουσι:

Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆς, σημαίνουν τὰ πουράνια
σημαίνει κ' ἡ Ἁγία Σοφία τὸ μέγα μοναστήρι

πειράζεται τις μὴ τυχὸν «εἶναι δημιούργημα μεταεπαναστατικόν, φτιάχτηκε δηλαδή στὸ [18]21 ἢ ὕστερα ἀπὸ τὸ [18]21. Αὐτὴ μου τὴν ὑπόψια—προσθέτει ὁ πειραζόμενος λόγιος—τὴν ἐνισχύει ἡ γλῶσσα [τοῦ ἄσματος] καὶ τὸ γεγονός, ὅτι σὲ καμμιὰ προκήρυξη τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ἀρχηγῶν τοῦ 1821 δὲν ἀναφέρεται, ἐνῶ ἂν ἦτανε γνωστὸν [τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἄσμα] θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτανε τὸ μοτίβο τῶν ἐθνικῶν προκηρύξεων γιὰ τὴν ὑποβλητικὴν του δύναμιν ποὺ θὰ ἀσκοῦσε μέσα στὰ λαϊκὰ στρώματα»²⁾. Καὶ διακηρύσσονται ταῦτα, ἐνῶ—ὡς γνωστὸν—ἐξελισσομένης τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ μεταβάλλεται βαθμηδὸν καὶ ἡ γλωσσικὴ μορφή τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἄδομένων δημοτικῶν ἄσματων. Καὶ διακηρύσσονται τὰ ἀνωτέρω ἐνῶ τὰ περὶ τῆς Ἄλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τανῦν ἄδόμενα ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἄσματα εἶναι λείψανα κατὰ μέγα μέ-

αὔραι» (α' ἔκδ. ἐν Λονδίῳ 1883, β' αὐτόθι 1884, «ἔκδοσις τρίτη δημώδης» αὐτόθι 1884). Τὸ ποίημα ἀνεδημοσιεύθη πολλάκις καὶ ζῆ εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὅσον ὀλίγα ἄλλα νεοελληνικὰ ποιήματα (πρβλ. καὶ Γ. Βαλέταν, Φιλολογικὰ στὸ Βιζυητό. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Η' τόμου τῶν «Θρακικῶν»). Ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 7 κ. ἐ., ἀριθ. 5, 6, 7, σελ. 18 κ. ἐ., ἀριθ. 300, 302, 303 α, 304, 308, 311, σελ. 66 κ. ἐ.—Κρίσις περὶ τοῦ «τελευταίου Παλαιολόγου» τοῦ Γ. Βιζυητοῦ καὶ ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἄρθρα, ἐν Ἀθήναις 1902, σελ. 338 κ. ἐ. = «Παναθήναια», τόμ. Α' (1900) σελ. 257 κ. ἐ.)

1) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 4.

2) Ι. Κ. Κορδάτου, Νεοελληνικὴ πολιτικὴ ἱστορία. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 22 κ. ἐ. ὑπόσημ. 1, πρβλ. καὶ «Νέαν Ἐπιθεώρησιν» 1928, σελ. 268-269, 344-347. Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 87 κ. ἐ., ὑπόσημ. 1.

ρος παλαιότερου καὶ εὐρυτέρου κύκλου ἄσμάτων¹⁾, τῶν ὁποίων καὶ ἡ γραπτὴ παράδοσις δύναται ν' ἀποδειχθῆ μεγάλης ἡλικίας. Ἐγὼ αὐτὸς τοῦ ἄσματος ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω παρετέθησαν οἱ δύο πρῶτοι στίχοι, ηὐτύχησα νὰ δημοσιεύσω ἐκ τιλφοβρώτου βιβλίου τῆς Κουρριακῆς μονῆς τῆς Μαλεβῆς γραπτὴν παραλλαγὴν τοῦ ΙΗ' ἀρχομένου αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἄλλου δημοτικῆς ἄσματος, ἐν ᾧ ἀπαντῶσιν οἱ στίχοι:

πήραν τὴν Πόλην, πήρανε τὴν ξακουσμένη χώρα,
πήραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφιά τὸ μέγα μοναστήρι.

ηὐτύχησα ν' ἀνεύρω καὶ νὰ δημοσιεύσω γραπτὴν παραλλαγὴν ἀρχαιότεραν τῆς Ἐπαναστάσεως²⁾. Θὰ ἦτο ἀληθῶς θαυμασίον φαινόμενον, ἐὰν τὰ πλάσματα τῶν Ἑλλήνων λογίων ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος ἠδύναντο νὰ εὕρωσι μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν τόσῃν διάτορον ἀπήχησιν καὶ τόσῃν μεγάλῃν διάδοσιν, ὅσῃν ἔχουσιν ἀπὸ πολλῶν γενεῶν νὰ ἐπιδείξωσι τὰ περὶ τῆς Ἀλώσεως δημοτικὰ ἄσματα καὶ τὰ περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ θρυλήματα τῶν Νεοελλήνων.

Κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην,³⁾ εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν ἀρίστως ἐρεῦνας περὶ τῆς γενέσεως τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ», διεπλάσθη ὁ θρύλος οὗτος «καθ' ὃν χρόνον τὸ ἔθνος ἐφαίνετο, ἀπολέσαν τὰ πάντα πεσοῦσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οὐδαμόθεν ὑπέφωσκέ τις ἐλπίς σωτηρίας. Ἄλλ' ἡ μεγάλη συμφορὰ τοῦ ἔθνους εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐν τῷ μεταιχμῷ τῶν φόβων καὶ τῶν ἐλπίδων, τῆς ἀπογνώσεως καὶ τῆς ἀναθαρρήσεως. Διότι πρὸ ταύτης μὲν τὰ περὶ τοῦ μέλλοντος μαντεύματα ἦσαν ἀπαίσια, καὶ προανήγγελαν ὄλεθρον καὶ καταστροφάς, μετὰ δὲ τὴν Ἄλωσιν ἀντίθετα ὅλως διεδίδοντο, μαρτυροῦντα μεταβολὴν τοῦ φρονήματος τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ πολλοῦ μὲν χρόνου πρὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους ἐφέροντο χρησοὶ περὶ τῆς ἐπικειμένης καταστροφῆς, ὧν δημωδέστατοι ἦσαν οἱ λέγοντες «Βοῦς βοήσει καὶ ταῦρος θρηγήσει» καὶ οὐαὶ σοι Ἐπτάλοφε, ὅτι οὐ χιλιάσεις⁴⁾.. τὴν δ' ἐκ τούτων καταπτύχουσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἀλώσεως σαφῶς ἐκθέτει σύγχρονος χρονογράφος [ὁ Ἰμβριος Κριτόβουλος]: «οἱ τε μάντιες ἀπαίσια πολλὰ ἐπεθείαζον, λόγιά τε παλαιὰ ἤδετο

1) K. Krumbacher, Ein dialogischer Threnos über den Fall von Konstantinopel (S.-A. aus den Sitzungsberichten der philos.—philol. u. der histor. Classe der Bayer. Akademie der Wiss. 1901, Heft III). Ἐν Μονάχῳ 1901, σελ. 335.

2) Πρβλ. Νικόν Α. Βέη, Ἐθνικοὶ θρηνοί, ἐν τοῖς «Παναθηναίοις», τόμ. Θ' (1904) σελ. 78-79.

3) Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 658 κ. ἐ. (Πρβλ. καὶ Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 14-28).

4) Βλ. Τζέτζη Ἐπιστολάς 59, σελ. 53-4 ἐκδ. Th. Pressel, Τζέτζη Χιλιάδ. Θ', 615 κ. ἐ. Ἡ ἐσχάτη δρασις τοῦ Δανιὴλ, ἐν Vassiliev Anecd. Graeco-byz. σελ. 45.

καὶ χρησιμοὶ ἀνηρευνῶντο, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς τοιούτοις ξυμβαίνειν φιλεῖ, πάντα ἐγένετο, ἅ πάντα εἰς οὐδὲν χρηστὸν φέροντα φόβον τε παρεῖχε πολὺν καὶ ἀγωνίαν αὐτοῖς, καὶ ἑαυτῶν ὅλως ἐξίστα, καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἐδίδου θαρρεῖν¹)). Εὐθύς ὁμως μετὰ τὴν "Ἀλωσιν ἐγεννήθησαν αἴσιαι περὶ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ ἔθνους ἐλπίδες, καὶ ἐρριζώθη ἡ πεποίθησις παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὅτι ἀφεύκτως διὰ τῆς σπάθης θ' ἀνακτήσῃ τὴν διὰ τῆς σπάθης ἀρπασθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πατρικὴν κληρονομίαν. Καὶ ἡ πεποίθησις αὕτη διεσειέτο μὲν καὶ ἀπημβλύνετο ἐνίοτε ἐν ἡμέραις λιποψυχίας ἐξ ἔθνικῶν συμφορῶν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐξέλιπε, ὑποτρεφομένη μὲν ὑπὸ τῆς ἐλπίδος εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκδηλουμένη δ' εἰς χρησμούς καὶ προρρήσεις, παραδόσεις καὶ δημοτικὰ ἄσματα καὶ εἰς ἐνόπλους ἐξεγέρσεις κατὰ τοῦ ἰσχυροτάτου δεσπότη²).

Περὶ τοῦ τελευταίου τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, ἐπεκράτησαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, Τούρκων καὶ Δυτικῶν ποικίλα θρυλήματα¹). Οὕτω π. χ. ἐν τῷ χρονικῷ, τὸ ὁποῖον περὶ τὸ 1580 συνέταξεν ὁ μέγας λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἱέραξ ἀναγινώσκομεν:

Ὁ Κωνσταντῖνος κράτωρ δέ, ὁ Δράγασης τοὔπικλην,
ἐν τῷ μεγίστῳ τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας,
τῆς παρ' Ἰουστινιανοῦ ἐκ βάρων ἐγεργείσης,
καταφυγῶν ὁ δυστυχῆς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις,
μεταλαμβάνει τῶν φρικτῶν Κυρίου μυστηρίων
αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ὁμοῦ καὶ δοῦλοι·
τὴν ὁμευνέτιν φεῦ! δ' αὐτοῦ κατατομεῖ τὸ πρῶτον,
καὶ παῖδας καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς οἰκείους πάντας,

1) Κριτοβούλου συγγραφῆς Α', ιη', 7 (= Müller Fr. hist. Graec., τόμ. V, σελ. 69.)

2) Ν. Γ. Πολίτης, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 658—9.

1) Πρβλ. τὸ μελέτημα τοῦ Σ. Π. Λάμπρου «Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ὡς σύζυγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῖς θρύλοις» ἐν τῷ «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι», τόμ. Δ' (1907) σελ. 417—466. Ἐπίσης πρβλ. τὸ μελέτημα τοῦ Ζ. Ἀ. Σιδερίδου, «Περὶ τοῦ τάφου, τοῦ θανάτου καὶ τῆς σπάθης Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου» ἐν τῷ βιβλίῳ «Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453 συγγραφεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ διασήμου καὶ σοφοῦ Ἀρχαιολόγου Α. Δ. Μόρτμανν (πατρός), μεταφρασθεῖσα δὲ ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Α. Βαφειάδου Λεσβίου... Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκδότης Εὐνοϊκὸς Ν. Κούζης βιβλιοπώλης. Πέραν Κουλέ—Καποῦ ἀριθ. 693. 1909», σελ. 174—209, (περὶ τοῦ ἀνωτέρω βιβλίου ἰδὲ καὶ Α. D. Mordtmann, Anatolien, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von F. Babinger. Hannover 1925, σελ. XIX—XX.)

μη ζῆν προκρίνας, θανεῖν δέ, αὐτοῦ ἐπὶ τὸ σέβας.

πᾶσι δὲ τάφος γέγονε πατρὶς ἢ παμφιλτάτη
τοῦ Κωνσταντίνου κράτορος καὶ τῶν ἀρίστων πάντων.¹⁾)

Τὰ τοῦ Ἰέρακος περὶ τῆς σφαγῆς τῆς συζύγου, τέκνων²⁾ καὶ οἰκείων τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου—κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τούτου,—βραχὺ πρὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως, ἐπαναλαμβάνει ὡς φημιγορίαν καὶ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Μαρτίνου Κρούσιον: «Φέρεται δὲ λόγος ὅτι πρότερον [ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος] μεταδούς τῶν θείων μυστηρίων τοῖς παισὶν αὐτοῦ, τῇ βασιλίσση καὶ πολλοῖς συγγενέσι καὶ οἰκείοις, ἅπαντας ἀποκεφαλίσθῃναι προσέταξε τοῦ μη αἰχμαλωσίας τυχεῖν»³⁾. Ἀπαντῶν δὲ ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς εἰς ἐρωτήματα τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀλωσιν τυχόν σύζυγον τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἐσημείωσε: «Βασιλίσσης ὄνομα ὑστάτης οὐκ οἶδα. Ἠρώτησα γὰρ πολλούς, καὶ οὐδεὶς μοι εἶχε λέγειν ἀληθείας ῥήματα ἢ γραφὴν δεῖξαι⁴⁾». Ἡ ἀπορία τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ καὶ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου δικαιολογεῖται τελείως, διότι ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος κατὰ τὴν Ἀλωσιν ἦτο χῆρος, πατὴρ δὲ τέκνων κατὰ τὰς αὐθεντικὰς πηγὰς οὐδέποτε ὑπῆρξε· ἂν καὶ πολλοὶ ἡμέτεροι καὶ ξένοι, σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι τῆς Ἀλώσεως, πολλὰ ἀφηγοῦνται περὶ τῆς κατ' αὐτὴν δῆθεν συζύγου καὶ τῶν δῆθεν τέκνων τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ', προφορικοὶ δὲ θρυλοὶ περὶ τούτων καὶ ἐκείνης κυκλοφοροῦσι μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων καὶ μέχρι σήμερον⁵⁾.

Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὁ τελευταῖος τῶν Παλαιολόγων αὐτοκρατόρων ἔπεσεν ἡρωικῶς μαχόμενος ὑπὲρ τοῦ Γένους καὶ τῆς Πόλεως, «τῆς χαρᾶς πάντων τῶν Ἑλλήνων», κατὰ τὴν ἀποφράδα εἰκοστὴν ἐνάτην Μαΐου τοῦ 1453. Ἐν τούτοις περὶ τῆς τύχης τοῦ ἡρωικοῦ, ἄλλ' ἀτυχοῦς αὐ-

1) Κ. Ν. Σάββα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. Ἐν Βενετίᾳ 1872, σελ. 266-7, στίχ. 669-677, 685-686, πρβλ. καὶ σελ. ρζζ'. Dethier, Monumenta Hungariae Historica. Τόμ. ΚΑ', μέρος Α', σελ. 669—677. Πρβλ. καὶ Σ. Π. Λάμπρον, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 449.

2) Περὶ τοῦ Ἰέρακος πρβλ. πρὸ παντὸς Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἀθηναϊκὸν ἀρχαιολογικόν. Α'. Οἱ ἄρχοντες Μπενιζέλοι. Ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 71—108, ὅπου καὶ ἀρχαιότερα βιβλιογραφία (πρὸςθες καὶ J. Moravcsik ἐν Β.—Ng. Jh., τόμ. I' [1932—34] σελ. 413—416).

3) M. Crusii, TurcoGraecia. Ἐν Βασιλείᾳ (1584) σελ. 96.—Ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς καὶ ὁ Ἰέραξ φαίνονται ἀντλοῦντες ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἄνωτέρω φημιγορίας ἐκ λαϊκῶν προφορικῶν πηγῶν.

4) M. Crusius, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 96 (πρβλ. καὶ σελ. 57).

5) Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρον, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 429 κ. ἐ., Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἄνωτέρω σελ. 191.

τοκράτορος πολλά τὰ ἀντιφατικά ἐλέγοντο καὶ εὐθύς μετὰ τὴν "Ἀλωσιν καὶ βραδύτερον. Αὐτὸς ὁ πολυχρόνιος οἰκείος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ πρωτοβεστιάριος αὐτοῦ, ὁ ἱστορικός Γεώργιος Φραντζῆς—ὡς φαίνεται—κατὰ τὴν ἐσχάτην περίοδον τοῦ ἀγῶνος, καταληφθεὶς ὑπὸ δειλίας, ἐγκατέλιπε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σωτηρίαν¹⁾. Δί' ὃ περὶ τῆς τύχης τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ κυρίου—εὐθύς μετὰ τὴν "Ἀλωσιν—δὲν εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς βέβαιος, ἀρκεῖται δὲ νὰ σημειώσῃ κατὰ τρόπον Ἡροδότειον, ὅτι «τινὲς μὲν ἐλθόντες ἔλεγον, ὅτι ἔφυγεν, ἄλλοι δὲ ἐν τῇ πόλει εἶναι ἔλεγον κεκρυμμένον, ἄλλοι δὲ τεθνάναι μαχόμενον»²⁾. Τὰ αὐτὰ περίπου πρὸς τὰ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ ἐκδέτεται σχετικῶς καὶ ὁ Νικόλαος Βάρβαρος, τονίζων, ὅτι ἄγνωστος ἦτο ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος, διότι ἄλλοι μὲν ἔλεγον, ὅτι εἶδον αὐτὸν μεταξὺ τῶν νεκρῶν, ἄλλοι δέ, ὅτι ἔφυγεν ἐν ᾧ προέβαινον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ³⁾. Ὁ δὲ Ἀρμένιος Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἐθρήνησε—πιθανῶς οὐχὶ μακρὸν μετὰ τὴν "Ἀλωσιν—δι' ἑκάτον ἐνεθήκοντα ὀκτῶ στίχων τὴν πτώσιν τοῦ «μεγάλου καταφυγίου τῶν Χριστιανῶν», ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πόλιν ἔφυγε διὰ τῶν θαλασσῶν ἐπιβάς φραγκικοῦ πλοίου.⁴⁾ Τὶ θαυμάσια ἱστορία καὶ μυθολογήματα ἐκυκλοφόρουσιν περὶ τῆς τύχης τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, μανθάνομεν καὶ ἐξ ἄλλων κειμένων καὶ ἐκ τοῦ «Θρήνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ὁ ὁποῖος περιεσώθη ἐν ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων⁵⁾, ἐπὶ μέρους δὲ καὶ ἐν κώδικι τῆς Συλλογῆς Πολλάνη⁶⁾. Ἐχει δὲ τὸ κείμενον τοῦ Θρήνου τούτου ὡς ἐξῆς: «Ὁ δὲ ἐλεινὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καθὼς ἐμπῆκαν οἱ Τοῦρκοι τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ἐπεριπάτει ἀπὸ τὰ τείχη καὶ ἔβλεπε διὰ τοὺς ἔχθρους. Εἶχε καὶ μετ' αὐτοῦ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας καὶ πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος ἦτον ἕνας ναὸς τῆς Ὑπεραγίας, καὶ θεωρεῖ ὁ βασιλεὺς μίαν βασίλισσαν ὅπου ἔρχονταν ἀπὸ ἔξω μὲ πολλοὺς εὐνούχους καὶ ἐμπῆκε μέσα εἰς τὸν ναόν. Ὑπῆγε γοῦν καὶ ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς ἄρχοντας νὰ ἰδοῦν τί βασίλισσα ἦταν ἐκείνη ὅπου ἐμπῆκεν εἰς

1) Πρβλ. καὶ τὰς εἰκασίας τοῦ Ζ. Ἀ. Σιδερίδου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 175 κ. ἔ.

2) Γ', σελ. 290 ἐκδ. Βόννης.

3) Nicolo Barbaro, Giornale dell' assedio di Constantinopoli. Ἐκδ. ὑπὸ Enrico Cornet, σελ. 57. Πρβλ. Ζ. Α. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 181.

4) Πρβλ. τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τῶν στίχων τοῦ Ἀβραάμ ὑπὸ Eug. Boré ἐν "Journal Asiatique", τόμ. ΙΕ' (1835) σελ. 283—4, καὶ Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 660 κ. ἔ. Περὶ ἄλλων μεταφράσεων τῶν αὐτῶν στίχων πρβλ. καὶ Σ. Π. Λάμπρον, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ε' (1908) σελ. 196 κ. ἔ.

5) Suppl. gr. 467.

6) Ἀριθ. 39=Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀριθ. 2414.

τὸν ναὸν ἐκεῖνον καὶ ἐμπῆκαν μέσα. Ἡ δὲ βασίλισσα ἀνοίξε τὴν ὥραϊαν πύλην καὶ ἐμπῆκε μέσα καὶ ἐκάθησεν εἰς τὸ ἱερὸν σὺνθρονον καὶ ἔδειξε σχῆμα λυπητικόν. Τότε ἀνοίξε τὸ ὑπεράγιον αὐτῆς στόμα καὶ εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα: «Ἀφόντις μοῦ ἐπαράδοσαν ταύτην τὴν ταλαίπωρον Πόλιν, πολλαῖς φοραῖς τὴν ἐγλύτωσα ἀπὸ ὀργαῖς θεϊκαῖς· ἀλλὰ καὶ τώρα ἐπαρακάλεσα τὸν υἱὸν μου καὶ θεόν, καὶ ὅμως ἔγινε ἀπόφασις, ὅτι νὰ παραδοθῆτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀλλοτρίων, διότι αἱ ἁμαρτίαι τοῦ λαοῦ ἀναψαν τὸν θυμὸν τοῦ θεοῦ. Καὶ λοιπὸν ἄφες τὸ στέμμα τῆς βασιλείας ἐδῶ νὰ τὸ φυλάγω, ἕως νὰ εὐδοκήσῃ ὁ θεὸς νὰ ἔλθῃ ἄλλος νὰ τὸ παραλάβῃ καὶ σὺ ὕπαγε νὰ ἀποθάνῃς ὅτι ἔτζι ὤρισεν ὁ θεός». Καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς, ἔγινε περίλυπος, καὶ ἔβγαλε τὸ στέμμα τῆς βασιλείας καὶ τὸ σκῆπτρον ὅπου ἐβάστα εἰς τὸ χέρι, καὶ τὸ ἔβαλεν ἐπάνω εἰς τὴν ἀγίαν τράπεζαν· καὶ ἐστάθη μετὰ δακρύων καὶ εἶπεν «Ἔω δέσποινά μου, ἐπειδὴ διὰ τὰς ἁμαρτίας μου ἐξεγυμνώθηκα τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας καὶ χάνω καὶ τὴν ζωὴν μου, ἰδοὺ παραδίδωμι καὶ τὴν ψυχὴν μου εἰς χεῖρας σου, καθὼς σὲ ἐπαρέδωκα καὶ τὸ στέφος τῆς βασιλείας». Τότε ἀπεκρίθη ἡ κυρία τῶν ἀγγέλων· «Κύριος ὁ θεὸς νὰ ἀναπαύσῃ τὴν ψυχὴν σου μετὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ.» Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔβαλε μετάνοιαν, καὶ ὑπῆγε νὰ φιλήσῃ τὸ γόνυ αὐτῆς, καὶ ἐκείνη ἔγινε ἄφαντος μετὰ τῶν εὐνούχων, οἵτινες ἦσαν οἱ ἄγγελοι. Ἀλλὰ οὐδὲ τὸ στέμμα οὐδὲ τὸ σκῆπτρον εὐρέθησαν ἐκεῖ ὅπου τὸ ἄφησε, διότι τὸ ἐπῆρεν ἡ κυρία Θεοτόκος νὰ τὸ φυλάγῃ ἕως οὗ νὰ γένη ἔλεος εἰς τὸ ταλαίπωρον γένος τῶν Χριστιανῶν. Ταῦτα ἐξηγήθησάν τινες Χριστιανοὶ ὕστερον, παρόντες ἐκεῖ ὅπου εἶδαν τὸ θαῦμα. Τότε ἐβγῆκε ὁ βασιλεὺς γεγυμνωμένος τῆς βασιλείας, καὶ ὑπῆγε μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, βλέποντες ἀπὸ τὰ τείχη τοὺς ἐχθρούς· καὶ ἐσύναξαν καὶ ἐσυναπαντήθη μὲ μερικoὺς Τούρκους, καί, δώσας πόλεμον μετ' αὐτῶν, ἐνικήθη, καὶ ἔκοψαν αὐτὸν ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, καὶ ἤφεραν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐλεεινοῦ βασιλέως εἰς τὸν σουλτάνον καὶ ἐχάρη μεγάλως». ¹⁾

Ἐκ τῶν προεκτεθειμένων ἐξάγεται, ὅτι κατ' ἀρχάς, ἦτοι εὐθύς μετὰ τὴν Ἄλωσιν, ὑπῆρξαν ἀντιφατικὰ τὰ λεγόμενα περὶ τῆς τύχης τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Αὐτὸς ὁ Πορθητῆς ἅμα τὸ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν διετέλεσεν ἐν πλήρει ἀπορίᾳ περὶ τῆς τύχης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου καὶ ἠρώτησε τὸν μέγαν δοῦκα Λουκᾶν Νοταρᾶν «εἰ ὁ βασιλεὺς ἀπέδρασεν σὺν ταῖς ναυσί, καὶ ὁ δούξ ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐκ οἶδε· ἦν γὰρ αὐτὸς [=ὁ Λουκᾶς Νοταρᾶς] ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ τότε ὅτε οἱ Τοῦρκοι συνήντησαν, εἰσελθόντες ἐν τῇ πύλῃ τῆς Χαρσοῦ, τῷ βασιλεῖ» ²⁾. Μόλις δὲ ἀφ' οὗ ἀνευρέθη ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοκράτορος καὶ ἀνεγνωρίσθη αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ καὶ

1) Σ. Π. Λάμπρος, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ε' (1908) σελ. 248—250

2) Δούκας, ἐκδ. Βόννης, σελ. 300.

ὕπ' ἄλλων ἐπέισθη ὁ Πορθητῆς περὶ τοῦ θανάτου ἐκείνου¹⁾. Ὁρθῶς παρατηρήθη²⁾, ὅτι ἡ κατ' ἀρχὰς ἐπικρατήσασα ἀμφιβολία καὶ ἀβεβαιότης περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρέπει ν' ἀποδοθῆ καὶ εἰς τὰς κυκλοφορούσας τότε χρησμολογίας καὶ εἰς τὰ γεγονότα, ὅτι ὁ ἀείμνηστος αὐτοκράτωρ ἔπεσε «μονώτατος»,³⁾ τῶν περὶ αὐτὸν θανόντων ἢ φυγόντων, καὶ ἔπεσε μᾶλλον ὡς ἀπλοῦς μαχητῆς ἢ ὡς αὐτοκράτωρ· ἐννοῶ, ἔπεσεν ἐνδεδυμένος οὐχὶ ὀλόκληρον τὴν αὐτοκρατορικὴν στολὴν, ἀλλὰ μόνον τὰ αὐτοκρατορικὰ πέδιλα⁴⁾. Πρβλ. μάλιστα τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Δούκα: «ὁ βασιλεὺς οὖν ἀπαγορεύσας ἑαυτὸν, ἰστάμενος βαστάζων σπάθην καὶ ἀσπίδα εἶπε λόγον λύπης ἀξίον οὐκ ἔστι τις τῶν Χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ; ἦν γὰρ μονώτατος ἀπολειφθεῖς. τότε εἰς τῶν Τούρκων δούς αὐτῷ κατὰ πρόσωπον καὶ πλήξας, καὶ αὐτὸς τῷ Τούρκῳ ἐτέραν ἐχαρίσατο· τῶν ὀπισθεν δ' ἕτερος καιρίαν δούς πληγὴν, ἔπεσε κατὰ γῆς· οὐ γὰρ ᾔδεισαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐστίν, ἀλλ' ὡς κοινὸν στρατιώτην τοῦτον θανατώσαντες ἀφῆκαν»⁵⁾. Πρβλ. καὶ Λαόνικον Χαλκοκονδύλην: «τοῦ μέντοι βασιλέως Ἑλλήνων τὴν κεφαλὴν τῶν νεηλίδων⁶⁾ τις μετὰ ταῦτα παρὰ βασιλέα ἐνεγκάμενος δῶρά τε ἔλαβε καὶ ἀρχῆ ἔδωρήθη. ὅτω δὲ τρόπῳ ἀποθάνοι, οὐδεὶς ᾔσθετο τῶν νεηλίδων φράσαι. κατὰ γὰρ τὴν πύλην σὺν πολλοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ὡς ὁ τυχῶν ἐτελεύτησε.»⁷⁾ Καὶ δὲν ἀποκλείεται τὸν κατὰ κοινὸν μαχητὴν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου νὰ ὑπονοῆ ὁ στιχοπλόκος τοῦ ἐν τῷ χρησμολογίῳ τοῦ Παΐσιου Λιγαρίδου κειμένου «Θρήνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως», λέγων:

ἐσκότωσαν τὸν βασιλὲ οἱ σκύλοι γιανιτζᾶροι·
ἀνεκατώθ' τὸ αἶμα του μὲ τῶν πολλῶν τῶν αἶμα⁸⁾.

1) Αὐτόθι.

2) Ὑπὸ τοῦ Ζ. Ἀ. Σιδερίδου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 175 κ.έ.

4) Ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν «περικνημίδων ἢ καὶ πεδίλων, ἐνθα χρυσοὶ ἀετοὶ ἦσαν γεγραμμένοι» ἀνεγνωρίσθη βραδύτερον τὸ πτώμα τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὸν Γεώργιον Φραντζῆν (ἐκδ. Βόννης, σελ. 291.)

3) Καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ *Ubertini Tusculi Brixienensis* (Croleos libri IV, ἐκδ. Dethier, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 95-262) Βιβλ. Δ', στίχ. 1007-1012, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος προσεβλήθη «μόνος μαχόμενος». Πρβλ. Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 180.

5) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 286—7. Τὰς εἰδήσεις ταύτας ἴσως συνέλεξεν ὁ Δούκας ἐκ Τούρκων αὐτοπτῶν τῶν σχετικῶν ἔργων ὅπως συνέλεξεν ἐκ Τουρκικῶν πηγῶν—κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν (ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 287)—καὶ ἄλλα σχετικὰ πρὸς τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

6) = γιανιτζᾶρων.

7) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 399, ἐκδ. Darkó, τόμ. Β', σελ. 163.

8) Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν «B. Z.», τόμ. Ι' (1903) σελ. 268—271, στίχ. 17—18.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω «μονωτάτου» καὶ «ὡς κοινοῦ στρατιώτου» ἀποθανόντος τοῦ αὐτοκράτορος, δὲν θὰ ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄμεσοι μάρτυρες τοῦ ἠρωϊκοῦ αὐτοῦ τέλους· ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ ἡ περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς ἐπικρατήσασα ἀμφιβολία καὶ ἀβεβαιότης, ἐπικρατήσασα κατ' ἀρχὰς καὶ μεταξὺ τῶν οἰκειοτάτων τοῦ αὐτοκράτορος ἀξιωματικῶν, ὡς ὁ Λουκάς Νοταρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Φραντζῆς.¹⁾ ἐντεῦθεν λοιπὸν προϋπῆρχον καὶ δεδομένα κατάλληλα πρὸς δημιουργίαν σχετικῶν θρύλων. Ἄλλὰ τίθεται τὸ ἐρώτημα, διατι ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν ἐσχάτην περίοδον τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐφόρεσε τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ στολήν; Βεβαίως ἐκ προνοίας· πρῶτον μὲν ὅπως μὴ καταστῆ στόχος τῶν ἐχθρῶν κατὰ τὰς ἐφόδους τούτων, δεύτερον δέ, ὅπως ἐν περιπτώσει ἀλώσεως τῆς Πόλεως ἀποφύγη τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀνθ' ἧς προετίμα τὸν ἐφ' ὅπλου θάνατον.²⁾ Ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐν περιπτώσει ἐπικρατήσεως ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι προφανές. Καὶ ὁ Μανουὴλ Μαλαξὸς ὀρθῶς παρατήρησεν, ὅτι οἱ φονεύσαντες κατὰ τὴν 29 Μαΐου 1453 τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον Τοῦρκοι ἠγνόησαν, «ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἄν, οἶμαι, ἐφόνευσαν, ἀλλὰ ζῶντα ἐπίασαν, συλλαβόντες παντοιοτρόπως, καὶ προσέφερον τῷ βασιλεῖ αὐτῶν³⁾». Καὶ ὁ Δούκας⁴⁾ ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ ἀνακοινώσεις Τούρκων, μετασχόντων τῆς Ἀλώσεως τῆς Πόλεως, βεβαιοῖ, ὅτι οὔτοι ἐκ κακῶν ὑπολογισμῶν προέβησαν κατ' αὐτὴν εἰς σφαγὰς πολλῶν χριστιανῶν· «καὶ γὰρ - ἔλεγον οἱ Τοῦρκοι - εἰ ἤδειμεν τοσαύτην ἀπορίαν ἀνδρῶν ὑπάρχουσαν ἐν τῇ Πόλει, τοὺς πάντας ὡς πρόβατα πεπράκαμεν ἄν».

Ἀνωτέρω παρεθέσαμεν χωρῖα παλαιῶν κειμένων, βεβαιοῦντα τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς ἀβεβαιότητας, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτουν ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀλωσιν τῆς Βασιλευούσης ἐν σχέσει πρὸς τὸ τέλος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ἀδρομερεστέρας εἰδήσεις περὶ τῶν αὐτῶν

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32ιη' κ. ἐ.

2) Πρβλ. Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 176 κ. ἐ. Καὶ ἐν βραχείᾳ Ἰταλικῇ ἐκθέσει περὶ τῆς Ἀλώσεως, διασωθείση ἐν τῷ κώδικι V.F.4 τῆς ἐν Νεαπόλει βιβλιοθήκης Brancacciana, ἐκδομένη δὲ ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Ε' (1908) σελ. 259-260 ἀναγινώσκομεν: «et l'imperatore fù ucciso hauendosi l'habito mutato per non essere conosciuto».

3) Ἱστορία πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Μ. Crusii, TurgoGraecia (ἐν Βασιλεῖα 1584), σελ. 12. Πρβλ. καὶ Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 177 κ. ἐ., 183 κ. ἐ.

4) Ἔκδ. Βόννης, σελ. 287-8.

ἀμφιβολιῶν περιέχει ὁ λεγόμενος «Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ὁ θεωρούμενος ὑπὸ τινων ἔργον τῆς περιόδου 1461—1483 καὶ προσγραφόμενος οὐχὶ ὀρθῶς εἰς τὸν Ρόδιον Ἐμμανουὴλ Γεωργιλλᾶν Λιμενίτην, τὸν στιχοπλόκον τοῦ «Θανατικοῦ τῆς Ρόδου» καὶ τῆς «Ἱστορικῆς ἐξηγήσεως περὶ τοῦ Βελισσαρίου» Ἄλλ' ὁ λεγόμενος «Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως» οὗτος διὰ λόγους πραγματικούς καὶ γλωσσικούς δὲν προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Ἐμμανουὴλ Γεωργιλλᾶ Λιμενίτου, ἐγράφη δὲ πάντως βραχὺ μετὰ τὴν «Ἀλωσιν¹⁾», ἐν ᾧ πρωτεύουσα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους ἦτο εἰσέτι ἡ Ἀδριανούπολις. Ὅπως δὴποτε ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ, τὸ ὁποῖον συνήθως κυκλοφορεῖ ὡς «Θρῆνος» ἢ «Ἀλωσις» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπάρχουσι πολλοὶ στίχοι, ἐνίοτε μάλιστα στερεότυποι στίχοι, ἀναφερόμενοι εἰς τὸν κακόμοιρον, ἀλλὰ καὶ «πανφρόνιμον» καὶ «ἀνδρεῖον» Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον. Ἐκ τῶν στίχων τούτων παραθέτω ἐνταῦθα τοὺς ἀμέσως πρὸς τὰ ἡμέτερα θέματα σχετιζομένους, τοὺς περιέχοντας δῆλον ὅτι φήμας περὶ τῆς τύχης τοῦ ὑστάτου τῶν μεσοχρονίων ἡμῶν ἡγεμόνων:

Νὰ δράμουν νὰ βοηθήσουσι²⁾ τὴν ταπεινὴν τὴν Πόλιν,
τὴν Πόλιν τὴν πανάτυχον, τὸ μέλος τὸ οἰκεῖον,
τὸν βασιλέα τὸν πτωχόν, τὸν ἄθλιον Κωνσταντῖνον,
ὁποῦχε πάντα καὶ αἰεὶ σ' αὐτούς, νὰ τὸν βοηθήσουν,
τὸν πόθον καὶ τὴν πίστιν του καὶ ὄλον του τὸ θάρρος,
καὶ ἐγελάστην ὁ πτωχὸς κ' ἔχασε τὴν ζωὴν του,
καὶ ἀπέθανεν, ὡς λέγουσιν, ἐπάνω εἰς τὸ σπαθὶν του.
Τὸ θάρρος ὁποῦ ἤλπιζεν εὐρέθην γελασμένος.³⁾

Καὶ κατωτέρω ἀποτεινόμενος ὁ στιχοπλόκος πρὸς τὸν «αὐθέντην, τὸν δοῦκαν, κύριον τῆς Μπουργούνιας» λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐξῆς:

Ἡ Πόλης, ἡ ἀγάπη σου, ἐπῆραν τὴν οἱ Τοῦρκοι·
ἡ Ὁδηγήτρια οὐ φαίνεται, ἡ Ἀγία Σοφία ἐχάθην,
ὁ φίλος σου ὁ βασιλεὺς οὐδὲ ποσῶς εὐρέθην·
τοὺς ἄρχοντας ἐκόψασιν τὰ τούρκικα μαχαίρια,
καὶ οἱ πτωχοὶ οἱ ταπεινοὶ ὅλοι ἠχμαλωτισθῆκαν.⁴⁾

1) Πρβλ. πρὸ παντὸς A. Elissen ἐν "Göttingische Gelehrte Anzeigen" 1871, σελ. 1538—1566., 1874, σελ. 475—478, καὶ Γ. Χατζιδάκιν ἐν «B. Z.», τόμ. Γ' (1894) σελ. 581 - 598 (=τοῦ αὐτοῦ: Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά. Τομ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1905, σελ. 537 - 560). Πρβλ. καὶ K. Krumbacher, GBL² § 366 Σ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνημῶν», τόμ. Ε' (1908) σελ. 194, Γ'.

2) =οἱ Φράγκοι καὶ οἱ λοιποὶ Χριστιανοί.

3) E. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire. Τόμ. Α'. Ἐν Παρισίοις, 1880, σελ. 175, στίχ. 184—191.

4) Αὐτόθι, σελ. 181, στίχ. 375—379.

Καί πάλιν ὁ στιχοπλόκος ἐν ἀποστροφῇ πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐτοκράτορα ἀναφωνεῖ:

ὦ βασιλεῦ, καὶ νᾶχες ζῆν καὶ μ' εἶχες ἀποθάνειν!
 ποῦ εἶν' οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τοῦ παλατιοῦ τῆς Πόλης
 καὶ ποῦ ὁ αὐτοκράτορας βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων;
 ὦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, Δράγαζη τὸ πινόμιν,
 εἶπέ μοι ποῦ εὐρίσκεσαι· ἐχάθης; ἐκρυβήθης;
 [ἦ] ζῆς; ἦ καὶ ἀπέθανες; ἐπάνω στὸ σπαθί σου;
 ὅτι ὁ σκύλος ἀμηνῶς, ὁ Μαχουμέτ ὁ κράτωρ,
 ὁποῦ αὐθέντευσεν λοιπὸν τὴν ἄτυχον τὴν Πόλην,
 πολλὰ γὰρ ἐπήλαφησε τὰ κομμένα κεφάλια,
 καὶ τὰ κορμιά ἐδιέγερνε, λέγω, τὰ κεκομμένα,
 τὸ γύρευεν, οὐδὲν ἤυρε· οὐκ οἶδα τίς ἢ χρεία·
 νεκρὸν σῶμα, λέγω, τὸ σὸν τί τό θελεν ὁ σκύλος,
 ἢ τὴν τιμίαν κεφαλὴν, αὐθέντα, τὴν δικὴν σου.¹⁾

Πολύ σπουδαιότερα διὰ τὸ ζήτημα ἡμῶν εἶναι ἢ πρὸς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ κειμένου ἀπαντῶσα ἀποστροφή:

ὦ Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, τί νᾶναι ἀπὸ σέναν;
 λέγουν ὅτι ἀπέθανες ἐπάνω στὸ σπαθίν σου,
 ἦκουσα πάλιν νὰ λέγουσιν καὶ εἶσαι κεκρυμμένος
 ὑπὸ χειρὸς τῆς πανσθενοῦς δεξιᾶς τοῦ Κυρίου·
 μακάρι νὰ 'σαι ζωντανός, σὰν εἶσαι ἀποθαμμένος!²⁾

Ἐχαρακτήρισα ἤδη τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω ἀποστροφήν πολὺτιμον, διότι αὕτη βεβαιοῖ, ὅτι ἤδη βραχὺ μετὰ τὴν "Ἄλωσιν εἶχε σχηματισθῆ κυριώτατον σημεῖον τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, ἥτοι ἐκεῖνο, καθ' ὃ οὗτος ἀφηρηπάγη καὶ ἐκρύβη θεία θελήσει καὶ συνεργεῖα. Παρατηρητέον, ὅτι ὁ στιχοουργὸς τοῦ ἀνωτέρω κειμένου δὲν ἔχει σχηματίσει ὠρισμένην πίστιν περὶ τοῦ τέλους τοῦ αὐτοκράτορος· τονίζει ὅμως κατ' ἐπανάληψιν,³⁾ ὅτι οὐδὲ λείψανον αὐτοῦ εὐρέθη· διὰ τούτου ἴσως ἤθελεν ἐν τούτοις νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἤδη διαδεδομένην παράδοσιν, ὅτι ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος ἔχει κρυβῆ ὑπὸ χειρὸς τῆς πανσθενοῦς δεξιᾶς τοῦ Κυρίου.

1) Αὐτόθι, σελ. 195-6, στίχ. 821-833 (ἀντιθέτως ἀνωτέρω, σελ. 32ιθ' κ. ε., λέγουσι τὰ κείμενα σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ δὲ τῆς ταφῆς αὐτοῦ πρβλ. πρὸ πάντων Ζ. Ἄ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 182 κ. ε.

2) E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 202, στίχ. 1014-1018. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 661. Ζ. Ἄ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 181.

3) E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 181, στίχ. 377, σελ. 196, στίχ. 827-831.

Καὶ ἄλλα σημεῖα τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ ἐλέγχονται ἐν χρόνοις ἤδη παλαιοῖς ἐσχηματισμένα ἢ καὶ στοιχεῖα ἱστορικὰ ὄντα. Οὕτω λέγει ὁ θρύλος «ὅταν ἦρθε ἡ ὦρα νὰ τουρκέψη ἡ Πόλη, καὶ μπῆκαν μέσα οἱ Τοῦρκοι, ἔτρεξε ὁ Βασιλιᾶς μας καβάλλα ἔς τᾶλογό του νὰ τοὺς ἐμποδίση. Ἦταν πλῆθος ἀρίφνητο ἡ Τουρκιά, χιλιάδες τὸν ἔβαλαν ἔς τὴ μέση κ' ἐκεῖνος χτυποῦσε κ' ἔκοβε ἀδιάκοπα μὲ τὸ σπαθί του. Τότε σκοτώθη τᾶλογό του κ' ἔπεσε κι' αὐτός. Κ' ἐκεῖ ποὺ ἕνας Ἀράπης σήκωσε τὸ σπαθί του νὰ χτυπήσῃ τὸ βασιλιᾶ ἦρθε ἄγγελος Κυρίου καὶ τὸν ἄρπαξε...»¹⁾). Περὶ τῶν ἀπεγνωσμένων ἀγώνων τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν Πόλιν πρβλ. ὅσα πρὸς τὰ τοῦ θρύλου πλησιάζοντα λέγει ὁ Γεώργιος Φραντζῆς²⁾): «ὁ δὲ [βασιλεὺς] τὸν ἵππον κεντήσας δραμῶν ἔφθασεν ἕνα τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβῶν ἤρχετο, καὶ ὥσπερ ὁ Σαμφῶν ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐποίει, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς ἐν τῇ πρώτῃ συμπλοκῇ ἐκ τῶν τειχῶν ἀπεκρήμισεν, ὡς ἰδεῖν θαῦμα ξένον τοὺς ἐντυχόντας καὶ βλέποντας· βρυχόμενος ὡς λέων καὶ τὴν ρομφαίαν ἐσπασμένην ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἀπέσφαξε· καὶ τὸ αἶμα [τῶν ὑπ' αὐτοῦ σφαγέντων] ποταμηδὸν ἐκ τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ [ἐφίππου ὄντος] ἔρρεεν...»³⁾) Ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦτο ἔφιππος καὶ ἐκράτει σπάθην, ἐν ᾧ διὰ τῶν ἐρειπιωθέντων τμημάτων τοῦ τείχους στίφη Τούρκων εἰσέβαλον εἰς τὴν Πόλιν, — ὅπως δηλαδὴ *mutatis mutandis* καὶ ὁ θρύλος θέλει ἀναφέρεται καὶ ὑπ' ἄλλων πηγῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων τῆς Ἀλώσεως.⁴⁾ Ἡ δ' ἐκδοχὴ, ὅτι ἔπεσεν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ ἵππου ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ μακρᾷ περὶ τῶν κινδύνων καὶ συμφορῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολῇ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ πρὸς τὸν καθηγητὴν Μαρτῖνον Κρούσιον.⁵⁾ μόνον ἐν τῇ ἐπιστολῇ λέγεται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ «φεύγων ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ ἀπέθανεν», ἐν ᾧ κατὰ τὸν θρύλον «σκοτώθη τᾶλογος» τοῦ αὐτοκράτορος «κ' ἔπεσε κι' αὐτός». Κατὰ τὸν θρύλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ ἐπιχειρεῖ «Ἀράπης» διὰ τῆς σπάθης νὰ φονεύσῃ τὸν αὐτοκράτορα· κατὰ τινες θρύλους τουρκικοὺς, τοὺς ὁποίους διέσωσεν ὁ νεώτερος Ὄθωμανὸς ἱστορικὸς Ἀχμέτ Μουχτάρ, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος φεύγων ἐφονεύθη ὑπὸ τινος «Ἀράπη» ἢ «Ἀζάπη»⁶⁾ κατ' ἄλλους

1) Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33. Πρβλ. καὶ Κ. Γ. Ζησίου, Ἀλωσις τῆς Πόλεως. Ἐν Ἀθήναις 1907, σελ. 42--43.

2) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 286.

3) Πρβλ. Ζ. Α. Σιδερίδην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 175.

4) Αὐτόθι, σελ. 178 κ. ἔ.

5) Μ. Crussii, *Turcograecia*, σελ. 96. Πρβλ. καὶ Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 181 κ. ἔ, 191.

6) Περὶ τῆς λέξεως πρβλ. Σ. Ζανθοῦδίδην, Ἐρωτόκριτος. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1915, σελ. 481.

μὲν «ἐπὶ τῆς ἀνωφερείας τῆς ὁδοῦ, ἣτις νῦν φέρει τὸ ὄνομα Βεφᾶ τζαμῆ γιοκουσοῦ», κατ' ἄλλους δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν Ζεϊρέκ γιοκουσοῦ.¹⁾ Ἄλλὰ καὶ καθ' ἑλληνικὰς παραδόσεις «κοντὰ ἴς τὸ Βεφᾶ Μειδάνι, ἴς ἓνα χάνι μέσα, ἴς τὴν αὐλή, εἶναι θαμμένος ὁ βασιλιᾶς... Καὶ ἴς ἄλλη μεριά ἴς τὸ ἴδιο χάνι ἔχουν τὸν Ἀράπη ποῦ τὸν ἐσκότωσε σκεπασμένο ὄλο λαχούρια καὶ χαλιά.»²⁾ Περὶ ἄλλων σημείων τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, τὰ ὁποῖα ἐλέγχονται αἰωνόβια—ἀσφαλως κατὰ πολὺ ἀρχαιότερα τῆς Ἀλώσεως—γίνεται λόγος κατωτέρω, προκειμένου περὶ τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συναπετελέσθη ὁ θρύλος οὗτος.

Εἶναι ἀληθὲς ἀτύχημα, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Γ. Πολίτης ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ θανάτου νὰ ἐκδώσῃ ἰδίαν διεξοδικὴν μελέτην περὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ παραδόσεων ἔλαβε, ἵνα διὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ πλάσῃ τὸν θρύλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ. Ἔχομεν ὅμως εὐτυχῶς ἐπιτομον ἔκθεσιν τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν ὁ ἰδρυτὴς τῆς Νεοελληνικῆς Λαογραφίας ἐπεχείρησε, ὅπως καθορίσῃ τὰ διάφορα συγγενῆ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος θρύλος συναπετελέσθη.³⁾ «Τὸ πρῶτον στοιχεῖον εἶναι—κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην⁴⁾—ἡ ἀπιστία περὶ τοῦ θανάτου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, καὶ δὴ ἡγεμόνος, ἐξ οὗ πᾶσαι τοῦ λαοῦ αἱ ἐλπίδες ἐξαρτῶνται, ἂν μάλιστα δὲν πρόκεινται ἀρίδηλα μαρτύρια τῆς συμφορᾶς. Βλέπων ἀποτόμως συντριβομένης τὰς ἐλπίδας του, ὁ λαὸς ἀδυνατεῖ νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν τοῦ γεγονότος, καὶ στερρῶς ἐχόμενος καὶ τῶν ἐλαχίστων ἀμφιβολιῶν, πιστεύει μᾶλλον ὅτι ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου εἶναι πρόσκαιρος, καὶ ὅτι θὰ ἐπανέλθῃ ποτὲ ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ του. Τοσοῦτον πολυἀριθμὰ εἶναι τὰ παραδείγματα τῶν τοιοῦτων παραδόσεων, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι πᾶς λαὸς ἔχων ἱστορικὴν συνείδησιν διατηρεῖ τὴν πίστιν περὶ τῆς ἐπανόδου νεκροῦ τινος ἥρωος, ὅστις θ' ἀναδειχθῇ ὁ μέλλων σωτὴρ αὐτοῦ». Οὕτω ἐκ τῶν γειτόνων ἡμῶν οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἀναμένουν ν' ἀναφανῇ ὁ Σκεδέρμπητς, οἱ δὲ Σέρβοι ν' ἀναφανῇ ὁ βασιλεὺς Μᾶρκος Κραλίεβιτς (1371—1394), τὸν ὁποῖον διεκδικεῖ τόσοσιν ἡ ἱστορία ὅσον καὶ ὁ θρύλος.⁵⁾ Οἱ δ' Ἑλβετοὶ πιστεύουσιν, ὅτι ὁ μυθικὸς Γουλιέλμος Τέλλ, εἰς ὃν

1) Πρβλ. Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 182.

2) Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α' σ. 22 κ. ἐ., ἀριθ. 34, τόμ. Β', σελ. 675 κ. ἐ., Κ. Γ. Ζησιόου, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 39. Πρβλ. καὶ Ζ. Ἀ. Σιδερίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 189 κ. ἐ.

3) Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 661 κ. ἐ., Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 20 κ. ἐ.

4) Παραδόσεις τόμ. Β'. σελ. 658 κ. ἐ., Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 21 κ. ἐ.

5) Πρβλ. προχείρως C. Jirecek, Geschichte der Serben. Τόμ. Β'. Ἐν Γόθῃ 1918, σελ. 105 κ. ἐ., καὶ τῆς αὐτόθι ἀναγεγραφομένην βιβλιογραφίαν.

ἀποδίδουσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν τῷ 1307, καὶ ἄλλοι ὁμῶ-
 νυμοὶ πάτριοι ἥρωες κοιμῶνται ὑπνον αἰώνιον, ἐξ οὗ οὔτοι ἐγείρονται
 μόνον ὁσάκις ἡ Ἑλβετία κινδυνεύει κίνδυνον μέγαν, ὅπως σώσωσιν αὐτήν.¹⁾
 Κατὰ ταῦτα καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλβετῶν ἐπιζῆ Ὀθῦλος ἐθνικὸς παράλληλος
 πρὸς τὸν ἡμέτερον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει
 καὶ μεταξὺ τῶν Γερμανῶν, οἱ ὅποιοι πιστεύουσιν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ
 Σίγφριδ, τοῦ μεγάλου Καρόλου, τοῦ Καρόλου τοῦ Ε', τοῦ Φρειδερίκου τοῦ
 Πυρροπῶγωνος, τοῦ Ὄθωνος τοῦ μεγάλου καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνδρῶν.²⁾
 Καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διεπλάσθησαν
 πολλαχοῦ Ὀθῦλοι, καθ' οὓς ἡγεμόνες, πολιτικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄν-
 δρες δὲν ἀπέθανον.³⁾ Ὁ γράφων τὰς λέξεις ταύτας ἐπανελθὼν μετὰ πολυ-
 ετῆ ζωὴν ἐν τῇ ξένη εἰς τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα, ἤκουσε κατὰ τὸ θέρος
 τοῦ 1926 χωρικοὺς τῶν Ἀρκαδικῶν βουνῶν, τοὺς μὲν λέγοντας ἐπιμόνως,
 ὅτι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Β' δὲν ἀπέθανε, τοὺς δὲ λέγοντας μετ' ἀδι-
 ασεΐστου πίστεως, ὅτι ναὶ μὲν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Β', ἀλλὰ
 «μίαν ἡμέραν θ' ἀναστηθῆ γιὰ τὴν Πατρίδα». Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ
 ἄς τονισθῆ, ὅτι ἡ λαϊκὴ δοξασία, καθ' ἣν ἐξαιρετικοὶ ἄνδρες εἶναι ἀνώτε-
 ροὶ τοῦ θανάτου, ἀποτελεῖ παλαιὰν κληρονομίαν, τῆς ὁποίας πολλὰ μαρ-
 τύρια ἔχομεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης⁴⁾ περι-
 συνέλεξε καὶ μαρτύρια ἐκ τῆς ἐκκρίτου ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καθ' ἣν
 ἥρωες, ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ ἄνθρωποι θεοφίλητοι μεθίστανται εἰς ἄλλον κό-
 σμον χωρὶς ν' ἀποθάνωσι. Ἀπὸ δὲ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων καὶ ἐξῆς
 πολλάκις ἐκυκλοφόρησε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τὸ μῦθευμα, ὅτι βασιλεῖς
 ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀφανισθέντες μετέστησαν δῆθεν πρὸς τοὺς Θεοὺς.⁵⁾
 Παλαιοτάτη δὲ κληρονομία Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ δοξασία, ὅτι Θεοὶ καὶ ἥρωες
 ἐπιχώριοι ἐπιφαίνονται ἐν καιρῷ πολέμων ἐπίκουροι καὶ σωτῆρες κιν-
 δυνευόντων συμπολιτῶν. Ἡ δὲ τοιαύτη δοξασία ἔχει ἐπιβίωσιν καὶ ἐν
 τῷ Χριστιανισμῷ.⁶⁾ Οὕτω—ὅπως ὑπενθυμίσω παγκοίνως γνωστὰ
 πράγματα—συμφώνως πρὸς τὰς συναξαριακὰς διηγήσεις ἢ Θεοτόκος,
 ἢ «ὑπέρμαχος στρατηγός», πολλάκις ἔσωσε τὴν Βασιλεύουσαν· ὁ δὲ

1) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Λαογραφικὰ σύμμεικτα. Τόμ. Α', σελ. 68—69.

2) Πρβλ. πρὸ πάντων τὰ ἔργα W. Bousset, Der Antichrist (ἀνωτέρω, σελ. 203¹) Franz Kammers (ἀνωτέρω σελ. 205³), A. N. Veselowskij, (ἀνω-
 τέρω, σελ. 207⁸), Friedrich Pfister, Die deutsche Kaisersage und ihre
 antiken Wurzeln. Würzburg, 1928. Ἡ σχετικὴ Γερμανικὴ βιβλιογραφία κατὰ τὰ
 τελευταῖα ἔτη ἠύξηθη μεγάλως.

3) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 662.

4) Αὐτόθι, σελ. 663 κ. ἐ.

5) Αὐτόθι.

6) Αὐτόθι.

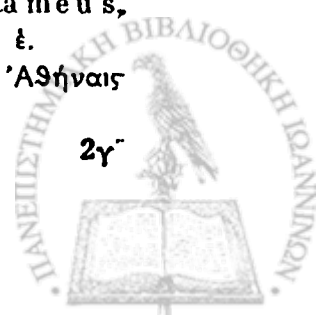
μυροβλύτης καὶ ἁγίος Δημήτριος, ὁ πάτρων τῆς Θεσσαλονίκης, πλέον ἢ ἅπαξ ἔσωσε τὴν νύμφην τοῦ Θερμαϊκοῦ κινδυνεύουσαν, μάλιστα δὲ πολεμουμένην ὑπὸ Σλάβων. Ὁ δὲ ἀπόστολος Ἀνδρέας, ὁ κατὰ τινὰ ἀπόκρυφα κείμενα ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαΐας μαρτυρήσας,¹⁾ ἔσωσε τὴν πόλιν ταύτην ἐπίσης ὑπὸ Σλάβων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπ' Ἀράβων πολιορκουμένην.²⁾ Καὶ ὁ Ἅγιος Εὐγένιος, ὁ προστάτης τῆς Τραπεζοῦντος, κατ' ἐπανάληψιν ἔσωσε τὴν μεγαλόπολιν ταύτην ἐξ ἐφόδων παντοδαπῶν βαρβάρων.³⁾ Ὅπως δὲ κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις οἱ πατρῶιοι θεοὶ καὶ οἱ ἐπιχώριοι ἥρωες μάχονται μετὰ τῶν ἀνθρώπων, π.χ. ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμίνι, κλ. οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, κατέρχονται «ὀφθαλμοφανῶς» μετὰ τῶν Χριστιανῶν εἰς ἀγῶνα κατ' ἀπίστων καὶ ἀλλοφύλων, ὅπως σώσωσι τὰς ὑπ' αὐτῶν προστατευόμενας πόλεις. Σπουδαιότατον δὲ διὰ τὴν συνέχειαν τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ δοξασία περὶ ἡρώων=ἐν χριστιανικῷ πνεύματι ἁγίων, ἐπιφαινομένων σωματικῶς, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς πολίτας τῶν ὑπ' αὐτῶν προστατευομένων πόλεων—ἡ δοξασία αὕτη, λέγω, ἐπιζῆ μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν. Οὕτω κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους (1912—1913) Ἕλληνες εὐζῶνοι «πλήρεις πίστεως» διίσχυρίζοντο, ὅτι «εἶδαν μὲ τὰ μάτια τους» τοὺς μεγαλομάρτυρας ἁγίους Γεώργιον καὶ Δημήτριον ἐφίππους προπορευομένους τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, κατὰ δὲ τὴν μάχην τοῦ Σαρανταπόρου ἐνσπείροντας τύφλωσιν εἰς τοὺς ἐχθρούς.⁴⁾ Παρομοίως—ὅπως ἀντλήσω παράδειγμα ἐκ τῆς μεσοχρονίου ἡμῶν παραδόσεως, παράδειγμα συγγενές καὶ πρὸς τὸν θρύλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ—τῷ 813, ὅτε οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν πολεμικὸν Κροῦμον εἶχον προχωρήσει μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκινδύνευε δὲ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος μονονουχί ἐκ θεμελίων, ἐπίστευσαν πολλοί, ὅτι ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου του καὶ ἐφίππος ἐπορεύθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος μὲν «κοπρώνυμος», πράγματι δὲ μεγαλόνυμος αὐτοκράτωρ! Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος,

1) Acta apostolorum apocrypha post Constantinum Tischendorf... Partis alteris volumen ed. M. Bonnet. Ἐν Λειψίᾳ 1898, σελ. 1-37, 46-57, 58-64. Πρβλ. καὶ Bibliotheca hagiographica Graeca², σελ. 14 κ. ἐ. (πρὸς θες καὶ Στ. Θωμοπούλου, Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας [ἐν Ἀθήναις 1899] σελ. 23-65. Μ. Ν. Sprengskij, Die apokryphen Akten des Apostels Andreas. Ἐν Μόσχᾳ 1894. Π. Γ. Ζερλέντου, Μηλιγγοὶ καὶ Ἐξερῖται Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ [ἐν Ἐρμουπόλει 1922] σελ. 3 κ. ἐ.)

2) Πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων Π. Γ. Ζερλέντην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 13 κ. ἐ.

3) Τὰ σχετικὰ κείμενα προχείρως παρὰ Α. Papadopoulos-Kerameus, Fontes historiae imperii Trapezuntini. Ἐν Πετροπόλει 1897, σελ. 30 κ. ἐ.

4) Πρβλ. Ἀ. Ἀδμαντίου, Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη. Ἐν Ἀθήναις 1914, σελ. 49 κ. ἐ.

ὡς λέγεται, ἀνέστη ποτέ ἐκ τοῦ τάφου του, ὅπως ὀρμήση ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.¹⁾

Ἐκράτουναν δὲ τὰς ἑλληνικὰς λαϊκὰς δοξασίας, καθ' ἃς ἐπιφανεῖς ἀνθρώποι δὲν ὑπόκεινται εἰς θάνατον καὶ μέλλουσι νὰ ἐμφανισθῶσι καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς, παράλληλοι Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις, ἀπαντῶσαι ἐν ἀποκρύφοις μάλιστα κειμένοις· κατὰ ταύτας προώρισται εἰς τὸν Μωϋσῆν, εἰς τὸν Ἐνώχ καὶ εἰς τὸν προφήτην Ἥλιαν, —οἱ ὅποιοι ἄλλως τε δὲν ἀπέθανον, ἀλλ' ἀνελήφθησαν εἰς τοὺς οὐρανοὺς—, εἰς τὸν Ἐσδραν, εἰς πάντας τούτους προώρισται νέα ἐπιφάνεια ἐπὶ τῆς γῆς. Συνεδέοντο δὲ αἱ Ἰουδαϊκαὶ αὗται παραδόσεις πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν μεσσιανισμόν καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας. Συγγενεῖς δὲ πρὸς Ἰουδαϊκὰς παραδόσεις εἶναι χριστιανικαὶ παραδόσεις, εὐρύτατα διαδεδομένα, ἀναφερόμενα δὲ εἰς τὴν μετάστασιν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ἠγαπημένου τοῦ Κυρίου καὶ Θεολόγου, ὁ ὅποιος κατὰ τὸν Ψευδοαυγουστίνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα κείμενα²⁾ δὲν ἀπέθανε, ἀλλὰ ζῆ κοιμώμενος ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ· μεγάλως δὲ ποτέ ἦτο διαδεδομένη ἡ πίστις, ὅτι ἐκ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ τάφου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀναβλύζει κόνις, προερχομένη ἐκ τῆς ἀναπνοῆς τοῦ τεθαμμένου μὲν, ἀλλ' ἀπλῶς κοιμωμένου ἁγίου· μάλιστα οἱ προσκυνηταὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἐφέσου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐφαντάζοντο, ὅτι ἤκουον τὴν ἀναπνοὴν τοῦ Θεολόγου ἐξερχομένην ἐκ τοῦ αὐτόθι τάφου του. Κατ' ἄλλας παραδόσεις ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος μετέστη εἰς οὐρανοὺς ὅπως ποτέ ὁ Ἐνώχ καὶ ὁ Ἥλιος³⁾. Ὅπως δὴποτε τὰ φερόμενα περὶ τοῦ Ἰωάννου Θεολόγου ὡς κοιμωμένου ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ ἀποτελοῦσι παράλληλα πρὸς τὸν θρύλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ.

Αἱ χριστιανικαὶ δοξασίαι περὶ ἀπαλλαγῆς ἁγίων μάλιστα ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ νέας ἐπιφανείας αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς συνεδέθησαν—κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου⁴⁾—πρὸς παραδόσεις ἐσχατολογικὰς καὶ μάλιστα ἀναφερομένας εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀντιχρίστου. Χωρίον τι τοῦ διδακτικοῦ ἐκείνου βιβλίου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ ὅποιον ἐβραϊστὶ μὲν ὀνομάζεται Κοχέλεθ, τοῦθ' ὅπερ ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα ἀποδίδεται διὰ τῆς λέξεως Ἐκκλησιαστής, ὑπὸ παραδόσεων δὲ Ἰουδαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν προσγράφεται εἰς τὸν βασιλέα Σολομῶντα, ἐν ᾧ ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν θεωρεῖται καθ' ὅλου

1) Χρονογραφία Θεοφανῶν, ἔκδ. Βόννης, σελ. 781, ἔκδ. De Boor, σελ. 501. Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 662 κ. ἐ., Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 22.

2) Πρβλ. πρὸ παντὸς R. A. Lipsius, Apostelgeschichte-und Legenden. Τόμ. Α', σελ. 66.

3) Πρβλ. Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ. Δεύτερον ἔτος ἀνασκαφῶν. Ἐν Ἀθήναις 1924, σελ. 122, 130 κ. ἐ.

4) Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 664 κ. ἐ.

ἔργον ἢ τοῦλάχιστον ἐπεξεργασία τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου (μετὰ τὸ 300 π.χ.) λέγει κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα (Θ', 14—15): «Πόλις μικρὰ καὶ ἄνδρες ἐν αὐτῇ ὀλίγοι, καὶ ἔλθῃ ἐπ' αὐτὴν βασιλεὺς μέγας καὶ κυκλώσῃ αὐτὴν καὶ οἰκοδομήσῃ ἐπ' αὐτὴν χάρακας μεγάλους· καὶ εὖρῃ ἐν αὐτῇ ἄνδρα πένητα σοφόν, καὶ διασώσει αὐτὸς τὴν πόλιν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἐμνήσθη σὺν τοῦ ἀνδρὸς τοῦ πένητος ἐκείνου». ¹⁾ Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ χωρίον τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάπλασιν ὀλοκλήρου κύκλου χρησμῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ πένης βασιλεὺς θὰ βασιλεύσῃ ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ, θὰ φέρῃ πᾶσαν εὐτυχίαν, θὰ ταπεινώσῃ διάφορα ἔθνη, π.χ. Ἀγαρηνοὺς, Ἰουδαίους, Ἰσμαηλίτας, θὰ ἐξημερώσῃ τὰ ξανθὰ γένη, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο ποτὲ ἐχθρικά πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, ²⁾ καὶ ἐν τέλει θὰ καταπαύσῃ πάντα πόλεμον. Συνεδέθησαν δὲ οἱ χρησμοὶ οὗτοι πρὸς προφητεῖαν περὶ ἐλεύσεως τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ συμπεριελήφθησαν ὑπὸ διαφόρους διασκευὰς καὶ εἰς τὰς λεγομένας «Ὁράσεις» τοῦ Δανιὴλ, ³⁾ περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω (μέρος Α', σελ. 4 κ.έ.) Κατὰ τινὰς διασκευὰς τῶν «Ὁράσεων» τούτων ὁ ἀναμενόμενος πτωχὸς καὶ δίκαιος βασιλεὺς οὗτος καλεῖται «Πτωχολέων». ⁴⁾ Ἀνώνυμος δὲ χρησμὸς περὶ τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων, ὁ ὁποῖος ἴσως ἀνάγεται καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους, ἀφ' οὗ ἐκθέτει τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα θὰ δοκιμάσῃ ἡ ἀνθρωπότης, προλέγει ὡς ἐξῆς τὰ κατὰ τὸν δίκαιον βασιλέα: «ἔξαναστήσεται αἰφνίδιος βασιλεὺς δίκαιος ἀφωμοιωμένος τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ... καὶ προσκαλέσεται τὴν Ἰνδίαν καὶ... συμπαραλάβει αὐτήν... καὶ ἐξελεύσεται διὰ τῆς θαλάσσης τῆς μεγάλης Αἰθιοπίας, συμπαραλάβει δὲ Αἴγυπτον καὶ Ἀφρικὴν καὶ ἐξελεύσεται εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας ποιῶν πολέμους μεγάλους καὶ ἰσχυροὺς καὶ περάσει τὸν Ἰορδάνην καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου ποιῶν πολέμους μετὰ τῶν υἱῶν Ἰσμαὴλ καὶ συγκόψει αὐτοὺς ἐν τῇ ἐπιφαιεῖ δόξῃ αὐτοῦ καὶ ποιήσει πολέμους ὀκτώ· ὅταν δὲ εἰσελεύσεται μέσον Τύρου καὶ Ἀδάνης ὅπου ἐπολέμησεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυί, ἐκεῖ γὰρ ὤρισε Κύριος ὁ Θεὸς συντριβῆναι καὶ ἀποδοθῆναι τοῖς υἱοῖς Ἰσμαὴλ ἀντὶ τῶν αἱμάτων ὧν ἐξέχεαν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν χριστιανῶν, ἐκχυθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ὡσεὶ ὕδωρ καὶ αἱ σάρκες αὐτῶν ὡς βολβίτις· καὶ συναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσμαὴλ ἐκ πασῶν

1) Septuaginta, ἐκδ. A. Rahlfs, τόμ. Β', σελ. 256. Τὸ χωρίον τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης (ἐκδ. Σ. Π. Λάμπρου, τόμ. Α', σελ. 222²³—223¹) ἐν τῷ ἐγκωμιαστικῷ αὐτοῦ λόγῳ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦ.

2) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 666: ξανθὰ γένη κατὰ τοὺς χρησμοὺς τῶν τελευταίων αἰώνων λέγονται κατ' ἐξοχὴν οἱ Ρῶσσοι καὶ δὴ οἱ Μοσχοβῖται, ἐν ᾧ κατὰ παλαιότερους χρησμοὺς ξανθὰ γένη εἶναι οἱ Νορμανδοὶ καὶ τὰ λατινικὰ ἔθνη τῆς Δύσεως. Πρβλ. καὶ σελ. 32μ'.

3) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 666.

4) Αὐτόθι, σελ. 665 κ. ἐ. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 32λς'.

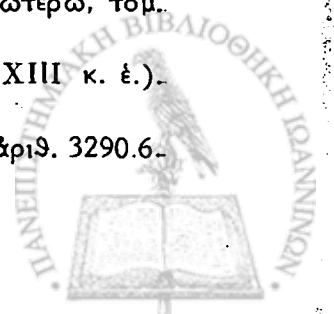
τῶν πόλεων αὐτῶν εἰς ἓνα τόπον, ὅστις δύναται ράβδον ἄραι ἐκεῖ ἀπελεύσεται· ἔστι δὲ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Γογώδης. Καὶ συγκροτήσῃ πόλεμον μετ' αὐτοὺς μέγαν καὶ ἰσχυρὸν ἀρχόμενον ἀπὸ ὥρας πρώτης ἕως ὥρας ἐνάτης, εἰς τὸν ἓνα μὴ ὑπερνικήσῃ· πεσοῦνται δὲ ἐκ δύο μερῶν λαοὶ πολλοί, ὥστε καὶ οἱ πύξοι τῶν ἵππων πλησθήσονται τοῦ αἵματος. Καὶ κράξονται οἱ υἱοὶ Ἰσμαήλ λέγοντες· δὸς ἡμῖν νικᾶν αὐτοὺς ὡς τὸ πρότερον καὶ οὐκ εἰσακουσθήσονται· τότε προσεύξεται καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὁ δίκαιος καὶ εἶπει· Κύριε, Κύριε, ἕως πότε οὐκ ἔλειψ τὸ αἷμα τῶν χριστιανῶν; καὶ εἰσελεύσεται ἡ προσευχὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβῶθ καὶ κατελεύσεται ἄγγελος Κυρίου καὶ πατάξει τὰς φυλάς τοῦ Ἰσμαήλ, ἑωθινής γεναμένης, καταδιώξει καὶ ἀπολέσει αὐτοὺς ἕως τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πατρίδος τοῦ Αἰθρίβου, καὶ βάλει τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ εἰς τὸ Αἰθρίβον¹⁾ καὶ ὑποστρέψας εἰσελεύσεται εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν περιβαλλόμενος σάκκον καὶ σποδὸν προσευχόμενος ἐπὶ ἡμέρας ἑπτὰ· ἀναστήσεται δὲ ὡς ἐξ ὕπνου καὶ οἶνου κραιπαλικός, ἀγαλλιάσεται ὄρος Ἑρμόνων καὶ ὄρη τὰ Θαβώρια· εὐφράνθητι ὁ θρόνος Ἀντιοχίας καὶ ὄρη Κιλικίας, ὅτι καταστήσῃ ἐν σοὶ εὐσεβεῖς νόμους καὶ κριτὰς, καὶ ἐξελεύσεται εἰς γῆν Ἑλλήνων ἐν ὀργῇ καὶ θυμῷ ἐπὶ πάντας τοὺς ἡγουμένους αὐτῆς. Καὶ τότε κινήσεται ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ ἐπὶ σοὶ, Ἐπτάλοφε, καὶ ἀπελάσουσι λαοὺς μυριάδας καὶ οὐς ἔχουσιν ὑπὸ στρατόπεδον καὶ οὐς οὐκ ἔχουσιν, πάντας ἐνδύσουσιν ὅπλα πολεμικά καὶ κινήσουσιν λαοὺς μυριάδας, ὥστε καὶ τὴν γῆν ἐμπροσθεν αὐτοῦ σαλεύεσθαι. Καὶ τότε συναντήσῃ βασιλείαν... καὶ ἐκεῖ πεσεῖται ἡ φυλὴ τῶν Ἰσ α ὕ ρ ω ν· εὐφράνθητι, ἑπτάλοφε Βαβυλῶν, ὅτι ἦξει ἐν σοὶ βασιλεὺς ἀπὸ Ἀνατολῆς γηραλέος καὶ κατορθώσει πάντα τὰ διηρημένα σοὶ καὶ ἀποδώσει πάσας τὰς θυγατέρας σου ἐν εἰρήνῃ καὶ [σ]τηρίξει αὐτὰς εἰς εὐσέβειαν, σαλεύσει θρόνους πατριαρχικoὺς καὶ πατέρων ὑψώσει τὸ κέρας.²⁾ Ἔσται δὲ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἐπὶ πάντας τοὺς ἀρνησαμένους ἐν εἰκόνι τὸν Κύριον καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀποδώσει αὐτοὺς ἀπὸ δηναρίου. Γενήσεται δὲ εἰρήνη καὶ ἀγαλλίασις ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν καὶ προσκαλέσεται πάντας τοὺς ἐν κώμαις καὶ δεσμοῖς καθήμενους καὶ ἀποδώσει αὐτοὺς ἕκαστον εἰς τόπον αὐτῶν καὶ τότε ἡ γῆ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς· ἔσται δὲ εἰρήνη καὶ ἀγαλλίασις ἐπὶ ἔτη λέ.»³⁾

Ἄλλοι χρησμοὶ λέγουσι «Περὶ τοῦ βασιλέως τοῦ ὀρθοδόξου», ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ φανῇ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις.³⁾ Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰ κείμενα ἐν τῷ ἀνωνύμῳ περὶ τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων χρησμῶ,

1) Περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 671.

2) A. Vassiliev, ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 48-50 (ἰδὲ καὶ σελ. XXIII κ. ἐ.). Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 665 κ. ἐ.

3) Πρβλ. π.χ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 298, ἀριθ. 3290.6.

τὸν ὁποῖον παρεθέσαμεν ἄνωτέρω, ὁ πένης βασιλεὺς κατὰ τὴν «ἐσχάτην ὄρασιν τοῦ Δανιήλ»,¹⁾ παραδεδομένην ἤδη ἐν κώδικι τοῦ ΙΔ' τελευτῶντος αἰῶνος, θὰ ἐκδιώξη τοὺς Ἰσμαηλίτας μέχρι τοῦ Μονοδενδρίου²⁾. Κατὰ δὲ λόγον τινὰ Ψευδοχρυσοστομικὸν «ἐκ τὴν ὄρασιν τοῦ Δανιήλ», ἐκδεδομένον ἐκ κώδικος τοῦ ἔτους 1497, «οὐχ ὅτι ἀγσπᾶ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἰσμαήλ διδώσει αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κρατῆσαι τῆς γῆς τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας κατοικούντων ἐν αὐτῇ· καὶ ἀρθῆσεται ἡ τιμὴ τῶν ἱερέων καὶ ἐκλείψει ἡ θυσία ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πληρωθήσεται ἡ κακία ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ γενήσονται ὁ λαὸς ὡς ἄγρια θηρία καὶ ἔσονται ἱερεῖς ὡς ὁ κοινὸς λαός. Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἦτοι τῷ ἐβδοματικῷ χρόνῳ, ἐν ᾧ πληροῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰσμαηλιτῶν καὶ τῆς δυναστείας αὐτῶν, ἧς κατεκράτησαν καὶ ἠρήμωσαν Ῥωμανίαν τε καὶ Πισιδίαν καὶ τὰς λοιπὰς νήσους εὐρισκομένας πλησίον Ῥώμης, Καλαβρίαν καὶ Σικελίαν τὴν καλουμένην Τυρανίδα πόλιν. Τότε βλασφημήσαντες οἱ Ἰσμαηλίται ἐροῦσιν, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνάρρυσιν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν οἱ Ῥωμαῖοι. Τότε αἰφνιδίως ἐξέλθωσιν οἱ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς καλουμένης Τυρανίδος καὶ εὐροῦσιν δι' ἀποκαλύψεως Θεοῦ μέσον τῆς αὐτῶν πόλεως ἀνθρωπὸν τινα, οὔτινος τὸ ὄνομα ἦν ἔλαττον ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ τοῦτον κρατήσαντες ἀπάξουσιν αὐτὸν μέχρι δίνης κάκει χρίσουσιν αὐτὸν εἰς βασιλέα, ὃν εἶχον οἱ ἄνθρωποι ὡσεὶ νεκρὸν καὶ οὐδὲν χρησιμεύοντα... Οὗτος ἐξελεύσεται εἰς τοὺς Ἰσμαηλίτας ἐν τόπῳ τινὶ λεγομένῳ Πετρίνω³⁾ καὶ συγκροτήσουσιν πόλεμον ἰσχυρόν· ἐν δὲ τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ἐστὶν φρέαρ δίστομον κάκει συγκόψονται ἀλλήλους, ὥστε ἐκ τῶν αἱμάτων τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Ἰσμαηλιτῶν μεστὸν γενέσθαι τὸ φρέαρ. Καὶ παραδώσει Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἰσμαήλ εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως καὶ μετὰ ταῦτα ἀποστελεῖ εἰς τὰς χώρας αὐτῶν καὶ ποιήσει κατασκευὴν πλοίων καὶ ὀρνεύσει αὐτά. Καὶ ἄλλους ἀγγέλους αὐτοῦ ἀποστελεῖ εἰς τὰ ἐνδότερα μέρη τῆς Ῥώμης καὶ ἡμερώσει τὰ ξανθὰ ἔθνη καὶ ὁμοῦ διώξουσιν τὸν Ἰσμαήλ· καὶ τότε πληρωθήσεται ἡ προφητεία ἡ λέγουσα, ὅτι κύων καὶ σκύμνος διώξουσιν ἀγρόν...»⁴⁾ Ἡ δὲ «Ὁρασις τοῦ Δανιήλ περὶ τοῦ ἐσχάτου καιροῦ καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ Ψευδοχρυσοστομικοῦ λόγου, τοῦ ὁποίου μικρὸν ἀπόσπασμα παρεθέσαμεν ἄνωτέρω, προλέγει, ὅτι «ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις», ἀναστήσεται μερᾶκιον ἐκ τῶν υἱῶν Ἰσμαήλ καὶ ἐξελεύσεται ἐπὶ τὰς χώρας καὶ ἐπέκεινα

1) A. Vassiliev, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 33-38.

2) Ἰδὲ ἄνωτέρω, σελ. 32 ιγ'.

3) Πρβλ. περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ τούτου Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 671.

4) A. Vassiliev, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 36, πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 666.

καί ἐν παντί τόπῳ καί νήσῳ ἐν λάρναξι ξυλίνοις, ἐν τοῖς τόποις τῆς Ῥωμανίας¹⁾ ἅμα καί τὰς νήσους ἀπάσας καί δώσει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπέναντι φόνου μαχαίρας καί ταπεινώσει μεγιστάνους αὐτοῦ καί ὀλέσει ἄνδρας δυνατούς...» Ἐν τούτοις κατὰ τὴν αὐτὴν Ὅρασιν τοῦ Δανιὴλ ἐκ τῆς πόλεως Τυράννου ἢ Τυραννίδος «ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ πολυφόρου ἐπιφερόμενος σημεῖα ἔχων τίτλωμα ἐπὶ τὸν δάκτυλον αὐτοῦ· ἡ λαλιὰ αὐτοῦ ἠδεῖα, ἡ ῥίσις αὐτοῦ ἐπίκυφος, κολοβὸς τῇ στάσει·» καί τὸν ἄνδρα αὐτόν, «ὃν ἐδόκουν οἱ ἄνθρωποι ὡς νεκρὸν εἶναι καί εἰς οὐδὲν χρησιμεύειν», δι' ἀποκαλύψεως Θεοῦ θὰ χρίσωσι βασιλέα πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἔθνους· διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος «τῶν Ῥωμαίων» θὰ νικήσῃ «ἐν τόπῳ Παρτηνῆς²⁾ τοὺς Ἰσμαηλίτας καί μετὰ τῶν συμμάχων ξανθῶν γενῶν θὰ ἐκδιώξῃ αὐτούς ἐν τέλει «εἰς ἄκραν»³⁾).

Αἱ «Ὅρασεις τοῦ Δανιὴλ», αἱ προλέγουσαι τὰ κατὰ τὸν ἐκ πτωχῶν καί ἀσήμενων προερχόμενον βασιλέα, τὸν προωρισμένον παρὰ ταῦτα ν' ἀποβῆ σωτὴρ τοῦ ἔθνους, ἐκυκλοφόρουν καί πρὸ τῆς β' Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καί κατ' αὐτὴν τὴν πολιορκίαν αὐτῆς — ὅπως ἄλλως τε καί ἄλλοι χρησμοί — εἶχον κατακτήσει τὰς ψυχὰς τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Πρβλ. τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Δούκα⁴⁾ ἐν σχέσει πρὸς τὰ γεγονότα τῆς αὐγῆς τῆς ἀποφράδος 29 Μαΐου 1453: «πᾶσαι οὖν γυναῖκες καί ἄνδρες, μοναχοί, μονάζουσαι, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ⁵⁾ ἔθειον, βαστάζοντες ἐν ταῖς ὠλέναις τὰ νήπια αὐτῶν ἄνδρες τε καί γυναῖκες, ἀφέντες τοὺς οἴκους αὐτῶν τῷ βουλομένῳ χῶρεῖν. Καί ἦν ἰδεῖν ἀγυιὰν ἐκείνην πεπυκνωμένην πλήρη ἀνθρώπων. Τὸ δὲ προσφεύγειν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τοὺς πάντας τί; ἦσαν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀκούοντες παρὰ τινῶν ψευδομάντεων πῶς μέλλει Τούρκοις παραδοθῆναι ἡ Πόλις καί εἰσελθεῖν ἐντὸς μετὰ δυνάμεως καί κατακόπτεσθαι τοὺς Ῥωμαίους παρ' αὐτῶν ἄχρι τοῦ κίονος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου⁶⁾ μετὰ δὲ ταῦτα καταβὰς ἄγγε-

1) = ἡ χώρα τῶν Ῥωμαίων, τὸ Βυζαντιακὸν κράτος, οὕτω, Ῥωμανία, λεγόμενον καί ἐν δημοτικοῖς κειμένοις τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἅτινα καί σήμερον εἶναι τοπικῶς λίαν διαδεδομένα.

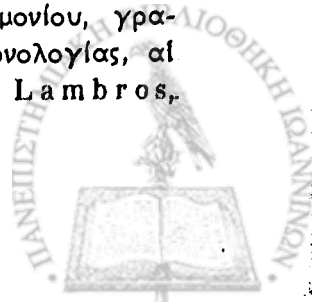
2) Περὶ τοῦ τοπωνυμίου πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 670-671.

3) Α. Vassiliev, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 38 κ. ἐ., πρβλ. καί Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 666.

4) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 289 - 290.

5) = Ἁγία Σοφία.

6) Ἐννοεῖται ἡ κατὰ τὸ λεγόμενον Μίλιον στήλη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, πρβλ. προχείρως V. Schultze, Konstantinopel. Ἐν Λειψία 1913, σελ. 18 - Πιθανῶς δὲ ἡ ἐν Μιλίῳ στήλη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐννοεῖται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 6146 Ἀγιορειτικῷ κώδικι, ἐν ᾧ σημεῖωμα τοῦ Ἱ. Π. Σεριφίου τοῦ Λακεδαιμονίου, γραφέν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10' αἰῶνος καί μνημονεῦον χρησιμολογικὰς χρονολογίας, αἱ ὁποῖαι «ὡς εἴπασι εὐρίσκονται εἰς ἓνα κίονιον παλαιόν». Πρβλ. S. P. Lambros, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 408 καί κατωτέρω, σελ. 32με'.

λος φέρων ρομφαίαν παραδώσει τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ ἀνωνώμῳ τινὶ ἀνδρὶ εὐρεθέντι τότε ἐν τῷ κίονι ἱσταμένῳ, λίαν ἀπερίττω καὶ πενιχρῷ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ «λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον τὸν λαὸν Κυρίου.» Τότε τροπὴν ἔξονται οἱ Τοῦρκοι, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καταδιώξουσιν αὐτοὺς κόπτοντες, καὶ ἐξελάσουσιν καὶ ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἀνατολῆς μερῶν ἄχρις ὀρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ.¹⁾ Ταῦτά τινες ὡς ἀποβησόμενα ἔχοντες ἔτρεχον καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυμβούλευον τρέχειν· αὕτη ἦν τῶν Ῥωμαίων ἡ σκέψις, ἦν καὶ πρὸ χρόνων πολλῶν ἦσαν μελετῶντες τὸ νῦν πραχθέν, ὅτι «εἰ καταλείψομεν τὸν κίονα τοῦ σταυροῦ²⁾ ἐξόπισθεν ἡμῶν, φευξόμεθα τῆς μελλούσης ὀργῆς.» Καὶ αὕτη ἦν ἡ φυγὴ τῆς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ εἰσόδου. ἐγένετο οὖν ἐν μιᾷ ὥρᾳ ὁ ὑπερμεγέθης ἐκεῖνος ναὸς πλήρης ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ κάτω καὶ ἄνω καὶ ἐν τοῖς περιουλίοις καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ὄχλος ἀναρίθμητος. Κλείσαντες δὲ τὰς θύρας εἰστήκεσαν τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν ἐλπίζοντες». Ὁ δὲ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης³⁾, διεξερχόμενος καὶ αὐτὸς τὰ κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Βασιλευούσης ὑπὸ τῶν Τοῦρκων καὶ τὰ τῆς καταφυγῆς τῶν ἀτυχῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, μνημονεῖ «χρησμὸν ἀδόμενον ἐν τῇ Πόλει», καθ' ὃν οἱ πολέμιοι ἤθελον μὲν προβῆ «ἄχρι τοῦ Ταύρου», ἦτοι τοῦ φόρου τοῦ Θεοδοσίου Α',⁴⁾ ἀλλὰ περαιτέρω θεία συνάρσει ἔμελλον ἀμέσως οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς πολεμίους. Ἀλλ' ὡς γνωστὸν, παρ' ὅλους τοὺς χρησμούς τότε, τῇ 29 Μαΐου 1453, οὔτε ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν οὔτε ὁ ἐξ ἀσήμεων προερχόμενος— ὁ πένης— βασιλεὺς ἐνεφανίσθη. Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν δούλων προγόνων δὲν ἐξέλιπε ποτὲ ἡ πίστις εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σωτῆρος ἡγεμόνος. Ἐξ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν, οἱ ὅποιοι ἐξιστόρησαν τὰ κατὰ τὴν Ἰαλωσιν, ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης⁵⁾ πιστεῖει ρητῶς εἰς τὴν δημιουργίαν νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὁ δὲ Γεώργιος Φραντζῆς εἰς μελλοντικὴν ἀλλαγὴν τῶν πολιτικῶν καταστάσεων τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸν Γεώργιον Φραντζῆν οἱ μὲν διίσχυρισμοὶ τῶν Λατίνων, οἱ ὅποιοι ἔλεγον, «ὅτι

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 321γ', 322α'.

2) Ἀναγνωστέον: τοῦ Ταύρου; (Πρβλ. ἀνωτέρω τὸ χωρίον τοῦ Λ. Χαλκοκονδύλη).

3) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 396·397, Darkó, τόμ. Β', σελ. 160-161.

4) Πρβλ. προχείρως V. Schultze. ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 80.

5) Ἐκδ. Βόννης, σελ. 5, Darkó, τόμ. Α', σελ. 2. «ἢ γε τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολλαχῆ ἀνά τὴν οἰκουμένην διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται. καὶ κλέος μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παραυτικά, μείζον δὲ καὶ ἐς αὔθις, ὅποτε δὴ ἀνά βασιλείαν οὐ φαύλην Ἑλλήν τε αὐτὸς βασιλεὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιλεῖς, οἱ δὲ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλληγόμενοι κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὡς ἥδιστα μὲν σφίσι αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὡς κράτιστα πολιτεύοιντο.»

διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν¹⁾ καὶ διὰ τὸ μὴ ὀρθῶς φρονεῖν ἡμᾶς²⁾ ἀπωλέσαμεν τὴν βασιλείαν» εἶναι ἀβάσιμοι, ἡ δὲ καταστροφή τοῦ 1453 ἦτο «κρίσις ὄντως Θεοῦ,³⁾ πάλαι κυρωθεῖσα πρὸς ἐσχατίας καταβῆναι δυστυχιμάτων τὰ Ρωμαίων πράγματα»· λαμβάνων δὲ περαιτέρω ὑπ' ὄψιν ὁ Γεώργιος Φραντζῆς καὶ τὰς παλαιὰς προφητείας καὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτῶν, τὰς κυκλοφορούσας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ψευδοδανιήλ, τοῦ Στεφάνου τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ⁴⁾ καὶ ἄλλων—ἀποφαίνεται ὅτι «ὡσπερ τοίνυν ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία κατελύθη ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ δὲ τῶν Βαβυλωνίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡ δὲ τῶν Περσῶν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἡ δὲ Μακεδόνων ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, οὕτως καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων [=Βυζαντινῶν] κατελύθη ὑπὸ τῶν Ὀτμανλίδων· τὸ δὲ τέλος ταύτης ἦξει ἐν τῷ προσήκοντι καὶ ὠρισμένῳ καιρῷ, καὶ καταλυθήσεται καθὼς φησὶν ὁ Θεσπέσιος Ἡσαΐας ἐν τῷ τῆς Ἰδουμαίας ὄραματι...»⁵⁾

Εἶναι δὲ λίαν συγκινητικόν, ὅτι ἡ εὐθύς μετὰ τὴν Ἄλωσιν ἀναφαινομένη ἐλπίς τῆς Ἑθνικῆς Ἀναγεννήσεως ἀνέκαθεν δὲν ὑπῆρξε κτῆμα μόνον τῶν Ἑλλήνων λογίων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν μαζῶν· αὐταὶ διέπλασαν παλαιότερους χρησμοὺς εἰς τὸν θρύλον τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ· περιέχονται δὲ οἱ παλαιότεροι χρησμοί, ἐξ ὧν διεπλάσθη ὁ θρύλος, καὶ ἐν τῷ Βερολιναίῳ χρησμολογίῳ⁶⁾ καὶ ἐν ἄλλαις συλλογαῖς⁷⁾ πραγματεύονται δὲ περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ κράτους τῆς Ἑπταλόφου διὰ τοῦ «θρυλουμένου πτωχοῦ ἐκλεκτοῦ βασιλέως, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνωστοῦ, τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῇ πρώτῃ ἄκρῃ⁸⁾ τῆς Βυζαντίδος». Οὗτος κατὰ τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τῶν σχετικῶν χρησμῶν καὶ τῶν ἐρμηνειῶν αὐτῶν—κατάγεται ἐκ βασιλέων καὶ εἶναι υἱὸς βασιλέως, ἀλλ' ἔχει ἐκδιωχθῆ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ κατοικεῖ ἐν ὑγρῷ τόπῳ,⁹⁾ ἢ—ὡς ἄλλαι παραλλαγαὶ τῶν χρησμῶν θέλουσι—καθεύδει ἐνδεδυμένος πενιχρὸν καὶ βύσσινον φόρεμα «ἐπάνω εἰς δύο πολύ-

1) =τῶν Βυζαντινῶν.

2) =διὰ τὸ ἡμᾶς ἀνθενωτικούς εἶναι.

3) Καὶ κατὰ τὸ περίφημον δημοτικὸν ᾄσμα τῆς Ἄλώσεως αὕτη εἶναι «θῆλημα Θεοῦ» (πρβλ. προχείρως Ν. Γ. Πολίτην, Ἐκλογή ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔκδ. Β', Ἀθην. 1925, σελ. 5, στίχ. 11).

4) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 4 κ.έ., 9 κ.έ., 11.

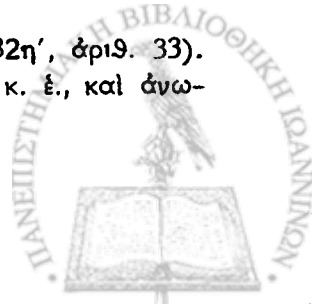
5) *Ἐκδ. Βόννης, σελ. 318 κ.έ., ἰδὲ μάλιστα σελ. 314. 13—20, 328. 11—12. Πρβλ. Κ. Κrumbacher, GBL² § 132, 134.

6) Πρβλ. ἀνωτέρω, ἰδίᾳ σελ. 22 κ.έ., ἀριθ. 6-8, 12, σελ. 32 κ.έ., ἀριθ. 27-34, 37, 38, σελ. 32κ9' κ.έ.

7) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 667 κ.έ. ὡς καὶ τὰς ἐν τῇ προηγουμένη ὑποσημειώσει παραπομπάς.

8) Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν: ἀγρῷ (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32η', ἀριθ. 33).

9) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 667 κ.έ., καὶ ἀνωτέρω, σελ. 237 κ.έ., ἀριθ. 27, 28.

μορφα θηρία»¹⁾ Κατὰ δὲ τὴν θουμασιωτάτην διασκευὴν τῆς φημηγορίας εἶναι ὁ θρυλούμενος βασιλεὺς νεκρὸς καὶ κεῖται ἐν πετρίνῳ τάφῳ, κατὰ τὰ δυσμικὰ τῆς Ἐπταλόφου²⁾. τοῦτον λοιπὸν τὸν «νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον», βασιλέα θὰ ἐγείρῃ ἐκ τοῦ μνημείου «τοῦ ποιμαίνειν λαὸν περιούσιον» ἄγγελος Κυρίου, ἀποκαλυπτόμενος ὡς ἄνθρωπος λευκοφόρος εὐνοῦχος. Καὶ ὁ ἀναστηθεὶς βασιλεὺς θὰ εἶναι κατὰ χρησμούς, προσγεγραμμένους κατ' ἐξοχὴν εἰς Λέοντα τὸν σοφόν, μέσος τὴν ἡλικίαν, φαλακρός, ὠχρός, μικρὸν πολίος, κεκαρμένος καὶ ρακενδύτης·³⁾ κατ' ἄλλας διασκευὰς γέρων, ἔχων δρεπανωτὰς χεῖρας καὶ τὸν δεξιὸν πόδα ἑλλατωματικὸν ἢ ἰδιαίτερώς ταχύν⁴⁾ Πραότητα, εὐπροσηγορίαν, ὀξύδερκειαν καὶ ἄλλας πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετὰς προσγράφουσιν εἰς τὸν θρυλούμενον βασιλέα τὰ διάφορα χρησμολόγια⁵⁾. τὰ δὲ ἱστορημένα ἐκ τούτων εἰκονίζουσιν αὐτὸν ἐν τάφῳ κείμενον καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ τὸν ἄγγελον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγείρῃ τὸν ἀναμενόμενον⁶⁾. Ὡσαύτως τὰ ἱστορημένα χρησμολόγια περιέχουσι παράστασιν τοῦ νεοφανοῦς θρυλουμένου βασιλέως, ἐν ᾧ οὗτος στέφεται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Κυρίου,⁷⁾ ὁ ὁποῖος ἀνήγειρεν αὐτόν, ἐπίσης δὲ παράστασιν τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, προσφωνομένου ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου⁸⁾. οὗτος κατὰ τινὰ νεωτερικὴν ἐρμηνείαν χρησμοῦ⁹⁾ θὰ προείπη εἰς τὸν νεοφανῆ θρυλούμενον βασιλέα, καὶ ζημίας καὶ βλάβας συμβησομένας εἰς αὐτόν ἐκ φθόνου τῶν φθονερῶν. Ὅπως δὲ ποτε κατὰ κοινὴν συμφωνίαν τῶν χρησμῶν ὁ θρυλούμενος βασιλεὺς θὰ καταβάλλῃ τοὺς Ἰσμαηλίτας καὶ θ' ἀναδειχθῆ ὁ σωτὴρ τοῦ ἔθνους· ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ θὰ διαρκέσῃ 32 ἢ 36 ἔτη.¹⁰⁾ Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὰ χρησμολόγια, ἀλλὰ διάφορος εἶναι ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένα σημεῖα ὁ θρυλὸς τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ. «Καίτοι δὲ χρησμοὶ καὶ παραδόσεις— ὡς παρατη-

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 33 κ. ἐ., ἀριθ. 27.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32 κ. ἐ., ἀριθ. 26-31.

3) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 667 κ. ἐ., καὶ κατωτέρω σελ. 16, 32 κ. ἐ., σελ. 32λα' - 32λβ' (ὅπου τὰ σημεῖα τοῦ πτωχοῦ βασιλέως ὀρίζονται: τίτλωμα ἐπὶ «τὸν δάκτυλον αὐτοῦ», ἡδὺς τὴν λαλίαν, ἐπίκυφος τὴν βίνα, κολοβὸς τὴν στάσιν).

4) Πρβλ. ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 22 κ. ἐ., ἀριθ. 7, σελ. 22, ἀριθ. 24, σελ. 32λ', 32λβ'.

5) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 22 κ. ἐ., ἀριθ. 7, 8, σελ. 24, ἀριθ. 12, σελ. 23 κ. ἐ., ἀριθ. 27.

6) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32β', 32γ'.

7) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32ς' ἀριθ. 31, πρβλ. ἀφ' ἑτέρου σελ. 27, ἀριθ. 10, σελ. 32 κ. ἐ., ἀριθ. 26, σελ. 32δ' κ. ἐ., ἀριθ. 28.

8) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 13 τόμ. Α', σελ. 329'.

9) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32ς', ἀριθ. 32.

10) Αὐτοὶ εἶναι οἱ συνήθως ἀναφερόμενοι ἀριθμοί. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 24, ἀριθ. 12.

ρεῖ ὁ διδάσκαλος Ν. Γ. Πολίτης)—τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἀφετηρίαν καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ ἐν τοῖς κυριωτάτοις συμπίπτουσιν, ἀλλ' ὁμως αὐταὶ ἀκραιφνῆς οὔσαι τοῦ λαοῦ ἔργον, ἔχουσι ποιητικὸν κάλλος, τοῦ ὁποῖου ἀμοιροῦσιν σὶ ὑπὸ λογίων ποιηθέντες χρῆσμοί, οἱ πολλαχοῦ ἐμφαίνοντες τὴν ἐπήρεια ἐκκλησιαστικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ἐπιτηδεύοντες ῥητορικοὺς τρόπους καὶ ἀπειρόκολον χρῆσμοφδικὴν ἀσάφειαν. Ὁ σωτὴρ τοῦ ἔθνους κατὰ τὰς παραδόσεις δὲν εἶναι ὁ ῥακενδύτης τῶν χρῆσμων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἥρωϊκὸς μέχρι ἐσχάτων προμαχῆσας τοῦ ἔθνους τελευταῖος βασιλεὺς αὐτοῦ, καὶ δὲν παρίσταται διατελῶν ἐν τῇ ἀορίστῳ καταστάσει ὕπνου καὶ νεκροφανείας· ἀντὶ τούτου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εὔρε τὸ ποιητικώτατον πλάσμα τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλέως. Ὡς δὲ τὸ πάλαι ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μεγάλοι τεχνῖται ἐνεφύσησαν πνοὴν ζωῆς εἰς τὰ μάρμαρα καὶ προσέδωκαν εἰς αὐτὰ ἀθανασίαν, οὕτως ἐπλασεν ὅτι θεῖα τις δύναμις θ' ἀποδώσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὸ μαρμαρωθὲν σῶμα τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐγερθῇ οὗτος τιμωρὸς τῶν πασημάτων τοῦ ἔθνους 1)» Ὅτι δὲ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἔχουσι θρύλους περὶ ἀπολιθωμένου βασιλέως, μέλλοντος ποτὲ ν' ἀναζήσῃ, ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω σελ. 32κς'. Τῶν δ' Ἑλλήνων οἱ θρύλοι περὶ ἀπολιθώσεως ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶναι λίαν συνήθεις. 2) Τὸ δὲ σπήλαιον, «ὅπου μένει μαρμαρωμένος ὁ Βασιλιᾶς καὶ καρτερεῖ τὴν ὥρα νάρθη πάλι ὁ ἄγγελος νὰ τὸν σηκώσῃ», τίθεται ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ θρύλου «κοντὰ στῆ Χρυσόπορτα». «Οἱ Τοῦρκοι — προσθέτει ὁ θρύλος — δὲν μποροῦν νὰ βροῦν τὴ σπηλιά πού εἶναι ὁ βασιλιᾶς· γι' αὐτὸ ἔχτισαν τὴν πόρτα πρὸς ξεύρουν πῶς ἀπ' αὐτὴ θὰ ἐμπῇ ὁ βασιλιᾶς γιὰ νὰ τοὺς πάρῃ πίσω τὴν Πόλη» 3). Κατ' ἄλλον θρύλον, ἐπιχωριάζοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, «μέσα εἰς τὴν Χρυσόπορταν εἰς τοὺς Ἑπτὰ Πύργους κοιμᾶται ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής, ἧ ὅπως ἄλλοι λέγουν ὁ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος», ὁ ὁποῖος—κατὰ τὸν αὐτὸν θρύλον μέλλει ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ νὰ ἐγερθῇ τοῦ μακράϊωνος ὕπνου του. 4) Προῆλθε δὲ προφανῶς ὁ θρύλος οὗτος ἐκ συμφυρμού τοῦ θρύλου περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ πρὸς τοὺς χρῆσμούς περὶ τοῦ πτωχοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε κατ' αὐτοὺς λέγεται Ἰωάννης 5). Ἐξ ὁμοίου συμφυρμού προῆλθε καὶ ἄλλη παραλλαγή τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, καθ' ἣν οὗτος «κοιμᾶται μέσα εἰς ἓνα κουβούκλιον τῆς

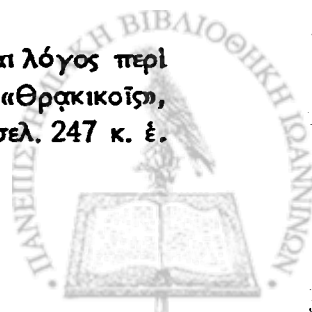
1) Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 668 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 76, ἀριθ. 143, σελ. 149 κ. ἐ., ἀριθ. 275 κ. ἐ., τόμ. Β', σελ. 758, ἀριθ. 143, σελ. 863 κ. ἐ., ἀριθ. 275 κ. ἐ., κ. λ., κ. λ.

3) Αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33, τόμ. Β', σελ. 669 κ. ἐ.

4) Αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 674.

5) Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 32 (ὅπου ὁμως γίνεται λόγος περὶ πατριάρχου) καὶ Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐν «Θρακικοῖς», τόμ. Ε' (1934) σελ. 88, καὶ «Εἰς μνήμην Σ. Λάμπρου», ἐν Ἀθήναις 1935, σελ. 247 κ. ἐ.

Ἁγίας Σοφίας»¹⁾ Ἀρκούντως δὲ παλαιὰ φαίνεται διήγησις, καὶ ἦν δύο μοναχοὶ ἀνεκάλυψαν ἐντὸς ὑπογείου ναοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν κοιμώμενον βασιλέα²⁾).

Συμφώνως πρὸς τὴν κυριωτάτην διασκευὴν τοῦ θρύλου τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων «θὰ γίνη μέγας σκοτωμὸς ποῦ θὰ κολυμπήσῃ τὸ μουσκάρι στοῦ αἵμα» (εἶναι δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἄλλως συνήθης εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἀνάγεται εἰς χωρίον τῆς Ἀποκαλύψεως, ΙΔ, 2)³⁾. Ἄλλη δὲ παραλλαγή, Δωδεκανησιακὴ, τοῦ θρύλου λέγει, ὅτι «πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως... θὰ γίνη πόλεμος δεινός. Ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς θὰ μάχωνται διὰ νὰ τὴν κυριεύσουν. Ὁ δὲ Χριστὸς θὰ κάθεται εἰς τὸν θρόνον καὶ θὰ βλέπῃ ἀπὸ μακρὰν. Ἀφ' οὗ δὲ κυριεύσουν οἱ βασιλεῖς τὴν Πόλιν, θὰ πολεμήσουν πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντες περὶ τῆς κατοχῆς αὐτῆς⁴⁾. Τόσον πολὺ αἷμα θὰ τρέξῃ, ὥστε δώδεκα μηνῶν δαμάλι θὰ πνιγῇ, καὶ ἀπὸ τὸ αἷμα τὸ πολὺ ποῦ θὰ χυθῇ τῶν Ἑλλήνων τὰ χρυσαῖα πτερὰ τῶν ἀγγέλων θὰ γίνουν μαῦρα»⁵⁾).

Προφανῶς εἰς τὸν «Μαρμαρωμένον Βασιλιᾶν», ἦτοι τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ εἰς τὰ μέλλοντα τῆς χερσονήσου ταύτης ἀναφέρεται χρησμός δῆθεν «Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου». Ἐγράφη ὁ χρησμός οὗτος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπλή παραλλαγή ἐτέρου προμνημονευθέντος χρησμοῦ,⁶⁾ πιθανώτατα ἐν Πελοποννήσῳ βραχὺ μετὰ τὴν Ἄλωσιν· τὸ δὲ κείμενον αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἦξει γὰρ τότε πολυμήχανος ἀνὴρ, λειοπώγων, ξανθός τε, γρυπός, βραχύς, πολιός, Ἑλλήνων ἀρχηγός· ὃ γε τειχίσει Ἰσθμόν, τείχη δ' οὐκ ἔσται τούτου μετὰ. Ἐς αὔθις γὰρ ὠραιότης, ἰσχύς τειχέων ὀλεῖται τοξοφόρων ἀνδρῶν πάρα ἀρηιφίλων. Ἐντεῦθεν μέγα σθένος ἤδη μεγαλορρητόρων Ἑλλήνων ἐν μάχαις οὐκ ἔτ' ἔσσειται· ἐκβεβλημένοι δ' ἐκ βάρων πάτρης ἀλλοτρίαν οἰκήσουσι. Τότε χεῖρ πολεμίων [αὐ]τοὺς ὀχλήσει· τῆς σφῶν ἀπολωλυίας γὰρ κοιρανίης, πολεμίων πάρα κυριευθήσονται. Αὐτίκα δὲ γε τοῖσιν ἦξει ὀμήγυρις βοηθὸς πολυειδῆς τε πολύχειρ καὶ χαλκόπους, τίσιν, δίκην αἰτοῦσα, ἢ καταβαλεῖ μένος τούτων θρασυτήτά τε πολεμίων, πολὺ πλῆθος αὐτῶν πάμπαν ὀλοῦσα. Βυζάντιόν γε μὴν ἐλευθερωθήσεται·

1) Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 673.

2) «Ἡ λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ ἡ ἔγερσις τοῦ ἁγίου βασιλέως ἐν Κωνσταντινουπόλει δαπάνη Γ. Α. Ἀθήναι 1877», σελ. 72, σχ. 16 (πρβλ. «Θρακικά», τόμ. Ε', [1934], σελ. 152, ὑπόσημ.).

3) Πρβλ. Ν. Γ. Π ο λ ί τ η ν, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 22, ἀριθ. 33, τόμ. Β', σελ. 672 κ. ἑ.

4) Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὰ χρησμολόγια, πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 244iθ' κ. ἑ.

5) Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 19.

6) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 3, 5, 14.

ὑπερόβιοι πάντες οἰκοὶ ἀθροισθήσονται καὶ ἐν ἰδίοις ἀνακαλεσθήσονται. Ἄλλ' αἵματός ἐστι χύσις μέγιστος. Τότε ἐλπίς ὑπερασπισμός τε τῶν Πελοποννησίων ἀνδρείων ἐδρασθήσεται· ζεύγλη γὰρ ὑποπεπτωκότων τῶν πολεμίων, γαλήνη μέγιστος ἔσται. Μακάριος ἀνὴρ ὁ οἰκήσων τότε τὴν Πελοπόννησον.»¹⁾

Ἐν ᾧ τὰ δημοτικὰ ἄσματα περὶ τῆς Ἀλώσεως τῆς Βασιλευούσης πολὺ ἀορίστως καὶ τελείως μοιρολατρικῶς προλέγουσι τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Βυζαντίου,²⁾ οἱ σχετικοὶ χρησμοί, πολλῶ μᾶλλον αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν, ὀρίζουσιν ἐνίοτε καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν μέλλει νὰ συμβῆ τοῦτο.³⁾ Ἐννοεῖται, ὅτι διὰ μέσου τῶν αἰώνων πολλάκις διεψεύσθησαν αἱ παλαιαὶ προφητεῖαι περὶ τῶν συμβησομένων πολιτικῶν πραγμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οὕτω ὁ Θρῦλος περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ, ὁ ὁποῖος γενικῶς ὑπῆρξε πηγὴ φαιδρῶν ἐθνικῶν ἐλπίδων, πλέον ἢ ἅπαξ μετεβλήθη διὰ τοὺς προγόνους ἡμῶν καὶ εἰς ἀφορμὴν ἀπογοητεύσεων. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ λόγοι τοῦ ἡμετέρου γένους, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν νὰ διασειώσῃ τὴν λαϊκὴν πίστιν εἰς τοὺς λεγομένους πολιτικούς χρησμούς.⁴⁾ Οὕτω ἐκφράζεται κατὰ ψευδοπροφητειῶν καὶ χρησμῶν ὁ ἐκ Πωγωνιανῆς τῆς Ἠπείρου καταγόμενος μητροπολίτης Μυρέων Ματθαῖος⁵⁾, συγγραφεὺς καὶ ἄλλων ἔργων καὶ τῆς ἐμμέτρου Ἱστορίας τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἐν ἣ περιέχεται καὶ Θρῆνος ἐπὶ τῇ Ἀλώσει τῆς Βασιλευούσης⁶⁾, διασκευασθεὶς βραδύτερον καὶ συντομευθεὶς ὑπὸ τοῦ Σερραίου Παπα-Συναδηνοῦ.⁷⁾ Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἡ ὁποία συνετελέσθη περὶ τὸ ἔτος 1618, ὁ Ματθαῖος Μυρέων ἀφ' οὗ διαλαλεῖ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ Ἕλληνας, ὅτι εἶναι ἀνοη-

1) Σ. Π. Λάμπρου, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμ. Δ' (1907) σελ. 21—22 (ἐνιαχοῦ διώρθωσα σιωπηλῶς τὸ κείμενον).

2) Πρβλ. Ἀλκην Θρῦλον, Στοχασμοὶ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἄλλοι στοχασμοί. Κριτικὴ μελέτη IV. Ἐν Ἀθήναις 1928, σελ. 14 κ. ἔ.

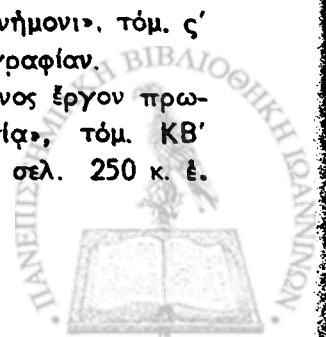
3) Κατὰ προτίμησιν ὀρίζεται ὁ χρόνος οὗτος εἰς 320 ἢ 345 ἢ 400 ἔτη μετὰ τὴν Ἀλωσιν· πρβλ. σελ. 7 καὶ 32μγ', Ν. Γ. Πολίτην, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 25—26, Π. Κοντογιάννην. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον (1768—1774). Ἐν Ἀθήναις 1903, σελ. 92 κ. ἔ, «Θρακικὰ» τόμ. Ε' (1934) σελ. 128 κ. ἔ. Πρβλ. καὶ λαϊκὴν παράδοσιν Μαλαγάρων: «Πόσο θὰ διαρκέσῃ ἡ κατοχὴ τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους» ἐν «Ἀρχεῖφ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. Γ' (1936—37) σελ. 209.

4) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 26.

5) Πρβλ. Β.—Ng. Jb., τόμ. Γ' (1922) σελ. 160.

6) Δ. Ροῦσσος ἐν Σ. Π. Λάμπρου «Νέφ Ἑλληνομνήμονι», τόμ. ς' (1909) σελ. 495—499 πρβλ. καὶ τὴν αὐτόθι ἀναγεγραμμένην βιβλιογραφίαν.

7) Οὐχὶ ἀνεῦ ἐπιφυλάξεων ἐθεωρήθη ὁ περὶ οὗ λόγος Θρῆνος ἔργον πρωτότυπον τοῦ Παπα-Συναδηνοῦ ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου, ἐν «Ἐστία», τόμ. ΚΒ' (1882) σελ. 823 κ. ἔ. καὶ ἐν «Νέφ Ἑλληνομνήμονι», τόμ. Ε' (1908) σελ. 250 κ. ἔ.

σία ν' ἀναμένωσι βοήθειαν ἐκ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Βενετίας καὶ ἀλαχόθεν προσῥέτει:

Ἐλπίζομεν κ' εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν
νᾶρθουν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον, νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

Ἐλπίζομεν εἰς τοὺς χρησμούς, σταῖς ψευδοπροφητεῖαις
καὶ τὸν καιρὸν μας χάνομεν σταῖς ματαιολογίαις¹⁾

Ὁ δὲ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ὁ ἐξ Ἀγράφων (+8 Ἰουνίου 1729),²⁾ ἐπιστευεν μὲν γενικῶς εἰς τὰς προφητείας, ἀλλὰ στηριζόμενος ἀκριβῶς εἰς αὐτάς καὶ δὴ εἰς τὴν ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν, περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁποίας ἰδιαίτερος εἶχεν ἐνδιατρίψει, ἐχαρακτήριζε τὰ περὶ τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ καὶ τὰ παρόμοια ὡς φροῦδα· πρόεβαινε δὲ μέχρι τοῦ σημείου ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ὥστε νὰ πιστεῦη καὶ νὰ γράφῃ, ὅτι ἡ «βασιλεία τῶν Ρωμαίων», ἦτοι τῶν Ἑλλήνων, δὲν μέλλει πλέον ν' ἀναστηθῆ³⁾. Ἀλλὰ καὶ χρησμοί, ἀποδιδόμενοι εἰς ἕτερον τέκνον τῶν Ἀγράφων, εἰς τὸν περίφημον Διονύσιον τὸν ἐκ Φουρνᾶ (ΙΖ'-ΙΗ' αἰών⁴⁾) οὐδὲν μνημονεύουσι περὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἀντιθέτως προλέγουσι «τὴν ἐρήμωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», συμβησομένην τῷ 1767 καὶ ἕν ἔτος μετὰ ταῦτα τὸν «καταποντισμὸν τῆς Ἐγκλητέρας»⁵⁾.

Παρὰ δὲ τὴν πολεμικὴν τοῦ Ματθαίου Μυρέων ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ Μοσκόβοι θέλουσιν ἀποβῆ σωτῆρες καὶ λυτρωταὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐπέδωκε βεβαιότητα· νέας δυνάμεις ἔλαβεν ἡ ἰδέα αὕτη ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1589 γενομένης διὰ τοῦ Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ χειροτονίας τοῦ πρώτου πατριάρχου τῆς Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Μόσχᾳ. Περίπου τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Μυρέων σύνταξιν τῆς ἱστορίας τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἦτοι τῷ 1656, ὁ Παῖσιος Λιγαριδῆς προσεφώνησε τὸ πολῦτιμον αὐτοῦ χρησμολόγιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξιον Μιχαηλοβίτζην, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἄλ-

1) Ἐκ τῶν πολλῶν ἐκδόσεων τῆς Ἱστορίας τῆς Οὐγγροβλαχίας τοῦ Ματθαίου Μυρέων ἰδὲ προχειρότερον τὴν παρὰ E. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, τόμ. Β' (ἐν Παρισίοις 1881) σελ. 314, πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 666, Δ. Ροῦσσον, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 499, Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην ἐν «Θρακικοῖς», τόμ. Ε' (1934) σελ. 91 κ. ἔ.

2) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς πρβλ. B.-Ng. Jb., τόμ. Δ' (1923) σελ. 369 κ. ἔ. καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν.

3) Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', σελ. 119, πρβλ. καὶ Π. Κοντογιάννην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 94, ὑπόσημ. 1, Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Ε' (1934) σελ. 96 κ. ἔ.

4) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς πρβλ. B.-Ng. Jb., τόμ. Δ' (1923) σελ. 117 κ. ἔ.

5) Δ. Μ. Σάρρου, Παλαιογραφικὸς ἔρανος. (Ἀνατύψεις ἐκ τοῦ ΛΓ' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου). Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1914, σελ. 35=83.

λος "Ελλην, ὁ Νικόλαος Σπαθάριος, ὁ Λακεδαιμόνιος, ἀφιέρωσε τὴν «μετάφρασιν τῶν Σιβυλλῶν», τὰ «ιερογλυφικά» καὶ ἄλλα χρησμολογικά καὶ περιηγητικά ἔργα¹⁾. Διὰ λόγων δὲ καὶ ἔργων ἐνίσχυσε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων καὶ καθ' ὅλου τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς θέλει προέλθει ἐκ τῆς Ῥωσσίας, ὁ φιλόδοξος τζάρος αὐτῆς Πέτρος ὁ μέγας. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, ἐξαιρουμένων ὀλίγων περιπτώσεων, ἡ ἑλληνικὴ χρησμολογικὴ φιλολογία στρέφεται πλέον ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς Ῥώσσοις. Τὰ δὲ ξανθὰ γένη, τὰ ὁποῖα οἱ παλαιοὶ χρησμοὶ ἤθελον πλέον σύμμαχα καὶ φίλα τῶν Ἑλλήνων²⁾, ἐταυτίζοντο κατὰ προτίμησιν πρὸς τοὺς Ῥώσσοις³⁾. Ἐν ἔτει 1698 ἐξεδόθη ἐν Τριγοβύστω τῆς Βλαχίας ἀξιῶσαι τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Βασσαράβα τὸ «Προγνωστικὸν τῶν Μοσκόβων», τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἑλληνικὴ διασκευὴ τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπὸ τοῦ Stanislas Reinter von Axtelmeier ἐν «Αὐγούστη τῶν Οὐίνδελικῶν» δημοσιευθέντος ἔργου, τὸ ὁποῖον σκοπεῖ νὰ διαδώσῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ μέγας Πέτρος τῆς Ῥωσσίας θεόθεν προώρισται νὰ καταλάβῃ οὐχὶ μόνον τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολικῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὸν θρόνον τοῦ Οἴκουμενικοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἄλλως τε ἀναγινώσκομεν ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς προμετωπίδος τοῦ «Προγνωστικοῦ τῶν Μοσκόβων», ἀπαντῶμεν δὲ μετὰ παραλλαγῶν καὶ ἐν μακρᾷ σειρᾷ ἑλληνικῶν ἐντύπων καὶ χειρογράφων⁴⁾.

Ἡ φιλόρρωστος ἑλληνικὴ χρησμολογία ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Πέτρου, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Ἄννης (1730-1740) καὶ τῆς Ἐλισάβετ (1741-1762), ἐξαιρέτως δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς τῆς Αἰκατερίνης, ὅτε παρεσκευάζετο ὑπ' αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1770. Κυρίως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς τζαρίνης Ἐλισάβετ συνετάχθη κατὰ μίμησιν τῶν βιβλικῶν προφητικῶν βιβλίων καὶ δὴ τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀγίου Ἰωάννου φερομένης Ἀποκαλύψεως ἢ συλλογῆ ἐκείνη χρησμῶν, ἡ ὁποία κοινῶς λέγεται Ἀγαθάγγελος, εἶχε δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν μεγίστην διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν λαϊκῶν μαζῶν⁵⁾. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις χειρογράφων καὶ ἐντύπων ὁ

1) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 12, Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Ε' (1934) σελ. 94 κ. ἐ.

2) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 32κθ', 32λβ'.

3) Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, διαρκούντος τοῦ μεγάλου πολέμου 1914-1918, παρατηρήθη ἡ τάσις τὰ ξανθὰ γένη τῶν χρησμῶν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. Πρβλ. Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην ἐν τοῖς «Θρακικοῖς», τόμ. Ε' (1934) σελ. 80 κ. ἐ, 90, κ. ἐ.

4) Πρβλ. Π. Κοινογιάννην, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 6 κ. ἐ., Ν. Γ. Πολίτην, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 23 κ. ἐ., Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην ἐν «Θρακικοῖς», τόμ. Γ' (1932) σελ. 91 κ. ἐ., 121, Δ' (1933) σελ. 133 κ. ἐ., τόμ. Ε' (1934) σελ. 96 κ. ἐ.

5) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 24 κ. ἐ., καὶ ἐν τῷ «Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ», τόμ. Α', (ἐν Ἀθήναις 1890) σελ. 30 κ. ἐ.

χρησμός ἦτοι προφητεία τοῦ «μακαρίου ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου» ἢ ἡ «Ὀπτασία τοῦ Ἀγαθαγγέλου» συνετάχθη ὑπὸ τούτου ἑλληνιστὶ τῶ 1279 ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐτυπώθη δὲ ἐν Ἰταλικῇ μεταφράσει τῶ 1555 ἐν Μιλάνῳ, ἐκ δὲ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐξηλληνίσθη τῶ 1751 ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Θεοκλήτου Πολυειδοῦς, ἔχοντος ὑπ' ὄψιν ἕκδοσιν τῆς συλλογῆς ταύτης τοῦ ἔτους 1708.¹⁾ Ἀλλ' ἡ ἔρευνα ἀπέδειξε, ὅτι παρὰ τὰς ἀνωτέρω διαβεβαιώσεις χειρογράφων καὶ ἐντύπων ἡ συλλογὴ τῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγαθαγγέλου χρησμῶν εἶναι κατασκευάσμα αὐτοῦ τοῦ δῆθεν μεταφραστοῦ, ἦτοι τοῦ Θεοκλήτου Πολυειδοῦς²⁾, ἀνδρὸς Ἀδριανουπολίτου μὲν τὴν πατρίδα, Ἀγιορείτου δὲ καὶ δὴ Ἰβηρίτου τὴν κουράν³⁾. Γεννηθεὶς ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12^{ου} αἰῶ-
νος, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ πρώην Νεοκαισαρείας Ἰακώβου διάκονος τῶ 1713, ὁπότε καὶ ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ λατινιστὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Παναγίας τῆς Πορταϊτίσσης,⁴⁾ τῆς προστάτιδος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, μετὰ δὲ περίπου ἕξ ἔτη, τῇ 10 Μαΐου 1719, προυχειρίσθη εἰς ἱερομόναχον. Βραχὺ μετὰ ταῦτα—ὡς φαίνεται—μετέβη ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς εἰς Τοκιάϊαν τῆς Οὐγγαρίας ὡς ἐφημέριος τῶν ἐκεῖ ὀρθοδόξων, ἵνα μετὰ πενταετίαν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα καὶ ὀνομασθῇ ἀρχιμανδρίτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ Μέγας Ἐκκλησιάρχης· τὸ δ' ἐν τῶ τίτλῳ τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου συνήθως λεγόμενον, ὅτι ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς ὑπέβη καὶ «χωρεπίσκοπος Πολυανῆς καὶ Βαρδάρων» πιθανῶς δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Βραδύτερον, ἰδίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1727 - 1733, ἀπαντῶμεν τὸν δραστήριον καὶ πατριωτικώ-
τατον κληρικὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς Γερμανίαν πρὸς συλλογὴν ἐράνων χάριν αἰχμαλώτων καὶ καταδίκων, ἐρχόμενον εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' ἐπιφανῶν τῆς χώρας προσώπων καὶ ἰδρυμάτων καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ἐργαζόμενον. Ὡς φαίνεται, καὶ εἰς Ῥωσσίαν δις μετέβη ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς, ὁ ὁποῖος καὶ πρὸς τοὺς Ῥουθῆνους ἡγεμόνας ἦλθεν εἰς ἐπαφήν.⁵⁾

1) Αὐτόθι, πρβλ. ἐξ ἄλλου Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Ε' (1934) σελ. 141 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 24.

3) Περὶ τοῦ Θεοκλήτου Πολυειδοῦς πρβλ. Ἀνδρόνικον Δημητρακόπουλον, Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν τοῦ Κ. Ν. Σάθα (ἐν Λειψίᾳ 1871), σελ. 81 κ. ἐ., Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 24 κ. ἐ., Π. Κοντογιάννην, ἐνθ' ἀνωτέρω, καὶ μάλιστα Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην ἐν «Θρακικοῖς», τόμ. Γ' (1932) σελ. 84-149, Δ' (1933) σελ. 129-199, 384-385, τόμ. Ε' (1934) σελ. 68-162, τόμ. Ζ' (1936) σελ. 83-143 (ὁ συγγραφεὺς ἐν πολλοῖς ὑπερτιμᾷ τὸν Θεόκλητον Πολυειδῆ).

4) Περὶ ἄλλων ἐργῶν τοῦ Θεοκλήτου Πολυειδοῦς ἰδὲ πρὸ πάντων Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐν «Θρακικοῖς», τόμ. Ε' (1934) σελ. 152 κ. ἐ.

5) Πρβλ. Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Γ' (1932) σελ. 132 κ. ἐ., τόμ. Δ' (1933) σελ. 155.

Τῷ 1743 κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἐπεσκέπτοντο τὴν ἐν Λειψία πανήγυριν, ἴδρυσεν ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς αὐτόθι τὸ πρῶτον παρεκκλήσιον Ὀρθοδόξων ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τῷ 1758 ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐν Ἄσφ, βραδύτερον ἐφημέριον τῆς ἐν Μαῶνι τῆς Μινόρκας ἑλληνικῆς παροικίας, βραδύτερον προηγμένον εἰς ἐπίσκοπον Συναδῶν¹⁾. Τῷ 1751 ἤ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ Θεόκλητος Πολυειδῆς ἐν Λειψία τοὺς χρησμούς τοῦ Ἀγαθαγγέλου, οἱ ὅποιοι ἔκτοτε πολλακίς ἀνετυπώθησαν καὶ διεσκευάσθησαν, ἐκυκλοφόρησαν δὲ χειρογράφως κατὰ πολὺ περισσότερον ἢ διὰ τοῦ τύπου²⁾. Ὁ συντάκτης τῶν χρησμῶν φαίνεται στρεφόμενος ὅτε μὲν πρὸς τὴν Γερμανίαν, ὅτε δὲ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Οἱ φιλόρρωσσοι ὅμως ἐρμηνευταὶ αὐτοῦ καὶ οἱ πράκτορες τῆς Αἰκατερίνης Β' ἐχρησιμοποίησαν ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον τοῦ Θεοκλήτου Πολυειδοῦς διὰ τὰς Ῥωσσικὰς βλέψεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Φιλορρωσσότατος ἐρμηνευτὴς τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἀνεδείχθη ὁ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀκμάσας Πανταζῆς ὁ Λαρισσαῖος³⁾. Ἐπίσης ὁ Μετζοβίτης διδάσκαλος τοῦ Γένους Νικόλαος Ζερτζούλης, ὁ Νεκτάριος Τέρπος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐν Μοσχοπόλει, ἴσως περὶ τὸ ἔτος 1768, τυπωθέντος περιέργου βιβλίου «Ἡ ἀλήθεια κριτῆς»⁴⁾ καὶ ἄλλοι χρησμολόγοι τῆς περιόδου 1750-1780 ἔχουσιν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεοκλήτου Πολυειδοῦς, ἀλλὰ καὶ δυσλεύουσιν εἰς τὴν Ῥωσσικὴν πολιτικὴν⁵⁾.

Ὁ προμνημονευθεὶς Νικόλαος Ζερτζούλης ἔγραψε τῷ 1767 «ἐρμηνείαν περὶ Ἀναστάσεως Κωνσταντινουπόλεως σύντομον εἰς τοὺς χρησμούς Λέοντος τοῦ σοφοῦ»⁶⁾. ὠριζε δὲ διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης, ὡς καὶ ἄλλων χρησμῶν, ὅτι τῷ 1784 οἱ Ῥῶσσοι ἤθελον γίνεαι κύριοι τῆς

1) Π. Κοντογιάννης, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 49, Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Δ' (1933) σελ. 176, τόμ. Ε' (1934) σελ. 83, 102, 162.

2) Ἡ παρὰ Εὐλογίῳ Κουρίλῳ Λαυριώτῃ, τόμ. Ε' (1934) σελ. 141 κ. ἐ., τόμ. Ζ' (1936) σελ. 142 κ. ἐ. ἀναγραφὴ χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου, εἶναι λίαν πτωχή.

3) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων Ἐ. Γ. Φαρμακίδην, Ἡ Λάρισσα (Βόλος 1926), σελ. 174, Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Ε' (1934) σελ. 73, 90 κ. ἐ.

4) Περὶ τοῦ βιβλίου τούτου ὑπάρχει διεξοδικὴ βιβλιογραφία, ἐξ ἧς μνημονεῦτοι ἐνταῦθα: Π. Λάμπρος, ἐν «Χρυσασίδι», τόμ. Γ' (1865) σελ. 401-402. Κ. Ν. Σάσας, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σελ. 365. E. Legrand-L. Petit-H. Perrot, Bibliographie hellénique... au XVIIIe siècle, τόμ. Α', σελ. 387-394. Ἄριστον ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου κατέχει τὸ Μουσεῖον Μπενάκη, ἐφθαρμένον ἀντίτυπον ἢ ταπεινότης μου,

5) Πρβλ. Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Ε' (1934) σελ. 102 κ. ἐ.

6) Γ. Ἰ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον ἐκδοθὲν ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου Ἀθήνησι 1872, σελ. 496.

Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἄλλοι Ἕλληνες χρησμολόγοι εἶχον προεῖπει ὅμοια καὶ παρόμοια κατὰ τὰς παραμονὰς ἢ τὴν διάρκειαν τῶν Ῥωσσοτουρκικῶν πολέμων ἐπὶ Αἰκατερίνης Β΄, ἀλλὰ διεψεύσθησαν οἰκτρῶς. Γενικῶς δὲ αἱ ἀποτυχίαι τῶν Ῥώσσων τότε προεκάλεσαν δυσπιστίαν πρὸς τοὺς πολιτικούς χρησμούς καὶ ἐν μέσῳ ἀκόμη τῶν κύκλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πρηγουμένως συμπαθῶς διέκειντο πρὸς τοὺς Ῥώσσους καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεων ἐπίστευον εἰς τὰ ὑπὲρ αὐτῶν χρησμολόγια. Οὕτω ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐν μοναχοῖς Καισάριος ὁ Δαπόντες (+4 Δεκ. 1784), ὁ ἄλλοτε ποτὲ πιστεύων εἰς πολιτικούς χρησμούς καὶ εἰς ὁράματα¹⁾, ἀπέβαλε μετὰ τὰς Ῥωσσικὰς ἀποτυχίας τὴν πίστιν εἰς ταῦτα καὶ ἐκεῖνα καὶ συνεφώνει πρὸς τὸν Ἀναστάσιον τὸν Γόρδιον,²⁾ ἀποδεικνύοντα «μὲ τὴν Ἀποκάλυψιν... Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου... ὅτι δὲν θέλει ἀναστηθῆ πλεον ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ὡς προεῖπασιν οἱ χρησμοί, καὶ οἱ πτωχοὶ Ῥωμαῖοι πιστεύοντες χαίρουσι... καὶ λέγω, ἐπειδὴ οἱ χρησμοὶ δὲν ἀλήθευσαν εἰς τοὺς χρόνους ὅποῦ γράφουσιν πῶς ἦτον νὰ ἀναστηθῆ, καὶ δὲν ἀναστήθῃ, δὲν θέλει πλεον ἀναστηθῆ· ὅτι οἱ χρόνοι, ὅποῦ γράφουσιν οἱ χρησμοὶ νὰ ἀναστηθῆ, ἦτον εἰς τοὺς τριακοσίους εἴκοσι³⁾ μετὰ τὴν ἄλυσιν· εἰς δὲ τοὺς τριακοσίους εἴκοσι τούτους χρόνους συνέβη καὶ ἐσύντρεξαν αὐτοὶ οἱ ἕξ χρόνοι τῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους [οἱ Ῥῶσσοι] ἐπλησίασαν, ἐπερικύκλωσαν τὴν Πόλιν, τὴν ἐστένεψαν καὶ νὰ τὴν πάρουν, δὲν τὴν ἐπῆραν. Διὰ τοῦτο δὲν θέλουν δυνηθῆ πλεον οἱ Ῥῶσσοι νὰ τὴν πάρουν μὲ ὅσους τρόπους καὶ ἂν μεταχειρισθοῦν, καὶ ὅσας δυνάμεις καὶ ἂν κατεβάσουν εἰς τὸ Κρίμι,... Διότι ἐὰν τὸ βεβαιωμένον διὰ χρησμῶν, ὁ Θεὸς βιασθῆ (νὰ μὲ συγχωρήσῃ δὲ ὁ Θεός, ὅποῦ τολμῶ καὶ τὸ λέγω) ἀπὸ τὰς ἀμαρτίας μας, τὸ ἐμπόδισε, παρεχώρησε, καὶ δὲν ἐγένεν εἰς τὸν καιρὸν, ὅποῦ ἔπρεπε νὰ γίνῃ, προκρίνας καλλίτερον τὸ νὰ ἀργήσουν, νὰ ματαιωθοῦν τῶν τοιοῦτων καὶ τοσοῦτων ἀνδρῶν, ἀστρονόμων καὶ σοφῶν καὶ ἀγίων του τὰ λόγια, παρὰ νὰ βασιλεύσουν οἱ βασιλείας ὄχι, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῆ ἀληθείας ἀνάξιοι, πῶς εἶναι τρόπος λοιπὸν ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ γίνῃ ἡ ἀνάστασις τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ὅποῦ πλεον βεβαίωσις, χρησμὸς, καὶ χρησμολόγου ἄλλου τινὸς δι' αὐτὴν δὲν ἀπέμεινε; Τούτων οὕτως ἐχόντων λοιπὸν, δὲν θέλουν βασιλεύσει πλεον εἰς τὴν Πόλιν, οὔτε Ῥωμαῖοι, οὔτε Ῥοῦσσοι, ἕως τῆς συντελείας. Ἄς μᾶς ἐλέησῃ δ' ὁ πολυέλεος Θεός, καὶ ἄς μᾶς δώσῃ τὴν βασιλείαν του τὴν οὐράνιον, καὶ ἄς λείψῃ αὐτὴ ἡ ἐπίγειος». ⁴⁾ Τὰ τοῦ Κ. Δαπόντε ἀντιγράφει μετὰ παραλλαγῶν καὶ ὁ Α. Κομνηνὸς Ὑψηλάντης, ἀποφαινόμενος καὶ αὐτός, ὅτι: «Ἄν... εἰς καιρὸν διωρισμένον ἀπὸ τοὺς χρησμούς, καὶ μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας νίκας τῶν Μοσχόβων κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ εἰς τοιαύτην εὐκαιρίαν δὲν

1) Κ. Δ α π ὄ ν τ ε, Κοθρέπτης Γυναικῶν. Τόμ. Β΄. Ἐν Λειψίᾳ 1766, σελ. 400.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32λθ΄.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32λη΄³.

4) Κ. Ν. Σ ἄ θ α, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Τόμ. Γ΄, σελ. 119-120.

ἠλευθερώθημεν οἱ Ῥωμαῖοι, δύσκολον πολλά τὸ νὰ γένη εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἀνάστασις τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ὅπου χρησμός χρησμολόγου ἄλλου τινὸς δι' αὐτὴν δὲν ἔμεινε· καὶ οὐ μόνον δύσκολον, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ ἀδύνατον, διὰ τὴν ἐπιμονὴν τῆς ἐδικῆς μας κακοηθείας, ἀσυμπνοίας τε καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους μνησικακίας, καὶ πολλάκις καὶ καταδρομῆς...»¹⁾

Ἐν τούτοις καὶ ἄφ' οὗ διεψεύσθησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους διὰ τῆς Αἰκατερίνης Β', ἡ λαϊκὴ πίστις εἰς τοὺς πολιτικούς χρησμούς, εἰς τὸν Μαρμαρωμένον Βασιλιᾶν καὶ εἰς τὸν Ἁγαθάγγελον ἐπέζησεν ἰσχυρὰ καὶ παρήγορος. Πολλοὶ εἶναι οἱ χρησμοὶ περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν οἱ ἀποδιδόμενοι εἰς τὸν ἐθνομάρτυρα Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλὸν (+24 Αὐγ. 1779), τοῦ ὁποίου διάφορα προφητικὰ λόγια καὶ σήμερον εἶναι γνωστὰ καὶ σεβαστά, μάλιστα ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ²⁾.

Μετὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Ναπολέοντος, ἰδίᾳ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βενετικοῦ κράτους καὶ τὴν κατάληψιν τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὑπῆρξαν οἱ πιστεύοντες, ὅτι διὰ τούτων, τῶν Γάλλων, θέλουσιν ἐκπληρωθῆ οἱ παλαιοὶ χρησμοί. Τότε ἐπλάσθη τὸ πλάσμα, ὅτι 345 ἔτη μετὰ τὴν Ἰωνίαν³⁾, ἥτοι ἀκριβῶς τῷ 1798, ἡ ἀνάστασις τοῦ Γένους θέλει κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, συντελεσθῆ⁴⁾, ἀλλὰ δὲν συνετελέσθη. Ἐν τούτοις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμαρτύρησεν, ὡς γνωστόν, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἢ Φεραῖος, ὁ ὁποῖος—ὡς φαίνεται—πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σχεδίων καὶ τοὺς παλαιοὺς χρησμούς καταλλήλως μετεχειρίζετο. Ἀπαντῶμεν μάλιστα παρὰ τῷ λεγομένῳ «Ζηλοπροφήτῃ», ἐκδότῃ διαφόρων χρησμῶν ἐν Ἐρμουπόλει τῷ 1838⁵⁾, καὶ τὴν εἶδησιν, ὅτι ὁ Ρήγας προέβη ἐν Βιέννῃ καὶ εἰς ἕκδοσιν χρησμῶν, παραχαράξας μάλιστα τὰ κείμενα τούτων⁶⁾. Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἡ εἶδησις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα πρέπει νὰ ἐξελεγχθῆ.

Κατὰ τὴν παρασκευὴν τῆς Μεγάλῃς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς ἡ πίστις τῶν λαϊκῶν μαζῶν εἰς τὸ ἀλάθητον τῶν παλαιῶν χρησμῶν ὑπῆρξε σημαντικὸς συντελεστής τῶν ἡμετέρων ἐπιτυχιῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν διεξα-

1) Τὰ μετὰ τὴν Ἰωνίαν, ἐκδίδ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου. Ἐν Κωνσταντινίᾳ 1870, σελ. 534. Πρβλ. καὶ Π. Κοντογιάννην, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 534.

2) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Α', σελ. 114, τόμ. Β', σελ. 672, 800.

3) Πρβλ. ἄνωτέρῳ, σελ. 7, 32λη', ὑπόσημ. 3.

4) Ἐφημερίδες τοῦ ἑξωτερικοῦ, ἰδίως τῆς Γερμανίας, τοῦ ἔτους 1798 περιέχουσιν εἰδήσεις ἐξ Ἀνατολῆς, καθ' ἃς οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον τότε, ὅτι ἐπίκειται ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀποκατάστασις.

5) Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Μακεδόνοιο Γ. Μελισταγοῦς, σελ. κζ'+112, σχ. 16. Τοῦ βιβλίου τούτου ἑλλιπὲς ἀντίτυπον κατέχω καὶ ἐγώ.

6) Πρβλ. Εὐλόγιον Κουρίλαν Λαυριώτην, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, τόμ. Ε' (1934) σελ. 152 κ. ἐ.

γωγὴν τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 δὲν ἔλειψαν ἄνδρες "Ἕλληνες, ἄριστοι κατὰ πάντα πατριῶται, οἱ ὅποιοι ἐν τούτοις διετίθεντο κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως, διότι βασιζόμενοι εἰς ὠρισμένας ἐρμηνείας τῶν ἱερῶν βιβλίων καὶ τῶν παλαιῶν χρησμῶν ἐπίστευον, ὅτι τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα τῶν πάππων ἡμῶν ἦτο ἄκαιρον καὶ προωρισμένον νὰ ἀποτύχη. Εἰς τοὺς καλοὺς "Ἕλληνας πατριώτας τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀνήκε π. χ. ὁ ἀπὸ Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομόναχος Κύριλλος, ὁ συγγραφεὺς ὀκτατόμου ἐρμηνείας τῆς Ἐποκαλύψεως,¹⁾ ὁ ὅποιος ἐνόμιζε, ὅτι ἐν αὐτῇ διέκρινε στοιχεῖα, προλέγοντα τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Βαχίτ Πασᾶ, διοικητοῦ τῆς Χίου κατὰ τὸ ἔτος 1822, ὅτι οἱ "Ἕλληνες ἐπεχείρησαν τότε τὸ ἐπαναστατικὸν ἐπιχείρημα «πεπεισμένοι καὶ βοσκόμενοι ἀνέκαθεν ἔκ τινων παμπάλαιων χρησμῶν, ὅτι ἐπέστη ὁ χρόνος τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους²⁾. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπελευθερωτικὴ ἐμπόλεμος κίνησις τῶν Ἑλλήνων καὶ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ νέου κράτους αὐτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ θρυλὸς τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ καὶ οἱ παλαιοὶ χρησμοὶ δὲν ἐφρονημάτισαν τὰ ἑλληνικὰ πλήθη. Αἱ διασκευαὶ τῶν χρησμῶν τοῦ Ἁγαθαγγέλου ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι προλέγουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τετρακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς καταλύσεως αὐτοῦ, συνεκίνησαν τοὺς "Ἕλληνας ἰδίως διαρκούντος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου³⁾. Τότε κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτύχθη ὀλόκληρος φιλολογία ἀναφερομένη εἰς τοὺς χρησμοὺς τοῦ Ἁγαθαγγέλου. Διεκρίθησαν δὲ μεσοῦντος τοῦ 10' αἰῶνος ὡς χρησμολόγοι καὶ ἄλλοι⁴⁾ καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαδόπουλος Σεριφίος, ὁ Λακεδαιμόνιος, τοῦ ὁποῦ τὰ ἐντυπα ἔργα⁵⁾ εἶναι σήμερον σπάνια, καθ'

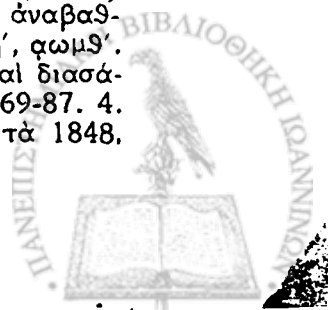
1) Περὶ τοῦ Κυρίλλου τούτου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐρμηνείας τῆς Ἐποκαλύψεως, πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων Κ. Δ υ ο β ο υ ν ι ὡ τ η ν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. ζ' (1931), σελ. 36 κ. ἐ. Θέλω καὶ ἐγὼ ἄλλοτε Πραγματεῦσθαι διεξοδικώτερον περὶ τοῦ Κυρίλλου τούτου, ὁ ὅποιος ὑπὸ σημείωσιν οὐχὶ μόνον τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἀποκηρύττει, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή—Φεραίου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐκφράζεται τραχύτατα. (Πρβλ. καὶ Κ. Ἄ μ α ν τ ο ν ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς», τόμ. Ε' [1932] σελ. 54 κ. ἐ.).

2) Πρβλ. «Ἀπομνημονεύματα πολιτικὰ τοῦ Βαχίτ-Πασᾶ πρέσβευος ἐν Παρισίοις τῷ 1802, Ρεῖζ-ἐφέντη τῷ 1808 καὶ τοποτηρητοῦ τῆς Χίου ἐξ ἀνεκδότου τουρκικοῦ ἰδιοχειρογράφου ἑλευθέρως μεταφρασθέντα καὶ σημειώσεσι συνοδευθέντα ὑπὸ Δ. Ε. Δ. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου, τύποις Μελισταγοῦς, Μακεδόνας, 1861.» Πρβλ. Ν. Γ. Π ο λ ί τ η ν, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 27.

3) Πρβλ. Ν. Γ. Π ο λ ί τ η ν, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 25. κ. ἐ.

4) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 20, ὑποσημ. 1.

5) Ἀναγράφω ἐνταῦθα τὰ γνωστά μοι ἔργα τοῦ ἀνδρός: 1. Σύνταγμα, ἱερογραφικὸν ἐρανισθὲν ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Γραφήν. Ἀθῆναι (=Κων/πολις) 1841, σελ. 288+3 φύλλα. 2. Κλημακτῆρ ἄσματος ὠδῶν ἀνάβα κατὰβα ἐπτὰ ἀναβαθμῶν, Ἀρδην ἄσον ἀσμολογῆ ἔτη προκείμενα συμβάν ἠχολογεῖ αωμζ', αωμη', αωμθ'. Ἀθῆναι 1848, σελ. 68. 3. «Συνέχεια τοῦ βιβλίου τούτου (Κλημακτῆρ) καὶ διασάφησις τοῦ παραγράφου σελίδος 45 τοῦ Προφήτου Δανιήλ.» [1848] σελ. 69-87. 4. Ἄσμα ὀκτάηχον ἄδον τὰ συμβάντα τῶν ὀκτῶ χρόνων ἀρχομένων ἀπὸ τὰ 1848,

ὅσον κατεσχέθησαν ὑπὸ κρατικῶν ἀρχῶν καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ, διότι δὲν περιεῖχον μόνον χρησμούς, ἀλλὰ καὶ λιβέλλους κατ' ἐπισήμων προσώπων. Ἰχνη τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Παπαδοπούλου Σεριφίου, τοῦ Λακεδαιμονίου, ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τοῖς Ἀγιορειτικοῖς χειρογράφοις¹⁾.

Ἡ τετρακοσιοστὴ ἐπέτειος τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἐκλόνισαν τὰς πεποιθήσεις πολλῶν θιασωτῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Ἀλλ' οἱ λεγόμενοι Ἀγαθαγγελισταὶ καὶ γενικῶς οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παλαιῶν πολιτικῶν χρησμῶν ἐπέζησαν μέχρι σήμερον. Ἀνεπτύχθη δὲ παρ' ἡμῖν καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ὀγδοήκοντα ἔτη διεξοδικὴ βιβλιογραφία ἐν πνεύματι τῶν παλαιῶν χρησμῶν ὡς καὶ πολεμικὴ κατ' αὐτῶν²⁾. Ἀνεξαρτήτως ἐν τούτοις τῆς βιβλιογραφίας αὐτῆς, τὰ ἄδολα τέκνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιβλίων, διατηροῦσι δὲ πάντοτε ὡς ἱερά κειμήλια τὰ πάτρια,—εἰς αὐτὰ τὰ ἄδολα τέκνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραμένει ὡς σήμερον ἀκράδαντος ἢ πίστις περὶ ἀναστάσεως τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ. Ἰδιαιτέρως συγκινεῖ ἡ Δωδεκανησιακὴ παραλλαγή τοῦ θρύλου τούτου³⁾, καθ' ἣν ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς «θὰ πάρῃ τὸν ἕγγονον τοῦ τελευταίου βασιλέως Κωνσταντίνου, τὸν Γιαννάκη, ποῦ θὰ εἶναι δεκαοκτῶ χρονῶν, καὶ ἀφ' οὗ τελειώσει ἡ λειτουργία θὰ τὸν κορωνιάσῃ μὲ τ' ἀμάραντο στεφάνι στὴν Ἀγία Σοφία... Τὸ Γιαννάκι, τὸ γγονάκι τοῦ Κωνσταντῆ [Παλαιολόγου], μπορεῖ νὰ (γ)εννήθῃκε κι' ὅλα. Ψὸς (ποιὸς) ἐξέρει;... Τὸ Γιαννάκι (γ)εννημένο πρέπει νὰ ναι»⁴⁾.

Εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ» ἐπανερχόμενοι τονίζομεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν δούλων ἡμερῶν οὐχὶ μόνον πρωΐμως ἠθέλησαν τὸν θρύλον αὐτὸν εἰκονογραφικῶς ν' ἀποδώσωσι, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον κύκλον παραστάσεων περὶ αὐτὸν νὰ δημιουργήσωσι. Αἱ δὲ σχετικαὶ εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις εἶναι μαρτύρια ἀψευδῆ καὶ τῆς παλαιότητος καὶ τῆς λαϊκότητος τοῦ ἔθνικῦ τούτου θρύλου.

μέχρι τέλους τοῦ 1856. (Ἀθήναι 1849) σελ. 16. 5. Ἐξοδος συγγραφέν καὶ ἐκδοθὲν παρὰ Ἰωάννου Παπαδοπούλου Σεριφίου. Ἀθήναι 1851, σελ. 125 εἰς 8ον.

1) Πρβλ. S. P. Lampros, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 328, ἀριθ. 5711. 125, 130 (πρβλ. καὶ τὴν ἀμέσως προηγουμένην ὑποσημείωσιν, ἀριθ. 4), τόμ. Β', σελ. 408, ἀριθ. 6146.

2) Ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α' (1934) σελ. 151-154, τόμ. Ζ' (1936) σελ. 139-140 ἀναγράφει χρησμολογικά τινα δημοσιεύματα μάλιστα ἐκ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος (προσθετέα καὶ τὰ ἐξῆς: Ἀντ. Σαμαρτζοπούλου, Ὁ γενικὸς πόλεμος καὶ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα κατὰ τὸν Θεολόγον Ἅγιον Εὐαγγελιστὴν, ἦτοι τινὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1845, καὶ τὰ συμβησόμενα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 ἕως τοῦ 1873. Τρίπολις 1870, σελ. 32, σχ. 8.—Ὁ «Μαρμαρωμένος Βασιλιᾶς» ἦτοι ἡ πτώσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ Σωτηρ. Π. Κυριαζοπούλου... Ἐν Ἀμαλιάδι, τύποις Κ. Θ. Ζάκα, 1920, σελ. 72, σχ. 8. [τὸ βιβλίον τοῦτο χαρακτηρίζεται ἐν σελ. 72, ὡς ἐπίλογος βιβλίου εὐρισκομένου ὑπὸ τὰ πιεστήρια, ἐπιγραφόμενον δέ: «Τὸ σάλπισμα τοῦ ἐβδομοῦ ἀγγέλου ἢ πῶς θὰ λυθῇ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ ἐν ἑλληθείᾳ θὰ εἰρηνεύσῃ ἡ γῆ»).

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 32λζ'.

4) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', σελ. 18 κ. ἔ.

